

Թիվ 5, սեպտեմբեր, 2005թ.

ՌԻԿԱՆ ԱՐԱՐԱՏԻ

Անկախ հայրենիք ունենալը
իրավունք լինելուց զատ և պար-
տականություն է:

Գ. ՆՏԻԵՒ

«Վան» գործողության մասին նյութերը կարդացեք էջ 3-7-ում

Անշուշտ, դատավարությունը մեծ արձագանք էր ունենալու, որովհետև մենք ընկրկելու տեղ չունեինք, նույնիսկ, եթե ցմահ բանտարկություն տալին: Եվ որոշեցինք մեկ անգամ ևս հայտարարությամբ հանդես գալ և ստանձնել այդ գործողությունը՝ «Եղիա Քելշիյան» անձնասպանական խմբակի անունով: Որոշեցինք ընդհանրապես չվիճել, թե ով ում է կրակել, ինչ է արվել... եղել է, մենք ենք արել, ճիշտ ենք արել, եկե՛ք խոսենք պատճառի մասին: Միայն մեկ օր դեպքի մասին խոսվեց, մնացած օրերը տրվեցին մեր պաշտպանությանը: Որոշված էր տարբեր սերունդներից մարդիկ ներկայանային դատարան, խոսեին քաղաքական տարբեր ուղղվածություն ունեցող մարդիկ և աշխարհին ապացուցեին, որ երբ խոսքը Հայկական հարցի մասին է, հայերը համախմբված են:

Վազգեն Սիսյան

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Պետականությունը՝ ազգերի լիարժեք կենսագործունեության գլխավոր նախապայման	էջ 1	
Ազատագրական պայքարի ոգին շարունակում է թևածել	էջ 2	
Վեհության և առաքելության խորհուրդը	էջ 3	Նանե Սևան
Գերագույն երազանքի առագաստին	էջ 4-5	Զեմմա Բաղդադյան
Հատուցման հավատը	էջ 6-7	Գրիգոր Զանիկյան
Հարցերի հարցը	էջ 8	Տաթևիկ Հարությունյան
Գարեգին Նժդեհ	էջ 10	
Անկախության սերունդը	էջ 11	Սուրեն Մանուկյան
Ադրբեջանական ընտրություններ-2005	էջ 12	Հայկ Դեմոյան
Ինչպե՞ս է Թուրքիան նախապատրաստվում հոկտեմբերի 3-ին	էջ 13	Արտակ Շաքարյան
Ափյուռք. թուլության աղբյուրից՝ զորության աղբյուր	էջ 14-15	Խաչատուր Դադայան
Ժողովրդավարություն	էջ 16-17	Սիմոն Կամսարական
Ո՞ւմ, որտե՞ղ, ինչպե՞ս..	էջ 18-19	Աննա Պետրոսյան
Հայոց հին և նոր հավատքը	էջ 20-21	Գոհար Վարդումյան
Մեսրոպ Մաշտոց	էջ 22	Աշխեն Գրիգորյան
Սուրբ Շողակաթ եկեղեցի	էջ 23	Գայանե Հովսեփյան
Մատենադարանի ձեռագրական հավաքածուները	էջ 24	Արշակ Գաբրիելյան
«Մշակ»	էջ 25	Լիլիթ Հարությունյան
Նուռ. մոզական ճիգ	էջ 26	Լիլիթ Եղիազարյան
Նռնենի	էջ 27	
Իմ երջանկությունը կյանքն է	էջ 28	Լիլիթ Մանուկյան
Իմ սիրտը լեռներում է	էջ 29	Կարինե Մխիթարյան
«Հեռացող հիշատակներ»-ը՝ որպես ճակատագիր	էջ 30-31	Արթուր Անդրանիկյան
Պարը	էջ 32	Գագիկ Գինոսյան
Անամուռ	էջ 33	
Սևրի հաշտության պայմանագիրը	էջ 34	
Մուսա լեռան հերոսամարտի 95-ամյակը	էջ 35	Հակոբ Մանջյան
Ուխտագնացություն Անի	էջ 36	Հովիկ Մկրտչյան

ՈՒԽՏ ԱՐԱՐԱՏԻ
«Ուխտ Արարատի»
կազմակերպության
պարբերական

Տպաքանակը՝ 1000
Ծավալը՝ 4.5 տպ. մամուլ

ԽՄԲԱԳՐԱՎԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
Համարի թողարկման
պատասխանատու՝
Տիգրան Փաշաբեզյան

Տպագրված է «ՍԱՄԱՐԿ»
տպարանում
Ստորագրվել է
տպագրության
03. 09. 2005

Խմբագրության հասցեն՝
375023, Երևան,
Մաշտոցի 8
Հեռ. 56-71-50

ՕՍԿԻՏ ԱՐԱՐԱՏԻ
Official periodical of
“Oukht Ararati”
organisation

EDITORIAL BOARD
Responsible of the issue:
Tigran Pashabezyan

Address: 375023,
Yerevan, Mashtots 8
Tel. 56-71-50
E-mail:
oukhtaradi@yahoo.com

«Ուխտ Արարատի»
ամսագրից նյութեր
արտատպելիս՝ խնդրում
ենք հղում կատարել:

Հարգելով հեղինակային
իրավունքը՝ ստացված
հոդվածները չենք
խմբագրում:

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԱԶԳԵՐԻ ԼԻԱՐԺԵՔ

ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՆԱԽԱՊԱՅՄԱՆ

Ազգերը կարող են լիարժեքորեն զարգանալ ու զոյատևել ինքնորոշման ու անկախ պետականության գոյության պայմաններում միայն: Քաղաքակրթական նվաճումներ արձանագրած ազգերը հենց նրանք են, որոնք կարողացել են ստեղծել, պահպանել ու զարգացնել իրենց անկախ պետականությունը:

Հայ ազգի պատմությունը, ըստ էության, հանուն անկախ պետականության պահպանման, վերականգնման, վերակերտման պայքարի պատմություն է: Անգամ Ավարայրի ճակատամարտը ճակատամարտ է հանուն ազգային ազատ զարգացման իրավունքի:

Ստեղծագործող ազգերը ազատ պետականության մեխանիզմների ստեղծման, պահպանման, զարգացման առավել մեծ պահանջ ու ավելի մեծ խնդիր ունեն:

Դժբախտաբար, մենք բավականին երկար ժամանակահատված կորցրել ենք պետականությունը, որի հետևանքով դանդաղել է մեր զարգացման բնականոն ընթացքը: Եվ, բարեբախտաբար, այդ ժամանակահատվածում Հայոց եկեղեցին կարողացել է կատարել ազգային պետական մեխանիզմի դերը և կազմակերպել՝ մեր ազգային-ստեղծագործական կյանքն ու ընթացքը:

1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ը մեր ազգային նոր պետականության հռչակման պատմական տարեթիվն է: Դժվար է անգամ պատկերացնել թե քանի՛քանի՛ սերունդ, քանի՛քանի՛ դար մաքառեցին իրականացնելու համար մեր նոր անկախ պետականության սրբազան երազը:

14 տարի է այդ նոր իրականության մեջ ենք ապրում: Այդ նոր իրականությունն էլ, սակայն, ստիպում է վերագնահատել ճշմարիտ արժեքները և այդպես առաջ ընթանալ:

Հողը, լեզուն, մշակույթը, ազգային պատկանելիությունը բավարար պայմաններ չեն իրական առաջընթացի համար, եթե չեն ամրագրված ազգային մտածողությամբ, ազգային պետականությամբ:

Մեր նորաստեղծ պետականությունը, լինելով «երիտասարդ», ունի լուրջ թերություններ, որոնց հետևանքներն են կաշառակերությունը, հովանավորչությունը, երկրի տնտեսության մենաշնորհային վիճակը, օրենսդրական ու հարկային անկատար դաշտը, իրավական ու տնտեսական անպաշտպանվածությունը, բարոյահոգեբանական ծանր վիճակը, արտա-

գաղթը, ներդրումների բացակայությունը (հատկապես՝ սիյունաքահայ կապիտալի տեսքով), անկատար ընտրություններն ու Սահմանադրությունը և այլն:

Ի՞նչ անել և ինչպե՞ս անել:

Կարծում ենք, առաջին հերթին հարկավոր է ապավինել ազգային պետական մտածողությանը, որը ուղիներ ու հնարավորություններ կբացի սրբագրումների համար: Հարկավոր է հրաժարվել մակերեսային կարծրատիպերից, թե՛ «անկախ ենք, դրա համար էլ կախված չենք ոչ մի բանից», և կամ՝ «անկախ ենք, դրա համար էլ կախված ենք ամեն ինչից»:

Պետականակերտումը ենթադրում է պետական մտածողություն և մոտեցում: Բոլորիս համար: Այստեղ ենք ապրում, այստեղ են ապրելու մեր երեխաները,

մեր սերունդները: Պատմության քառուղիներում մերթ ընդ մերթ բարգավաճող ու անկում ապրող հայկական գաղթավայրերը վկա՛ չկա՛ ավելի կարևոր հանգրվան, քան հայրենիքը: Բայց այդ հայրենիքը պետք է դարձնել լավը, չասելու համար լավագույնը:

Այդ բանն անելու համար պետք է ամենուրեք ապավինել ազգայինին, հրաժարվել օտարամոլությունից, հաստատել օրենքի իշխանություն, արդարացի և գործող օրենքներ ու օրենսդրություն, մշակել ազգային Սահմանադրություն, հաստատել օրինակելի իրավական դաշտ, տնտեսական մրցակցության հավասար պայմաններ և այլն... այն պարզ մղումով ու համոզմամբ, որ հայը կարողանա

ինքնավստահ և ազատ ապրել ու ստեղծագործել իր հայրենիքում:

Մենք հայտնագործություններ չենք անում: Պարզապես ուրիշ ճանապարհ չկա: Պարզապես մի օր դանակը կարող է հասնել ոսկորին, այն պարզ պատճառով, որ ինչ-որ մեկի որկորը անհագ ու անտակ է:

Մենք ձեռնարկեցինք «Ուխտ Արարատի»՝ ԱՍԱԼԱ-ի նախկին քաղբանտարկյալների ու ազատամարտիկների միության կազմավորումը, որպեսզի շարունակենք ծառայել մեր ժողովրդին ու հայրենիքին նույն նվիրումով, ինչպես մի օր ճանապարհ էինք ընկել: Եվ այսօր համոզված ենք, որ պետականակերտ մտածողության ձևավորումը կարող է հրաշք գործել: Մենք պատրաստ ենք նպաստելու այդ հրաշքի կայացմանը:

ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՈԳԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՄ Է ԹԵՎԱԾԵԼ

Նորագույն զինյալ ազատագրական պայքարի նահատակների հիշատակի օրը «Մոսկվա» կինոթատրոնում

Օգոստոսի 7-ին՝ Նորագույն զինյալ ազատագրական պայքարի նահատակների օրվա կապակցությամբ, «Ուխտ Արարատի» կազմակերպության անդամներն ու համակիրները այցելեցին Եռաբլուր, ծաղիկներ դրեցին ազատագրական պայքարի նահատակների, Արցախյան ազատամարտի հերոսների, Զորավար Անդրանիկի և Վազգեն Սարգսյանի շիրիմներին:

Նույն օրը՝ երեկոյան, «Մոսկվա» կինոթատրոնում, «Ուխտ Արարատի»՝ ԱՍԱԼԱ-ի նախկին քաղբանտարկյալների և ազատամարտիկների միությունը կազմակերպել էր «Արամ» ֆիլմի ցուցադրությունը՝ նշելու Նորագույն զինյալ ազատագրական պայքարի նահատակների հիշատակի օրը: «Արամը» նկարահանված է ազատագրական պայքարի իրադարձությունների հիման վրա և խտացումն է այդ պայքարի դեմքերի ու դեպքերի:

Լեփ-լեցուն դահլիճում միջոցառումը բացեց ԶԶ Վաստակավոր արտիստ Ազատ Գասպարյանը. «Մենք նշում ենք Նորագույն զինյալ ազատագրական պայքարի 30-ամյակը: Գիշտ է, ազատամարտիկներից շատերը այսօր չկան, բայց նրանց հիշատակը մեզ հետ է: Իսկ ապրողներից մեզ հետ են Վարուժան Կարապետյանը և իր զինակից ընկերները, որոնց էլ հրավիրում են բեմ»: Բեմ բարձրացան «Արամ» ֆիլմի գլխավոր դերակատար Սիմոն Աբգարյանը և ԱՍԱԼԱ-ի նախկին քաղբանտարկյալներ Արա Ալեքսանդր Ենիգոմյանը, Վազգեն Սիսյանը, Զակոբ Զուլֆայանը, Վարուժան Կարապետյանը, Սիմոն Նաիրյանը: Բացակա էր Մարտիրոս Ժամկչյանը:

Սիմոն Աբգարյանն ասաց. «Ես կերտել եմ այն հավաքական կերպարը, որի ներկայացուցիչներն այսօր ինձ հետ են: Հատուկ իրադարձություն է, որի համար անչափ ուրախ եմ: Ահա թե ինչ կասեմ. իրենք են իրա-

կան Արամները, իրական հերոսները: Խորին հարգանք իրենց ու իրենց գործին:»

Խոսք վերցրեց Արա Ալեքսանդր Ենիգոմյանը.

«Մենք ուրախ ենք, որ այսօր այստեղ ենք՝ այս բեմում, և ականատեսն՝ այս հարգանքին ու մեծարմանը, սակայն թող այն կարծիքը չկազմվի, թե միայն մենք ենք եղել պայքարի հորձանուտում: Ես այսօր մեր պայքարի նահատակների անուններին զուգահեռ՝ ուզում եմ հիշել բոլոր այն հայտնի և անհայտ անուններն ու անձանց, ովքեր մեծ նվիրումով կրեցին ազատագրական պայքարի դրոշը, դժվարությունն ու ծանրությունը...»:

Եզրափակիչ խոսքը Վարուժան Կարապետյանին էր. «Մենք պայքարեցինք մի ժամանակահատվածում, երբ աշխարհի կողմից մոռացված էին հայն ու իր արդար դատը: Կարողացանք վերարժարծել Հայկական հարցը և հաղթանակներ ապահովել: Այսօր, սակայն, ժամանակները փոխվել են, և մենք կազմել ենք միություն՝ «Ուխտ Արարատի» անունով՝ շարունակելու մեր պայքարը նոր պայմաններում և

նոր միջոցներով՝ բացահայտ միջոցներով՝ գերակա համարելով մեր պետականության հաստատման, պահպանման ու հզորացման նպատակը»:

Դանիել Վարուժանի «Ձոն» բանաստեղծությունը մեծ ներշնչումով արտասանեց Զիվան Սարգսյանը: Ապա ներկաների չմարող ծափողջույնների ներքո նախկին քաղբանտարկյալները իջան բեմից, և սկսվեց ֆիլմի ցուցադրությունը, որը նույնպես ընդմիջվում էր ծափահարություններով:

Ֆիլմի ավարտից հետո մեր համակիր հանդիսականները երկար ժամանակ չէին հեռանում. խմբվել էին սպասասարահուն և զրուցում էին, տպավորություններ կիսում, ստորագրություններ վերցնում, հիշատակի համար լուսանկարվում Սիմոն Աբգարյանի և ԱՍԱԼԱ-ի նախկին քաղբանտարկյալների հետ:

ՎԵՋՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՌԱՋԵԼՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ. ՀԱԿՈՔ ՉՈՒԼ ՖԱՅՅԱՆ

- Պարոն Ջուլֆայան, կինոդեի, որ հիշեք Ձեր վաղ երիտասարդության տարիները:

- Ծնվել եմ Քուվեյթում, 1960թ. ապրիլի 24-ին: Հաճախել եմ Այնճարի հայ ավետարանչական երկրորդական գիշերօթիկ-վարժարանը: Այնտեղ մնացել եմ մինչև 1977թ., որից հետո վերադարձել եմ Բեյրութ: Կարճ ժամանակ անց՝ 1980-ին մեկ տարի ապրել և աշխատել եմ Ֆրանսիայում, հետո նորից վերադարձել Բեյրութ և անդամագրվել ԱՍԱԼԱ-ին:

- Ո՞րն էր այն մղիչ ուժը, որ առաջնորդեց Ձեզ՝ համալրելու գաղտնի բանակի շարքերը:

- Դժվար է ասել, բայց, մինչ բանակի շարքերը համալրելը, արդեն գիտեի նրա մասին: 1975-ին, երբ ստեղծվեց ԱՍԱԼԱ-ն, մենք՝ որպես Բուրջ Համուդի բնակիչներ, տեղյակ էինք գաղութի ներսում ձևավորված բանակի ու նրա գործունեության մասին: Մարդիկ անչափ զգուշությամբ էին խոսում բանակի մասին, և հազվադեպ էր լինում, որը մեկը մյուսին ասեր. «Արի քեզ տանեմ, ծանոթացնեմ գաղտնի բանակի հետ»: ԱՍԱԼԱ-ն գործում էր ծայրագույն գաղտնիության պայմաններում: Երբ 1977-ին Այնճարից եկա Բեյրութ, երկիրն արդեն քաղաքացիական պատերազմի մեջ էր և մոտավոր բաժանումներն արդեն եղել էին քրիստոնեական և մուսուլմանական:

- Ինչպե՞ս ընդունեցիք Ձեր մասնակցության առաջարկությունը «Վան» գործողությանը, նախատեսված էր արդյոք փոխհյուպատոսին վիրավորելը:

- Գործողությանն իմ մասնակցությունը ընդունեցի շատ հեշտ ու պարզ: Դա այնպիսի բան էր, որ ամեն երիտասարդ անհատ, անդամագրվելով գաղտնի բանակին, մեծ առաքելություն ու վեհություն էր զգում, որ ինքն ինքնակամ է գալիս՝ անդամագրվելու և մասնակցելու հետագա գործողություններին ու զինավարժություններին: Պատերազմի տարիներին հայկական թաղամասերում գիշերային պահակություն էի անում, երբ ինձ առաջարկեցին այս գործողությունը, սիրահոժար ընդունեցի՝ առանց ճնշումի, ինչպես իմ նախատակ ու բանտարկյալ կամավոր ընկերները: Մեր գործողության խմբապետը Վազգեն Սիսլյանն էր: Նախօրոք այլ ծրագիր ունեինք, որի տարբեր ձևերն էինք մշակել: Փոխհյուպատոսին վիրավորելը՝ ծրագրից շեղում էր: Երբ գնացի այն սենյակը, որտեղ նա էր, թուրքերեն ազդարարեցի, որ դուրս գա. ինձ վրա կրակ բացեցին, ես էլ նույնն արեցի՝ ինքնապաշտպանության համար և փոխհրաձգության ժամանակ վիրավորվեցի:

- Բանտից դուրս գալուց հետո ինչո՞ւ մեկնեցիք Կանադա և ինչպե՞ս դասավորվեց Ձեր կյանքն այնտեղ:

- Յոթ տարվա կալանքից հետո, երբ ազատ արձակվեցի, Ֆրանսիան մեզ չընդունեց և, որպես ամբաստանյալի, իրավունք չտվեց իր երկրի տարածքում ապրել: Փորձեց մեզ արտաքսել. այլ ելք չունեինք: Սակայն առաջին անգամ (գաղտնի ուղղությամբ, չգիտեմ) ուր եմ ուղարկում, ինչ-որ օդանավի խնդրի պատճառով, մեզ չուղար-

կեցին. օդանավակայանից հետ քերեցին: Հետ եկանք զինվորական մի տեղ, որտեղ մեզ 10-15 օր պահեցին, անհամաձայնություն եղավ մեր և նրանց միջև, քանի որ մենք Լիբանանի քաղաքացի էինք, պահանջեցինք, որ մեզ այնտեղ ուղարկեն: Մեկնեցինք Լիբանան, ուր ես մնացի մոտ մեկ տարի և այդ ընթացքում անձնագրիս և երկրից դուրս գալու իրավունքի (վիզա) հարցերով էի զբաղված:

Ինչո՞ւ Կանադա. երևի ճակատագիրն էր այդպես կամեցում: Եթե ոչ Կանադա, ապա Խորհրդային Միություն դիմելու դեպքում չէր բացառվում, որ ձերբակալվեի:

- Ի՞նչը Ձեզ բերեց հայրենիք:

- 1987-ի ամռանը մեկնեցի Կանադա, ուր ապրեցի ութ տարի: Այլ երկրների համեմատ, այնտեղ հեշտ էր քաղաքացիություն ստանալը, սակայն իմ պարագայում, այդպես չէր լավ. կարճ ժամանակ անց՝ իմանալով անցյալիս մասին, սկսեցին նեղություն տալ, ընդհուպ՝ մինչև հետապնդում: Անտեսելով այդ դժվարությունները՝ ամուսնացա, տիկինս 1976-ից Կանադայում հաստատված լիբանանցի հայ է: Աստծո կամք,

երկու որդի ունեցա, առաջնեկիս անունը՝ ի պատիվ մեր գործողության՝ Վան դրեցի, մյուս գավակինս էլ՝ Արշակ: Օվիրի հետ խնդիրներ ունենալով՝ հարցերս կարգավորելու համար շատ դժներ թակեցի: Ինձ արտաքսեցին, նորից եկա Լիբանան: Այստեղ անձնագիրս նորոգեցի: Անցել էին տարիներ, շատ բան էր փոխվել: Իմանալով, որ ընկերներս՝ Վազգեն Սիսլյանը, Գևորգ Գյուզելյանը Հայաստանում են, եկա հայրենիք:

- Որպես «Ուխտ Արարատի» կազմակերպության նախաձեռնող խմբի անդամ՝ ի՞նչ ծրագրեր ունեք առաջիկայում:

- Մենք ամեն ինչ միասին ենք արել և, որպես Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակի նախկին քաղբանտարկյալներ, որոշեցինք մի միություն ստեղծել՝ «Ուխտ Արարատի», որի պարբերականի առաջին համարը հրատարակվեց ապրիլին՝ նվիրված Եղեռնի 90-ամյա տարելիցին և ԱՍԱԼԱ-ի հիմնադրման 30-ամյակին: Հիմա ձեռք-ձեռքի տված անելու ենք հնարավորը՝ մեր օգնությունն ու աջակցությունը տրամադրելու մեր ժողովրդին ու երկրին:

Մաղթում եմ, որ Աստված մեզ հեռու պահի պատերազմներից: Որքան երկիրը հեռու լինի պատերազմից, այնքան կկայունանա նրա վիճակը: Հայաստանին ժամանակ է պետք: Կարևոր է նաև, որ հայ երիտասարդը միշտ զգոն լինի: Արցախը ազատագրված է, և հայ զինվորը պետք է հպարտ լինի, պետք է բարձր պահի հերոսների հիշատակը, քանի որ մենք մեր պատմական հողերն ենք ազատագրել: Բարենաղթանքս է, որ մեր ազգը ֆիզիկապես և գաղափարապես առողջ և ամուր լինի:

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԵՐԱԶԱՆՔԻ ԱՌԱԳԱՍՏԻՆ. ՎԱԶԳԵՆ ՄԻՍԼՅԱՆ

Վերևում՝ ծախից աջ, Գևորգ Գյուզելյան, Հակոբ Ջուլֆայան, ներքևում՝ Վազգեն Միսլյան:

- Պարոն Միսլյան, ուզում եմք, որ ներկայացնեք Ձեր կյանքի առաջին շրջանը:

- Ծնվել եմ Լիբանանում՝ Բեյրութ քաղաքում, այնտեղ եմ մեծացել և հաճախել՝ «Սահակյան» վարժարանը, որտեղ էլ ստացել եմ նախնական կրթություն: Վատառողջ լինելու պատճառով 1969-ից դադարել եմ վարժարան հաճախել, իսկ 2-3 տարի բուժվելուց հետո աշխատանքի եմ անցել:

1975-ին սկսվեց Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը: Նախքան կուսակցությունների համախմբվելն ու ինքնապաշտպանություն կազմակերպելը, որոշ թաղամասերում տղաները իրենց որսորդական հրացաններով սկսել էին պաշտպանություն կազմակերպել: Հայկական թաղամասերի ինքնապաշտպանության առաջին իսկ օրերից սկսեցի ծանոթանալ զենք օգտագործելու հնարավոր ձևերին ու տեխնիկային: 1978-ին Լիբանանի հայկական թաղամասերը ահեղ ռմբակոծության ենթարկվեցին: Բուրջ Համուդի ռմբակոծության հենց առաջին օրը ոտքիցս վիրավորվեցի և տեղափոխվեցի հիվանդանոց: Երկու ամիս հետո վերականգնվեցի ու վերադարձա դիրքեր:

1975-ից գործում էր Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակը, շատերին նրա գոյությունը թվում էր առեղծվածային: Սակայն որոշ կուսակցություններ ասում էին, թե նրա ղեկավարներն ու մարտիկները քրդեր են կամ թուրքեր (հայեր չեն): Անգամ կասկածում էին, որ հայերը դիմել են պայթարի՝ իրենց նպատակին հասնելու համար:

- Ինչպե՞ս եղավ, որ հայտնվեցիք ԱՍՍԼԱ-ի շարքերում:

- Հայ ազգի զինվոր լինելու պատգամը ես պապիցս ու հորիցս ժառանգություն եմ ստացել: Եվ հետամուտ լինելով՝ միշտ ձգտում էի ինչ-որ բան անել այն իրագործելու համար:

Աստիճանաբար գաղտնի բանակի նկատմամբ հետաքրքրությունս մեծացավ և անցա նրա շարքերը՝ որպես համակիր:

Երբ «Հայաստան» պաշտոնաթերթը սկսեց հրատարակվել ու տարածվել, հետաքրքրությունս էլ ավելի մեծացավ: Այդ ժամանակ էլ որոշվեց, որ ես մեկ ամսով պետք է մեկնեմ ռազմակայան: Չնայած բավականին ռազմական գիտելիքներ ունեի, բայց ռազմակայանի հոգեբանությունն ուրիշ էր:

Մեկուկես ամիս անց վերադարձա տուն՝ նոր պատճառ գտնելու, որպեսզի ընդմիշտ մտնեմ նրա շարքերը: Այդպես էլ եղավ...

Օրերից մի օր տղաները կապվեցին ինձ հետ ու ասացին, որ շտապ պետք է: Հավաքվեցինք մեր կենտրոնում և, տարբեր խմբերի բաժանված, ամենքը մի կողմ գնաց: Մեր խումբը ամենավտանգավոր դիրքերը ուղարկվեց (Լիբանանի հարավային դիրքեր):

Այդ ժամանակ իմացա, որ արդեն կազմակերպության լիարժեք անդամ եմ:

- «Վան» գործողությունը Ձեր կյանքում:

- Ինձ ղեկավարության կողմից հանձնարարվեց, որ գործողություն պիտի կատարվի և ես էլ պիտի մասնակցեմ, կամ ղեկավար լինեմ: Ես մեկ շաբաթ ժամանակ խնդրեցի՝ մտածելու, արդյո՞ք կկարողանամ իրականացնել այդպիսի բան, թե՛ ոչ: Սակայն 2-3 օր անց որոշեցի, ինչո՞ւ ոչ. առիթ է, կարելի է անել: Եվ սկսեցինք կազմակերպել «Վան» գործողությունը:

«Վան»-ի կարևորությունն ինձ համար շատ մեծ էր, դա նույնն էր, ինչ մարդ իր գերագույն երազանքը իրականացնի: Ես և իմ ընկերները հոգեբանորեն պատրաստվեցինք և իրականացրեցինք այդ գործողությունը:

- Գաղտնի բանակում, «Վան»-ից բացի, այլ գործողությունների մասնակցե՞լ եք:

- Չգիտեմ..., ընդհանրապես, այս հարցադրման ժամանակ մեր բոլոր տղաների հիշողությունը դավաճանում է:

- Հիշեք Ձեր բանտային կյանքից:

- Հյուսիսատոսարանի գրավման ժամանակ վիրավորվեցի, ինձ տարան հիվանդանոց, որտեղից էլ բանտ: Բացի կինոնկարներում դիտելուց, առաջին անգամ էի բանտ տեսնում: Արդեն ֆիզիկապես թույլ էի և հյուժված: Կյանքումս առաջին անգամ այնտեղ արտասվեցի. արդեն՝ որպես գաղտնի բանակի հայտնի անդամ, Հայաստանը՝ իմ հայրենիքը, էլ չէի տեսնելու: Առաջին ծանր հիշողությունը բանտից դա էր: Արտասվեցի, ոչ այն բանի համար, որ 20 տարի կամ ավելի պիտի մնայի բանտում, այլ, որ հայրենիքս չպիտի տեսնեի, չպիտի ունենայի հայ տուն՝ հայ օջախ:

Հետաքրքիր դեպքեր շատ են եղել. ծննդյանս օրն էր, երբ ֆրանսիացի բանտապահը եկավ ու տեղեկացրեց, որ պիտի հավաքվենք: Գնացի: Սենյակում Արամ Բասմաջյանն էր: Գրկախառնվեցինք. գործողությունից հետո առաջին անգամ էինք հանդիպում: Մի երկու թուրք անց ներս մտավ Հակոբ Ջուլֆայանը. ավելի լավ նվեր՝ ես չէի պատկերացնում: Մտածում էի, որտե՞ղ է հիմա Գևորգ Գյուզելյանը..., մեզ շղթայակապ տարան մեկ ուրիշ բանտ, որը, մյուսի հետ համեմատած, կարծես թե հյուրանոց լիներ (գոնե մեզ համար): Այնտեղ անակնկալի եկանք, երբ պատահաբար միջանցքում տեսանք Գևորգին: Այդ օրվանից արդեն միասին էինք և մեզ մնում էր ֆրանսերեն սովորել ու պատրաստվել դատավարությանը:

Մեկուկես տարի էր անցել, երբ բանտում մեծ ծեծկռուք եղավ, որը դիտավորյալ էր կազմակերպված՝ մեզ

հայերիս, ճնշելու համար: Թեև դատավարությունը չէր եղել, սակայն մտածում էինք, որ ցմահ ենք դատապարտվելու, ուստի, կորցնելու ոչինչ չունեինք: Չորսով մի քառասուն հոգու այնպիսի ջարդ տվեցինք, որ մեզ որպես պատիժ, ուրիշ բանտ տեղափոխեցին: Երբ հետ վերադարձանք մեր նախկին կալանավայրը, մեկն ասաց, որ մեր բացակայության ընթացքում կալանավորները մեզ «ոճրագործ հայեր» են անվանել: Անմիջապես բակ իջնելով՝ հարցրեցինք, թե ովքե՞ր են եղել, սակայն ոչ ոք ձայն չհանեց: Այդ դեպքից հետո, որևէ բանտարկյալ, երբ բանտ էր մտնում, առաջին հարցն այն էր լինում, թե՛ հայ կա՞ շենքում:

- Անդրադառնանք դատավարությանը...

- Գործողությունը շատ մեծ ազդեցություն ունեցավ ֆրանսահայ համայնքի վրա: Առանց կուսակցական խտրականության հայերը հավաքվել էին մեր շուրջ. ինչո՞ւ այդ համախմբումը չծառայեցնել, որպես լավ օրինակ, երբ կարելի է մի քանի հոգով համախմբվել՝ հաղթանակի հասնելու համար:

Արձագանքներից ենթադրում էինք, որ մեծ դատավարություն է լինելու (միտինգներ, սառնասիրտ ֆրանսիացիների խիստ դրական արձագանքներ և այլն):

Անշուշտ, դատավարությունը մեծ արձագանք էր ունենալու, որովհետև մենք ընկրկելու տեղ չունեինք, նույնիսկ, եթե ցմահ բանտարկություն տային: Եվ որոշ-

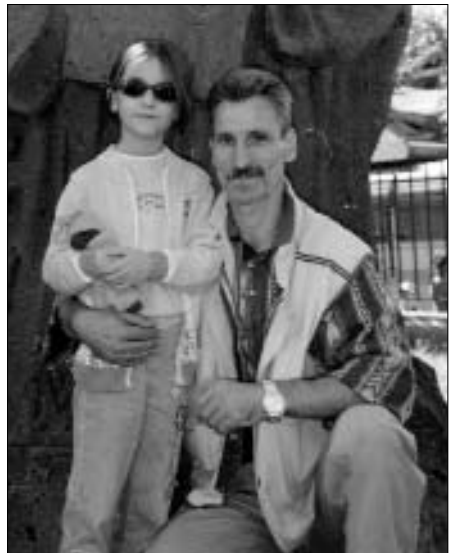
Դատավճիռը նրանք այսպես ընդունեցին:

եցինք մեկ անգամ ևս հայտարարությամբ հանդես գալ և ստանձնել այդ գործողությունը՝ «Եղիա Քեշիշյան» անձնասպանական խմբակի անունով: Որոշեցինք ընդհանրապես չվիճել, թե ով ում է կրակել, ինչ է արվել..., եղել է, մենք ենք արել, ճիշտ ենք արել, եկեք խոսենք պատճառի մասին: Միայն մեկ օր դեպքի մասին խոսվեց, մնացած օրերը տրվեցին մեր պաշտպանությանը: Որոշված էր տարբեր սերունդներից մարդիկ ներկայանային դատարան, խոսեին քաղաքական տարբեր ուղղվածություն ունեցող մարդիկ և աշխարհին ապացուցեին, որ երբ խոսքը Հայկական հարցի մասին է, հայերը համախմբված են:

Դատավարության ժամանակ շատ դեպքեր են եղել, որ հիշարժան են (նույնիսկ դրա վերաբերյալ կարելի է գիրք գրել): Օրինակ՝ Մելինե Մանուշյանի խոսքը. «Այս նույն բանը ես ու ամուսինս էինք անում, գերմանացիները մեզ «ահաբեկիչ» համարեցին, բայց ֆրանսիական պետությունը մեզ «Ազգային հերոսի» կոչում տվեց: Այս տղաները հայ ժողովրդի համար նույնն են, ինչ մենք՝ ֆրանսիացիների»:

Կարելի է հիշել նաև այն դեպքերը, երբ դատարանում նիստի նախագահը հայտարարեց. «Մեղադրյալ-

ներ, ոտքի՛», ողջ դատարանը ոտքի կանգնեց և շփոթված ն ա խ ա գ ա հ ը կարծեց, թե սխալ արտահայտություն է արել, շտկեց, որ խոսքը վերաբերում է մեղադրյալներին: Ժ ո ղ ո վ ու ը ն ա ղ ա ղ ա կ ե ց . «Եթե նրանք մեղավոր են, ապա մենք էլ ենք մեղավոր»:

Վազգեն Սիսյանը դստեր՝ Էլենի հետ:

Վճիռը կայացվեց. Արամ Բասմաճյանը դատապարտվեց 5, ես ու Հակոբը՝ 7, Գևորգը՝ 10 տարով: Վճիռը բողոքարկեցինք, որի արդյունքում չորսս էլ դատապարտվեցինք 7 տարի ազատազրկման: Դատարանը մեզանից վնասի փոխհատուցում պահանջեց: Մենք էլ խոստացանք հատուցել, եթե թուրքերը միլիոն ու կես հայերի արյան գինը հատուցեն: Եվ դահլիճից, սիմվոլիկ ժեստերով, մետաղադրամներ նետվեցին դատարանում միակ թուրքի՝ մեղադրող փոխիյուպատոսի վրա:

- Ինչպե՞ս եղավ, որ հայրենիք վերադարձաք:

- 1986-ին՝ ազատ արձակվելուց հետո, վերադարձաք Բեյրութ և իմ առաջին փորձը եղավ թույլտվություն վերցնել՝ Հայաստան գալու համար, մի քանի անգամ մերժվեցի, վերջապես, 1990-ի ապրիլի 10-ին եկա Հայաստան՝ երեք ամսով:

Սկսվել էր Արցախի ազատագրական պայքարը, Երասխում թե՛ մարտեր էին, նահատակվել էր Մովսես Գորգիսյանը: Գործի անցա... սկսեցի անփորձ տղաներին սովորեցնել զենք գործածել: Հոգեպես ամուր կապվեցի հայրենիքիս: Գրեթե ամեն օր, ամեն առավոտ պիտի Մասիսին նայեի, օրս նրանով սկսեի: Մնացի հայրենիքում: Ծանոթանալով հայուհու հետ՝ 1991-ին ամուսնացա, ունեն դուստր՝ Էլեն անունով: Վերջնականապես որոշեցի ապրել հայրենիքում, որովհետև հայի համար ավելի հանգիստ տեղ, դժվար թե գտնվի:

- Խոսենք «Ուխտ Արարատի» կազմակերպության մասին:

Շատերի համար սա նոր միություն է և միաժամանակ բոլորին հայտնի է, որ այստեղ են համախմբվել Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակի (ՀԱԶԳԲ-անգլերեն՝ ԱՍԱԼԱ) տղաների՝ նախկին քաղաքանտարկյալների ու ազատամարտիկների մեծ մասը:

Ուխտել ենք, որ Արարատին պիտի հասնենք: Որպես «Ուխտ Արարատի» կազմակերպության նախաձեռնող խմբի անդամ ուզում են այնպես և այնքան աշխատել, որ մեր բոլորի ազգային երազանքը՝ ուխտը, իրականացնեն. մենք մեր աչքերով տեսնենք Մասիսն ազատագրված:

Սա՛ է մեր բոլորի երազանքը:

ՋԵՄՍԱ ԲԱԴԿԱԴՅԱՆ

ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՀԱՎԱՏՐ

«ՔԱՆԻ ՈՐ ՀԱՅ ԵՆՔ, ՉԵՆՔ ԿԱՐՈՂ ՉՀՊԱՐՏԱՆԱԼ»

Ֆրանսիացի կարդինալ, Օռլեանի առաջնորդ Չայր Թուշեն 1917-ին Փարիզի Մաղեն եկեղեցում քարոզի ժամանակ, ասում է. «Եթե այս պատերազմից հետո դաշնակից երկրները Չայաստանին անկախություն չընդհան, և հայերը ռուսերով պայթեցնեն Կոնստանդնուպոլիսը, ես՝ եկեղեցու սպասավորս, նրանց թողություն կտամ»:

Կարդինալը մարգարեացավ...

1981 թվական: Սեպտեմբերի 24: Փարիզ: Քսանից քսաներեք տարեկան չորս հայ երիտասարդներ գրավում են Յոսման պողոտայում գտնվող թուրքական հյուպատոսարանն ու, մոտ 60 հոգու պատանդ վերցնելով, քաղաքական պահանջներ են ներկայացնում: Սկսվում է Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակի՝ ԱՍԱԼԱ-ի «Եղիա Քեշիշյան» մարտախմբի «Վան» գործողությունը: Փոխհրաձգության ժամանակ հյուպատոսարանի թուրք հսկիչ-պահակը սպանվում է: Վազգեն Սիսյանն ու Չակոբ Ջուլֆայանը՝ վիրավորվում, հիվանդանոց են տեղափոխվում: Սակայն նրանց զինընկերները՝ Գևորգ Գյուզեյանը, Արամ Բասմաջյանը շարունակում են մարտական գործողությունները և երկար բանակցություններից հետո համաձայնվում են պատանդներին ազատ արձակել, այն պայմանով, որ իրենց հրապարակայնորեն, դռնբաց դատեն:

Փաստորեն, Սողոմոն Թեխլերյանի դատավարությունից 60 տարի անց Եվրոպայի խոշորագույն մայրաքաղաքում քաղաքական դատ սկսվեց, որի ընթացքում վերաբժարվեց 1915 թվականի ցեղասպանությունը, բացահայտվեց թուրքական իշխանությունների անժամկետանց ոճիրը, և նույնիսկ հատուցման հարց հարուցվեց: Փարիզի երդվյալների ատյանում (որի նիստերը մեկ շաբաթից ավելի տևեցին)՝ Ելույթ էին ունենում ոչ միայն չորս արձակագեները, նրանց մայրերը, այլև հայ և թուրք պատմաբաններ, քաղաքագետներ, իրավաբաններ, ցեղասպանության վերապրողներ: Մեղադրյալները՝ Վազգեն Սիսյանը, Գևորգ Գյուզեյանը, Արամ Բասմաջյանն ու Չակոբ Ջուլֆայանը, ըստ էության, մեղադրողներ էին դարձել, բացատրում էին, որ իրենք ահաբեկիչներ չեն, այլ՝ արդարության մարտիկներ, քանի որ աշխարհին ցանկացել են հիշեցնել դարասկզբի մեծագույն հանցագործությունը և այն, որ պատասխանատուները մինչև հիմա չեն դատապարտվել, զոհերը հատուցում չեն ստացել:

Փարիզ, 24-ը հունվարի, 1984 թ., երեքշաբթի Առաջին նիստ

ՆԱԽԱԳԱՐ - Հիշեցնեն, որ գործողությունը սկսվել է 1981 թվականի սեպտեմբերի 24-ին՝ հինգշաբթի օրը՝ առավոտյան ժամը 11-ից քիչ անց և ավարտվել՝ սեպտեմբերի 25-ին՝ ուրբաթ օրը՝ գիշերվա մոտ ժամը 2-ին: Ամեն ինչ տեղի է ունեցել Թուրքիայի ընդհանուր հյուպատոսարանի տարածքում:

Մեղադրյալներ, ուրքի: Գյուզեյան Գևորգ, դուք ծնվել եք 1960 թվականի հունիսի 6-ին, դեպքի ժամանակ եղել եք 21 տարեկան, այժմ՝ 23 եք:

Մեղադրյալը համաձայն է պատմել իր քաղաքական գործունեության, ընդհուպ ԱՍԱԼԱ-ի մարտիկ դառնալու՝ այն ամենի մասին, որ կատարել է այդ կազմակերպության շարքերում: Ես լավ եմ հասկանում, որ դժվար կլինի խոսելը, որ ներքին գաղտնիքներ գոյություն ունեն, բայց խոսքը ԱՍԱԼԱ-ի ռազմավարությունն ու մարտավարությունը բացահայտելու մասին չէ: Ի վերջո, դա մեր ատյանի խնդիրն էլ չէ: Ուղղակի ձեզ ավելի լավ հասկանալու, ճանաչելու համար (անկախ ամեն ինչից), մեզ հետաքրքրում է, մենք կցանկանայինք, որ փոքր-ինչ ծանոթացնեիք ձեր նկարագրի ձևավորմանը:

Գ. ԳՅՈՒԶԵԼՅԱՆ - Ես սկսել եմ հայկական հարցով հետաքրքրվել, զինված պայքարով տարվել՝ 1975-ից հետո, երբ դեռ պատանի էի: ԱՍԱԼԱ-ի շարքերում հիանալի քաղաքական, ռազմական դաստիարակություն եմ ստացել...

ՆԱԽԱԳԱՐ - ԱՍԱԼԱ-ի մասին ոչինչ ավելի չե՞ք կարող ասել:

Գ. ԳՅՈՒԶԵԼՅԱՆ - Ո՛չ:

ՆԱԽԱԳԱՐ - ԱՍԱԼԱ-ն, եթե չեմ սխալվում, Հայոց ցեղասպանության ընդունումն է, ԱՍԱԼԱ-ն, միաժամանակ, տարածքային պահանջ է՝ հայկական հողերի վերստացում: Պարոն Գյուզեյանը մոտավորապես դա է ասում:

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ԵՐՎՈՎՅԱԼ - Ուրեմն, ԱՍԱԼԱ-ն իր ծրագրերն իրագործում է միմիայն ահաբեկչակա՞մ միջոցներով:

ՆԱԽԱԳԱՐ - Մի փոքրիկ դիտողություն. երևի նկատեցիք, որ ես խուսափել եմ և պետք է խուսափել «ահաբեկիչ» բառն օգտագործելուց, որը չեմ սիրում: Ամեն ոք էլ մեկ ուրիշի նկատմամբ որոշակի պահի, այս կամ այն չափով, ահաբեկիչ է: Այժմ կան պետության ղեկավարներ, որոնք իրենց գործունեության որևէ փուլում «ահաբեկիչ» են կոչվել:

ՊԱՇՏՊԱՆ ԴԵՎԵՋՅԱՆ - Շնորհակալություն:

ՆԱԽԱԳԱՐ - Սահմանափակվե՞նք, ուրեմն՝ «բռնարար» անվանելով:

Գ. ԳՅՈՒԶԵԼՅԱՆ - Նախ և առաջ, մենք ահաբեկիչներ չենք: Աշխարհի ցանկացած ժողովուրդ իր տարածքում իրավունք ունի ազատ ապրելու: Մենք՝ հայերս, կարծում ենք, որ վայելում ենք այդ տարրական իրավունքը: Այդ համոզումով ենք մենք մարտնչում:

ՆԱԽԱԳԱՐ - Լավ, մյուս երեքը նստեք: Պարոն Գյուզեյան, եթե ես ճիշտ հասկացա, դուք ցանկանում եք Ձեր և ձեր ընկերների անունից հայտարարությամբ հանդես գալ: Կարող եք սկսել:

Գ. ԳՅՈՒԶԵԼՅԱՆ - «Սույն հայտարարությամբ ուզում ենք մի անգամ ևս լիովին ստանձնել 1981 թվականի սեպտեմբերի 24-ին թուրքական հյուպատոսարանը պատանդ վերցնելու պատասխանատվությունը և բացատրել պատճառները, որոնք, Դուք, պարոն նախագահ, հենց նոր ցանկացաք իմանալ: Մենք համաձայնել ենք կատարել այդ գործողությունը, քանի որ համընկնում է Հայաստանի ազատագրության, Հայկական հարցի լուծման մեր հայեցակարգին, մանավանդ որ տասնյակ տարիների խաղաղ, անարդյունք ջանքերը մեզ համոզել են, որ զինված պայքարը, լռության պատճեշը խորտակելու, մեր նպատակն իրագործելու միակ միջոցն է: Մենք ուշ ենք ծնվել, բայց մեզ նույնպես ցեղասպանության զոհ ենք համարում: Ամբողջ հայ ժողովուրդն է ցեղասպանության զոհ, քանի որ Հայկական հարցը, նախ և առաջ, տարածքային հարց է: Քանի դեռ պատմական Հայաստանն ազատագրված չէ, մենք մեր պայքարն ավարտված չենք համարում: Մենք՝ հայ մարտիկներս, ամբողջ մարդկության առջև երդվել ենք զինվորագրվել համազգային դատին, արդարության վերականգնմանը, այժմ, այս սրահում, հավաստում ենք երդմանը հավատարիմ մնալու վճռականությունը...»:

Հյուպատոսարանում

ՆԱԽԱԳԱՐ - ՇՆՈՐԻԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ:

Նստեք: Պարոն Վազգեն Սիսյանը ծնվել է 1956 թվականի հոկտեմբերի 20-ին, Սարգիս և Մարի Սիսյանների ընտանիքում: Սիսյան, ուտք: Կարո՞ղ եք ընդհանուր գծերով ներկայացնել ձեր ընտանիքի կյանքը՝ հայտնի դեպքերից առաջ և հետո: Այդ դեպքերի ժամանակ ի՞նչ կորուստներ եք ունեցել, ինչպե՞ս եք Լիբանանում հայտնվել:

Վ. ՍԻՍԼՅԱՆ - Ես միայն մի բան գիտեմ իմ նախնիները միշտ Յայաստանում են ապրել, 1915-ի դեպքերից հետո աշխարհով մեկ ցիրուցան են եղել: Այժմ մենք ազգականներ ունենք Լիբանանում, Սիրիայում, Իրանում, Ամերիկայում, ամեն տեղ: Գիտեմ նաև, որ իմ մեծ հայրը ֆիդայի (եթե կարելի է այդպես թարգմանել)՝ ազատամարտիկ է եղել, հայտնի իրադարձությունների ժամանակ կռվել է հայրենակիցների կյանքը փրկելու համար: Յետո ծնողներս հասատվել են Լիբանանում: Նրանք մինչև հիմա ինձ պատմում են մեր պատմությունը: Ես մեծացել եմ Բուրջ Յամուդում՝ հայկական թաղամասում, ընկերներիս հետ միշտ խոսում էինք ազգային հարցերի մասին:

ՆԱԽԱԳԱՐ - Բեյրութի հայ համայնքը անցյալի նշանակալի իրադարձություններին հաճախ էր անդրադառնում:

Վ. ՍԻՍԼՅԱՆ - Մենք ամեն տարի ապրիլի 24-ը նշում ենք ցույցերով, հանրահավաքներով, բայց ոչ թե միայն ցեղասպանությունը ոգեկոչելու, այլ նաև թուրքերի բռնազավթած հողերը պահանջելու համար: Մենք հենց այդ տարածքներն ազատագրելու համար ենք գեներ վերցրել:

ՆԱԽԱԳԱՐ - ՇՆՈՐԻԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ:

Յակոբ Ջուլֆայան, ծնվել է 1960 թվականի ապրիլի 24-ին, Քուվեյթում: Երեք եղբայր ունի՝ մեկը՝ Բեյրութում, երկուսը՝ Փարիզում:

Յ. ՋՈՒԼՖԱՅԱՆ -- Այո՛, ես ծնվել եմ

Քուվեյթում և երբ երեք տարեկան եմ եղել, ավտովթարից մահացել է հայրս, որից հետո մեր ընտանիքը տեղափոխվել է Բեյրութ:

ՆԱԽԱԳԱՐ - (Թերթում է դատական գործը) - Ճիշտ է, Բեյրութում, 1970-ին մահանում է ձեր մայրը: Որբանալուց հետո ի՞նչ եք արել, ինչո՞վ եք զբաղվել:

Յ. ՋՈՒԼՖԱՅԱՆ - Ինձ տեղավորել են մի դպրոց-որբանոցում, որը գտնվում է Այնճարում: Ես այնտեղ եմ ստացել իմ տարրական և միջնակարգ կրթության մի մասը: Այդ տարիներին էլ հետաքրքրվել եմ հայ ժողովրդի պատմությամբ: Պապիս շատ քիչ եմ տեսել, բայց նա ինձ պատմել է, թե ինչպես է կոտորվել մեր հարազատների մեծ մասը: Ողջ մնացածներին էլ թուրքերը աքսորել են, որպեսզի մեր հողերը հափշտակեն:

ՆԱԽԱԳԱՐ - Ինչպե՞ս եք զինվորագրվել ԱՍԱԼԱ-ին:

Յ. ՋՈՒԼՖԱՅԱՆ - Իմ սեփական նախաձեռնությամբ: Ազգակը Բիկֆայայում եղեռնի զոհերի հուշարձանի ռմբահարումը դարձավ, որը կատարվեց 1973 թվականին: Այդ կոթողը հայ ծարտարապետները կառուցել էին՝ ի հիշատակ 1915-ին նահատակված մեկ ու կես միլիոն հայերի: Բացի դրանից, լիբանանյան պատերազմի ընթացքում բազմաթիվ հայ երիտասարդների առևանգում, դիակներն էին հարազատներին վերադարձնում:

ՆԱԽԱԳԱՐ - Ովքե՞ր էին առևանգում:

ՏԻԿԻՆ ՋՈՒԼՖԱՅԱՆ - Նախընտրում եմ ասել՝ «օտար ուժերը»:

ՆԱԽԱԳԱՐ - ՇՆՈՐԻԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ:

Յամեցեք, տիկին Բասմաջյան:

ՏԻԿԻՆ ԲԱՍՄԱՋՅԱՆ (Թարգմանի միջոցով) - Ես Արամ

Բասմաջյանի մայրն եմ, ապրում եմ Բեյրութում:

ՊԱՇՏՊԱՆ ԴԵՎԵՋՅԱՆ - Ձեր ընտանիքում խոսո՞ւմ են ցեղասպանության մասին: Յաճախ են խոսում: Ինչո՞ւ:

ՏԻԿԻՆ ԲԱՍՄԱՋՅԱՆ - Իհարկե, խոսում են, քանի որ մեր մեծ հայրիկն ապրեց 101 տարի, իսկ ամուսինս հրաշքով է փրկվել, կրած զրկանքների պատճառով յոթ տարի անդամալույծ է եղել:

ՊԱՇՏՊԱՆ ԴԵՎԵՋՅԱՆ - Յետաքրքիր է ի՞նչ ապրումներ է ունեցել տիկին Բասմաջյանը, ի՞նչ ապրումներ են ունեցել Բուրջ Յամուդի հայերը, երբ իմացել են Փարիզի դեպքերի մասին:

ՏԻԿԻՆ ԲԱՍՄԱՋՅԱՆ - Քանի որ հայ ենք, չենք կարող չհպարտանալ: Ուզում եմ ճշտել, որ տեղի ունեցածն ինձ համար բռնություն չէ, դրա համար էլ ամոթալի չէ: Գործողությունը մեր դատի համար է կատարվել, մենք պիտի ծափողջունենք:

ՊԱՇՏՊԱՆ ԱՍԼԱՆՅԱՆ (Թարգմանչի) - Սի պարբերություն բաց թողեցիք: Տիկինն ասաց՝ «Մենք մեր հայրենիքն ենք տեսնում, թափառական կյանք ենք վարում»:

ՏԻԿԻՆ ԲԱՍՄԱՋՅԱՆ - Այո՛, քանի որ բոլոր սփյուռքահայերն էլ թափառական ու հայրենագուրկ են, կարծում եմ՝ պիտի մեզ նման մտածեն, հպարտ լինեն...

Դատաքննությունը տևում է մեկ շաբաթ, որից հետո, երբ ատյանի նախագահը վճիռը հրապարակելու համար մեղադրյալներին խնդրում է կանգնել, ուտքի են ելնում դատարանի բոլոր հայերը: Չորս մարտիկների պայքարը յուրաքանչյուրը համարում է իրենը: «Վան» գործողության մասնակիցներն, ի վերջո, հասան իրենց նպատակին: Յամաշխարհային մամուլի վկայությամբ՝ «Յայկական հարցը կրկին միջազգային ասպարեզ էլավ», «Սփյուռքի օտարամետ հայությունը վերադարձավ իր ինքնությանը՝ ազգային արմատներին»: Ոմանք այնքան հայացան, որ խտացրին ԱՍԱԼԱ-ի շարքերը: «Եղիա Քեշիշյան» մարտախմբի անդամները, ճիշտ է, ակնկալվածից ծանր պատիժ ստացան՝ յոթական տարվա բանտարգելության դատապարտվեցին, բայց ցուցամատներն ու միջնամատները լայն բացած, վեր պարզած դուրս եկան դատարանի դահլիճից:

Իսկ ի՞նչ կերպ դասավորվեց հայ ազատամարտիկների հետագա կյանքը:

Արամ Բասմաջյանը բանտարգելության վերջին տարում, բանտախցում կախեց իրեն (չնայած երկու անգամ ընկերները կանխել էին նրա նման փորձերը): Այժմ նա հանգչում է Պեր-Լաշեզի գերեզմանոցում՝ Ջորավար Անդրանիկի մահարձանից ոչ հեռու:

Գևորգ Գյուզելյանը Յայրենիք վերադառնալուց, իր իսկ կազմավորած «Մեծն Մուրադ» ջոկատով Արցախի ազատամարտին մասնակցելուց հետո, այժմ մեկնել է Միացյալ Նահանգներ, բազմանդամ ընտանիքի ապրուստն է հոգում:

Վազգեն Սիսյանն ու Յակոբ Ջուլֆայանը Երևանում են, նպաստում են Յայաստանի անկախ պետականության ամրապնդմանը:

Իրավացի է ֆրանսահայ հոգեվերլուծող Ժիլ Լուսակը. «Ցեղասպանությունից չեն բուժվում, յուրաքանչյուրը յուրովի է արտահայտում իր կորուստը, վիշտն ու վրեժը»:

Սի ավելացում միայն՝ ցեղասպանությունից, ամենայն հավանականությամբ, բուժվում է միայն այն ժողովուրդը, որ հատուցման է հասնում:

Յյուպատոսարանում

ՀԱՐՑԵՐԻ ՀԱՐՑԸ

Չախից աջ՝ Հակոբ Ջուլֆայան, Գևորգ Գյուզեյան, Արամ Բասմաջյան:

Ամեն տարի՝ ապրիլի 24-ին, մենք՝ ընտանիքով, գնում ենք Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիր՝ մեր սրբազան պարտքը կատարելու՝ 1886-1915թթ. անմեղ զոհերի հիշատակը հարգելու:

Ինչպես բոլոր հայ ընտանիքները, այնպես էլ իմ ընտանիքը ունի ցեղասպանության զոհեր: Այդ մասին ինձ պատմել է տատիկս, թե ինչպես 60 անձից բաղկացած ընտանիքից մազապուրծ են եղել երեքը միայն:

Թուրքերի դեմ կենաց մահու կռիվ են մղել հազարավոր հայ երիտասարդներ, որոնց երեխան զենքն էր, իսկ բարձր՝ քարը: Այդ քաջերից էին Գևորգ Չաուշը, Աղբյուր Սերոբը, Դժոխք Հրայրը, Արաբոն, Սոսե մայրիկը, Ջորավար Անդրանիկը և շատ-շատ ուրիշներ, որոնք, անկասկած, արժանի էին հիշատակության:

Դեռևս 1932թ. ավստրիացի մեծ գրող Անատոլ Ֆրանսը ասել է. «Հայերի դատը մարդկության դատն է»:

2003-ին երևանյան մի կրպակից զենցի «Վասն հայության» շաբաթաթերթը, որտեղ ինձ համար բացվեցին մի շարք գաղտնիքներ: Ես հասկացա, որ ASALA-ն (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) նույն ՀԱՀԳԲ-ն է, որը նշանակում է Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակ: Այդ նույն թերթից իմացա, թե ինչպես ծերունի հերոս Գուրգեն Յանիկյանը

զենք վերցրեց և զնդակահարեց երկու թուրք դիվանագետների. նրան հետևեցին սփյուռքահայ երիտասարդները և ստեղծեցին ASALA-ն:

Ներկա օրերում անչափ շատ է խոսվում «ահաբեկչության» մասին, սակայն այս պայքարը «ահաբեկչություն» չէ, այլ զինյալ ազատագրական պայքար՝ հանուն հայ ժողովրդի իրավունքների վերականգնման և հայկական հողերի ազատագրման:

Նույն թերթում կարդում եմ.

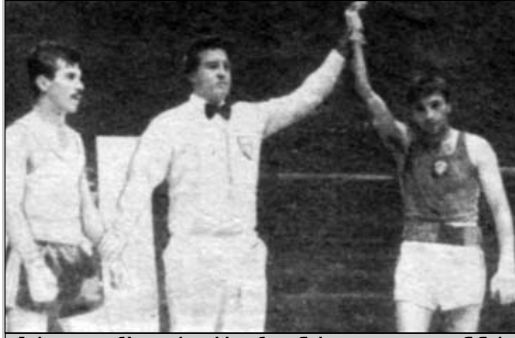
«1981թ. սեպտեմբերի 24-ին ժամը 11:15-ին, Ֆրանսիայի թուրքական հյուպատոսարանից աշխարհով մեկ տարածվեց կարճ հաղորդագրություն. ««Վան» գործողությունը իրականացվեց. դեսպանատունը գրավված է»: Հայտնի էին «ահաբեկիչները»՝ Վազգեն Սիսլյան, Գևորգ Գյուզեյան, Հակոբ Ջուլֆայան և Արամ Բասմաջյան: Բոլորի շուրթերին Հայաստանի ազատագրության հայ գաղտնի բանակ (ՀԱՀԳԲ կամ ASALA) անվանումն էր: «Վանը» այս մարտավարության առաջին փորձն էր և հաղթանակով պսակվեց:

Նման շատ ու շատ գործողություններն էին նաև, որ ամբողջ աշխարհում վեր խոյացավ Հայկական հարցը... Հայերիս համար՝ հարցերի հարցը...

Սրանից հետո 1988թ. սկսվեց հայկական ազատագրական պայքարի երկրորդ փուլը՝ Արցախյան շարժումը, որը ծնեց մեր օրերի հազարավոր հերոսներ: Մեր բոլորի աչքի առաջ հերոսացան շատերը. արդյունքում ունենք ազատագրված Արցախ աշխարհ: Այնպես որ, հայկական հարցը եղել է, կա՛ ու կլինի՛, մինչ հաղթական ավարտ:

«Այն ազգը, որ չի ուզում մեռնել, երբեք չի մեռնի», - ասել է Անատոլ Ֆրանսը:

ՏԱԹԵՎԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
10-րդ դասարան

Նկարում՝ աջից Սամսոն Խաչատրյանն է:

ԲՈՒՒՆՑՔՎԱԾ ՈՒԻ

1985թ. Բուդապեշտ: Բռնցքամարտի Եվրոպայի առաջնության կիսաեզրափակիչում հանդիպում են հայ բռնցքամարտիկ Սամսոն Խաչատրյանը և թուրք Այկաչը:

Տրիբունաներում գտնվող իր մեծաքանակ հայրենակիցների աջակցությունից ոգևորված՝ Այկաչը դիմում էր բուռն գրոհների: Մոլեգնած թուրք հանդիսականը, ժամանակ առ ժամանակ, բացականչում էր. «Թալեաթ փաշա, Թալեաթ փաշա»:

Եղեռնի 70-րդ տարելիցը նշող ժողովրդի համար հայ ժողովրդի դահճի անունը նշելը պատահական չէր: Բեռլինում, 1921թ., Թուրքիային հանձնված Թալեաթի դիակը 1981թ. մարտի 15-ին ամենամեծ պատիվներով հողին էր հանձնվել Ստամբուլի ազգային հերոսների դամբարանում: Դիմացի տրիբունայում գտնվող մի խումբ հայեր սկսեցին վանկարկել «ASALA-ASALA»:

Ու հանկարծ թուրքերը լռեցին: Մեկ ականաթ պահանջվեց հայ բռնցքամարտիկից, որ նրա ուժգին հարվածից Այկաչը հայտնվի ռինգի հատակին: Տիրեց լռություն ու լռության մեջ հայերենով հնչեց՝ «Կեցցե՛ Սամսոնը, կեցցե՛ Հայաստանը» և հետո նույնը կրկնվեց թուրքերենով:

ՀԱԿՈՒ ՄԱՆՋՅԱՆ

ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ԶԻՆՅԱԼ ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԻ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ՆՎԻՐՅԱԼՆԵՐԸ

ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ՄԱՐՏԵՐՈՒՄ, 1979-Ի ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ, ԶՈՐՎԱԾ ՀԱՅԳԲ-Ի (ASALA) ՄԱՐՏԻԿՆԵՐ ԵՎ ՀԱՄԱԿԻՐՆԵՐ

ՌԱՖԻ ՊԱԼՅԱՆ

1963-1979թթ.: ՆԱՀԱՏԱԿՎԵԼ Է ԼԻԲԱՆԱՆՈՒՄ:

ԶԱՎԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

1963-1979թթ.: ՆԱՀԱՏԱԿՎԵԼ Է ԼԻԲԱՆԱՆՈՒՄ:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽԱՉԵՅԱՆ

1940-1979թթ.: ՆԱՀԱՏԱԿՎԵԼ Է ԼԻԲԱՆԱՆՈՒՄ:

ԶՈՐԶ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

1954-1979թթ.: ՆԱՀԱՏԱԿՎԵԼ Է ԼԻԲԱՆԱՆՈՒՄ:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՍԱՍՈՒՆՅԱՆ

1957-1979թթ.: ՆԱՀԱՏԱԿՎԵԼ Է ԼԻԲԱՆԱՆՈՒՄ:

Չ Ա Ր Ե Չ Ի Ն Ն Ժ Պ Ե Ղ

**Փա՛ռք այն ոգիներին, որոնք
լսեցին ժամանակի, պատմութեան եւ
իրենց ազգի ձայնը ու գործի ասպարեզ իջան...**

Բանտարկեալները...
Ովքե՞ր են այդ բան-
տուած ոգիները:

Եթէ այդ հարցը առա-
ջարկենք ճերմակ Ձարին
կամ Կարմիր Սուլթանին,
նրանք «աւագակ» եւ
«մարդասպան» անուննե-
րով կը մկրտեն նրանց:
Այո՛, նրանք, բանտարկե-
ալները, Ազատութեան աւ-
ագակներն են, որոնք ու-
զեցին Ազատութիւն եւ Ար-
դարութիւն գողանալ
իրենց հրատանջ Ազգի
համար:

Նրանք յանդգնեցան փշոել Զայու ձեռքն ու ոտքը կաշ-
կանդող բռնութեան շղթաները:

Նրանք, Զայու ազատութեան ասպետները, ցոյց տուե-
ցին բռնակալներին, թէ Զայը այլեւս արցունքի գետեր չէ
թափում, այլ՝ բողոքում է, որի ձայնից դողում են տիրան-
ները իրանց շիրիմների խորքերում, ցոյց տուեցին, թէ Զա-
յը այլեւս չէ բախում, այլ փշոում է Ազատութեան դար-
պասները:

Իր ճակատագրի դարբինն է ամեն մի ժողովուրդ: Վաղ
թէ ուշ, նա դառնում է այն, ինչ որ ուզում էր լինել այսօր:
Այսօրվա նրա իդեալը՝ դա միաժամանակ և մարգարե-
ացնում է և խոստումն է այն բանի, ինչ որ վերջիվերջո պի-
տի դառնա նա:

Անհատ, խմբակցություն, ժողովուրդ՝ հոգեբանորեն

այլ բան չեն այդ բոլորը, քան իրենց իդեալի ստեղծագոր-
ծությունը:

Արիությունն է ոստայնանկուն ազգերի անկախության
ու հզորության դրոշը: Անարիությունը՝ պատրանքն ազգե-
րի:

Ազգերն ունեցել են, ունեն և պիտի ունենան իրենց
արժանի ճակատագիրը: Արի և հայրենապաշտ, որ ասել
է՝ հզոր, - ահա՛ անկախության արժանի ժողովուրդը:

Քեզնից գատ - խրատում է պատմությունը - ո՛չ որ չի
կարող բարեփոխել քո դրությունը:

Ինքնափրկություն - ահա՛ պատմության թելադրանքը:

Մի ժողովրդի հայրենի հողը չի կարող ուրիշի մնայուն
հայրենիքը դառնալ:

Անկախ հայրենիք ունենալը իրավունք լինելուց գատ
և պարտականություն է:

Քաղաքական ազատությունը ծնունդ է բարոյական
ազատության:

Ազատության նախապայմանը - ինքնատիրապետումն
է, ինքնահաղթահարումը, իր տկարությանց հաղթահա-
րումը:

Ճշմարիտ ազատությունը սկսվում է բարոյական վե-
րանորոգմամբ, վերածնունդով:

Ազատությունը չի առնվում, այն սովորում են:

Որքան վսեմ է մի ժողովրդի հասկացությունը հայրե-
նիքի մասին, այնքան զորավոր է նրա երկիրը, նրա հայ-
րենասիրությունը:

«ՅԱՅԵՐԵՆ ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉ» ԽՈՐԱԳՐՈՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՒ- ՂՈՎ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

- Սույն թվականի հոկտեմբերի 6-9-ը, Զայոց գրերի գյուտի 1600-ամյակի տոնակատարություն-
ների շրջանակում, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Զայոց կաթողի-

կոսի բարձր հովանավորությամբ, անցկացվելու է «Զա-
յերեն Աստվածաշունչ» խորագրով միջազգային գիտա-
ժողով,- հայտնեց Մայր Աթոռ Էջմիածնի միաբան Ս. Վա-
հան վարդապետ Յովհաննիսյանը:

Սուրբ Գիրքը մեծ տեղ է գրավում Զայոց եկեղեցու ծե-
սում և մատենագրության մեջ: Այն եղել է աստվածա-
բանների, մատենագիրների, ծիսագետների, մանրան-
կարիչների և երաժիշտների ներշնչման աղբյուր:

Մայր Աթոռը սիրով հրավիրում է Աստվածաշունչի հայե-
րեն թարգմանությամբ ու մեկնաբանություններով զբաղ-
վող և հետաքրքրվող գիտնականներին՝ մասնակցելու
կազմակերպվելիք գիտաժողովին:

ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՍԵՐՈՒՆԴԸ

Ամառվա վերջին ամիսը Հայաստանում ավանդաբար «երիտասարդական է»: Ավելի տարեց քաղաքա-

կան գործիչները հիմնականում գնում են հանգստանալու, գիտակցելով, որ ոչ մի հնարավորություն չունեն մրցակցելու երկրի բնակչությանը հուզող մեկ այլ երևույթի՝ բուհական ընդունելության քննությունների հետ: Այս ժամանակահատվածում ամենաազդեցիկ հրապարակային գործիչներն են դառնում կրթության և գիտության նախարարն ու քննական առարկայական հանձնաժողովների նախագահները: Տեղի է ունենում երիտասարդների նոր սերնդի ընտրություն, որը պետք է համալրի բնակչության առավել ակտիվ, շարժուն և գործունյա խավը՝ ուսանողությունը:

Բարձրագույն կրթությունն իր հետ բերում է ոչ միայն գրավոր մշակույթին պասիվ հաղորդակից լինելու հնարավորություն, այլ նաև թույլ է տալիս այն գործնականում օգտագործել՝ ինքնուրույն և քննադատաբար ընտրել տեղեկատվության աղբյուրները, հրապարակայնորեն հայտնել սեփական կարծիքը, բանավիճել և ինտելեկտուալ հավասարություն զգալ նույնիսկ քաղաքական գործիչների հետ: Այս հատկանիշը հետագայում դառնում է այն հիմքը, որը թույլ է տալիս մասնաբաժին պահանջել հարստության և իշխանության վերաբաշխման գործում: Սակայն, միայն այսքանով չի սահմանափակվում երիտասարդության նկատմամբ ուշադրությունը. օգոստոսը բազմաթիվ ճամբարների, բանակումների, համաժողովների և համահայկական այլ միջոցառումների ամիս է: Բազմաթիվ երիտասարդների հանգիստը կազմակերպելուց զատ, փորձ է արվում գաղափարական հիմնավորում տալ այդ (թվում է, թե անմեղ երևույթին) հանգստին: Պատահական չէ, որ, օրինակ, արդեն ավանդական դարձած Համահայկական երիտասարդական և ուսանողական «Բազե» փառատոնը մշտապես իրենց մասնակցությամբ պատվում են երկրի ամենաբարձրաստիճան պաշտոնյաները, ընդհուպ՝ մինչև երկրի նախագահը:

Երիտասարդության դերի կարևորումը նոր երևույթ է: Դեռ խորհրդային ժամանակաշրջանի պիոներական և կոմերիտական կազմակերպությունների ցանցերի գոյությունը կոչված էր կառավարելի դարձնել այդ հսկայական զանգվածը և փորձել նրա ներուժը օգտագործել պետության և հասարակության համար ամենաօգտակար (ինչպես դա ընկալում էին կառավարող շրջանները) ձևով:

«Սպառնալիքը» հասկանալի է. երիտասարդությունն ունի մի շարք «վտանգավոր» հատկանիշներ: Այն ամենաշարժուն, ամենակտիվ տարիքային խավն է: Նրան բնորոշ են՝ ծայրահեղ գործողությունների հակվածու-

թյուն, կյանքի իմաստի փնտրտուք և ավելի բարձր կարգավիճակի ու ճանաչման հասնելու ձգտում:

Երիտասարդությունը նաև խոր հիասթափություն է ապրում չիրականացած սպասումներից և ամենաշուտն է ընկնում ազդեցության տակ և այդ պատճառով հնարավոր է նրան ուղղորդել որոշակի գործողությունների, ինչպես նաև՝ ոգեշնչել նոր հավատով:

Վերջին շրջանում այս «սպառնալիքը» ստացել է իր մարմնավորումը՝ «գունավոր հեղափոխությունների» տեսքով, որոնց ընթացքում երիտասարդության դերը հսկայական է առաջնային խմբերի ձևավորման գործում: Վրացական «Քմարա», սերբական «Օտպոր» և ուկրաինական «Պորա» երիտասարդական կազմակերպություններն այն ավանգարդներն էին, որոնց ձեռքերով, «լավ փաթեթավորված» բողոքի ալիքի միջոցով, առաջին հարվածներն էին հասցվում կառավարող վարչակարգերին, ինչը հաջող հեղափոխությունների հիմնական գրավականներից մեկն է: Հայաստանում նման շարժում թվում էր, թե ձևավորվում է 2004թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին, երբ երիտասարդական մի շարք կազմակերպություններ մի քանի միջոցառումներ նախաձեռնեցին, սակայն շարժումը չժամակվեց և այն նորից իր տեղը զիջեց այս դաշտում ավելի ամուր հիմքեր ունեցող կուսակցականացված երիտասարդությանը: Բուհերի ուսխորհուրդները և համաերիտասարդական կառույցների խորհուրդները հաճախ վերածվում են կուսակցությունների երիտթևերի պայքարի թատերաբեմի, որին ներգրավված են երիտասարդների մի նեղ շրջանակ, որը դրանով ապահովում է սեփական կարիերան, իրատես է և գլուխն առանձնապես չի ծանրացնում գաղափարական հարցերով: Այս երիտասարդությունը փորձում է դառնալ ապագա քաղաքական էլիտան, որը և իր հետևից կտանի հասակակիցներին: Ընդ որում՝ նրանց հնարավորությունները բավականին մեծ են, եթե հաշվի առնենք սպասվող սերնդափոխությունը:

2007թ. խորհրդարանական և 2008թ. նախագահական ընտրություններին առաջին անգամ ընտրություն են կատարելու այն երիտասարդները, ովքեր իրենց գիտակից ամբողջ կյանքն ապրել են անկախ Հայաստանում:

ՍՈՒՐԵՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ Պատմական գիտությունների թեկնածու

ԱՂԻՔԵԶԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ - 2005 ՀԱԿԱՀԱՅԿԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ԱԼԻՔ

Յուրօրինակ օրինաչափություն է դարձել Ադրբեջանում նախընտրական պայքարի և քաղաքական հակամարտությունների ժամանակ «հայկական խաղաքարտի» կիրառումը սև քարոզչության տեսքով: Դատելով 2005թ. նոյեմբերի սկզբներին Ադրբեջանում կայանալիք խորհրդարանական ընտրությունների նախընտրական պայքարի ժամանակ կիրառվող, այսպես կոչված, «կեղտոտ տեխնոլոգիաներից» և այլ քարոզչաեղանակներից՝ հայկական գործոնը այս անգամ ևս շարունակելու է տիրապետող մնալ:

Ըստ որում՝ հատկանշական է, որ հայկական ծագման, կամ հայերի հետ համագործակցության մեղադրանքներն օգտագործվում են թե՛ ադրբեջանական իշխանությունների, թե՛ ընդդիմության կողմից: Ադրբեջանական քաղաքական պայքարին, այսպիսով, հատուկ է դարձել էթնիկ կամ ազգային պատկանելության հարցի սրացումը՝ այն օգտագործելով որպես վստահելի քարոզչաեղանակ:

2005թ. ընտրությունները, թեև կայանալու են նոյեմբեր ամսին, սակայն արդեն մի քանի օրինակներ վկայում են նախընտրական պայքարում հակահայկականության տիրապետող դիրքերի մասին: Անդրադառնա՞նք դրանցից մի քանիսին.

Գարնանը ադրբեջանական հասարակությանը ցնցեց հայտնի լրագրող Էլմար Յուսեյնովի սպանության լուրը, որը վերլուծաբանները որակեցին՝ որպես քաղաքական սպանություն՝ այն կապելով սպասվելիք ընտրությունների հետ: Սպանությունից մի քանի օր անց Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևը սպանված լրագրողի հոր հետ հանդիպման ժամանակ չհապաղեց արձանագրել, որ Է. Յուսեյնովի սպանությունը հայկական լրքի ձեռքի գործն է:

Որպես կանոն՝ Ադրբեջանում ցանկացած աղմկահարույց սպանություն անցկացվում է «հայկական ֆիլտրի» միջով՝ փորձելով դրանցում, նախևառաջ, գտնել հայկական հետք:

Օգոստոսին ադրբեջանական հանրությանը հրամց-

վեց ևս մի աղմկահարույց «բացահայտում». այս անգամ ընդդիմադիր «Ազգային ճակատ կուսակցության» երիտասարդական թևի առաջնորդ Ռուսլան Բաշարլիի և իբր հայկական հատուկ ծառայությունների համագործակցության արդյունքում՝ Ադրբեջանում 2.000 դուլարանոց հեղափոխություն իրականացնելու էժանագին մոտաժի տեսքով: Ընդդիմությանը վարկաբեկելու այս եղանակը, լինելով փորձվածներից ամենավստահելին, այս անգամ իրականացման եղանակի աղաղակող փնթիության աստիճանով, Ադրբեջանում շատերի համար այնքան էլ համոզիչ չթվաց: Իսկ նույն կուսակցության առաջնորդ Ալի Քերիմլիին, որին Ադրբեջանում վաղուց «հայկական լրտեսի» պիտակավորում են տվել, հայտնվեց նոր մեղադրանքի առջև՝ այս անգամ հայկական լրատվամիջոցներին հարցազրույց տալու համար:

Ի հավելումն վերոհիշյալ փաստերի, ադրբեջանական լրատվամիջոցներով պարբերաբար հաղորդագրություններ են մատուցվում հայկական զինուժի կողմից հրադադարի խախտման դեպքերի մասին, ինչն, անշուշտ, կոչված է շեղել ադրբեջանական հասարա-

կության ուշադրությունը երկրի ներսում գոյություն ունեցող սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրներից: Իսկ որ այդ հիմնախնդիրները լուրջ վտանգ են պարունակում, թեկուզև հավանական հեղաշրջման տեսքով, կասկածի տեղիք չի տալիս: Բացառված չէ, որ 2005թ. նոյեմբերյան ընտրություններն ավելի արյունալի սցենարով ընթանան, քան՝ նախորդ տարիների ընտրությունները:

Ընտրությունների ժամկետի մոտենալուն համընթաց ադրբեջանական իշխանություններն ամեն կերպ փորձելու են, որպես լրացուցիչ շեղող հանգամանք, կիրառել հակահայկականության գործոնը՝ ընդդիմությանը վարկաբեկելու և քաղաքական լրացուցիչ միավորներ շահելու համար:

ՀԱՅԿ ԴԵՄՈՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ԱԼԻԵՎԻ ԿՆՈՋ ԹԵԿՆԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՋԱԴՐԵԼ ԵՆ ԱՂԻՔԵԶԱՆԻ ՅՐԵԱՆԵՐԸ

Թուրքական DHA գործակալությանը հայտնի է դարձել, որ նոյեմբերի 6-ին, Ադրբեջանում տեղի ունենալիք խորհրդարանական ընտրություններում պատգամավոր ընտրվելու համար այդ երկրի նախագահ Իլհամ Ալիևի կնոջ՝ Մեհրիբան Ալիևայի թեկնածությունն առաջադրել է Ադրբեջանի հրեական համայնքը:

Ըստ գործակալության, Մ. Ալիևայի թեկնածու առաջադրվելու որոշման մեջ նշված է, որ դրանում մեծ ազդեցություն է ունեցել Ադրբեջանի Դուբա քաղաքի «Կըրմըզը Կասաբա» (Կարմիր ավան) ավանում բնակվող և իրեն լեռնային հրեաներ կոչող համայնքը: Համայնքի կողմից նախագահ Ալիևին հղված նամակում ասվում է. «Խնդրում ենք, եթե հնարավոր է, թող Ձեր կինը մեր քաղաքից, իսկ եթե ոչ, ապա մի այլ վայրից պատգամավոր ընտրվի»: Եվ Մ. Ալիևան թեկնածու է առաջադրվել Բաքվի Ազիզբեկովի տարածաշրջանից, հայտնել է վերոնշյալ գործակալությունը:

ԻՆՉՊԵՍ Է ԹՈՒՐՔԻԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 3-ԻՆ

Հոկտեմբերի 3-ին սկսվելիք Թուրքիա-Եվրոմիություն լիիրավ անդամակցության բանակցությունների նախապատրաստման գործընթացում Անկարայի անհրաժեշտ քայլերից են հարևան երկրների հետ հարաբերությունների բարելավման փորձերը: Այս առումով ուշագրավ են Թուրքիայի հարաբերությունները Հունաստանի ու Հայաստանի հետ:

Երկու ամիս առաջ Անկարան այդ ուղղությամբ մի կարևոր քայլ կատարեց. հուլիսի 3-ին՝ թուրք-հունական սահմանի վրա, տեղի ունեցավ նոր գազատարի հիմնման արարողությունը: Նոր գազատարը միացնելու է Թուրքիայի ու Հունաստանի գազաբաշխիչ համակարգերը, իսկ այնուհետև՝ կազմելու Հարավային Եվրոպայի գազային համակարգի բաղկացուցիչ մասը: Այն կլինի կասպյան, կովկասյան և մերձավորարևելյան տարածաշրջաններից դեպի Եվրոպայի կենտրոն ուղղվող գազատարերի շղթայի կարևոր օղակներից մեկը: Համաձայն նախագծի՝ այն հանձնվելու է շահագործման 2007թ. սկզբին: Առաջին փուլում բալկանյան երկրներ ծրագրվում է տեղափոխել 500 մլն խորանարդ մետր գազ, իսկ 15 տարի հետո նրա հզորությունը կհասցվի մինչև 11,5 մլրդ խորանարդ մետր: Ռուսական մի շարք ԶԼՄ-ներ հույս են հայտնել, որ այդ ծավալի նշանակալի մասը կկազմի Սև ծովի հատակով անցկացված «Երկնագույն հոսք» խողովակաշարով Թուրքիա ներմուծվող ռուսական գազը: Թուրք-հունական գազատարի բացման արարողության ժամանակ հայտարարվեց Հունաստանի վարչապետ Կոնստանտին Կարամանլիսի Թուրքիա կատարելիք առաջիկա այցի մասին: Նա կլինի առաջին հույն վարչապետը, որ վերջին 45 տարիների ընթացքում կայցելի Թուրքիա:

Առավել խնդրահարույց են Թուրքիայի հարաբերությունները Հայաստանի հետ: Այստեղ նշանակալի առաջընթաց դեռ չի գրանցվել: Թուրք-հայկական հարաբերություններում Անկարան մշտապես հանդես է եկել կոշտ դիրքորոշումով և փորձել է ճնշումներ գործադրել Երևանի վրա՝ զուգահեռաբար առաջ քաշելով մի շարք պահանջներ:

Թուրք-հայկական հարաբերություններում առաջին խնդիրը սահմանների հարցն է: Անկարան պահանջում է, որպեսզի Երևանը ճանաչի 1921թ. Կարսի ու Ալեքսանդր-

րապոլի պայմանագրերը: Հայաստանը քանիցս հայտարարել է, թե Թուրքիայի հետ ոչ մի սահմանային խնդիր չունի, և սահմանն էլ հայկական կողմից բաց է, փակել է թուրքական կողմը: Այնուամենայնիվ, պետք է ընդունել, որ այդ պայմանագրերը ամբողջապես ճանաչելը խնդրահարույց կարող է լինել Երևանի համար, քանի որ այնտեղ խոսք է գնում նաև Լեռնային Ղարաբաղի մասին, որը ներկայացված է որպես Ադրբեջանի մաս:

Ինչ վերաբերում է սահմանների վերաբացման խնդրին, ապա դա թուրք-հայկական հարաբերությունների երկրորդ հարցն է: Հիշեցնենք, որ 1993թ. ապրիլի 3-ին, Քարվաճառի ուղղությամբ հայկական ուժերի առաջխաղացմանն ի պատասխան, թուրքական կառավարությունը որոշում կայացրեց փակել հայ-թուրքական սահմանը: Ցայսօր Անկարան հայ-թուրքական սահմանի բացումը կապում է հայկական ուժերի «Ադրբեջանին պատկանող գրավյալ տարածքներից դուրսբերման» հետ:

Վերջապես երրորդ խնդիրը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցն է: Անկարան դեռ չի հրաժարվել հերքման քաղաքականությունից և նորանոր «հակաթեզեր» է պատրաստում ու տարածում: Որպես իր այս քաղաքականության մի մաս՝ Թուրքիան ձգտում է ներկայացնել ողջ աշխարհին, մասնավորապես՝ ԵՄ-ին, որ ցեղասպանության հարցը խնդրահարույց չէ ՀՀ հետ հարաբերություններում, որովհետև Երևանը բազմիցս հայտարարել է, որ ցեղասպանության ճանաչումը չի դիտում՝ որպես նախապայման, իսկ հիմնական պահանջատերը «հղփացած, եսասեր ու թշնամական սփյուռքն» է: Այնուամենայնիվ, Թուրքիայի ԵՄ լիիրավ անդամակցության գործընթացը և Եվրոպայում դրա հակառակորդների սովոր բանակը Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցը կրկին բերեցին միջազգային ասպարեզ՝ դարձնելով այն կարևոր հաղթաթուղթ:

Հարևանների հետ հարաբերությունների կարգավորման հարցում Անկարայի համար թուրք-հայկական հարաբերություններն առաջիկայում խնդիրներ են առաջացնելու, և Թուրքիան կանի ամեն ինչ, որպեսզի փորձի կրկին խաբել Արևմուտքին:

ԱՐՏԱԿ ՀԱՔՍՐՅԱՆ

Միակ լուծումը՝ ընդունել իրականությունը, և «իբրև թե ցեղասպանություն» կրկնող սուտ՝ քարոզչությունից հրաժարվելն է:
Իրֆան Եուչե, «Ենի գյունդեն»-ի («Նոր օրակարգ») հոդվածագիր, 01.02.2001թ.:
Նախ և առաջ հաշվետու լինենք ինքներս մեզ... Հայկական ցեղասպանությունը եղել է, թե՞ ոչ: Անունը կարող ենք դնել Արևելյան Անատոլիայում 1915թ. տեղի ունեցած դեպքեր:
Իլհան Սելչուկ, «Ճումհուրիյեթ»-ի գլխավոր խմբագիր, 03.03.2002թ.:
Թուրքիայի ժողովրդականացմանը խոչընդոտող արգելքներից մեկը հայկական տաբուն է:
Տողան Ակհանլը, մտավորական, մարդու իրավունքների պաշտպան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ 14-ԱՍՅԱԿԻ ԱՌԹԻԿ

ՄՓՅՈՒՌՔ. ԹՈՒԼՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԻՑ՝ ԶՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐ

(հատված «Գիրք հայոց վաճառականության» անտիպ գրքից)

Երիցս իրավացի էր Մ. Վարանդյանը, երբ գրում էր. «Սփյուռքը թուլության աղբյուր, սփյուռքը՝ գորության աղբյուր»: Երկրի առաջընթացին, զարգացմանը, հզորացմանը Սփյուռքի լիարժեք ներգրավման համար վաղուց ժամանակն է Հայաստան-Սփյուռք փոխհարաբերությունները պարզունակ հուզականության հարթությունից փոխադրել սթափ զնահատականների և գործնական հաշվենկատության մակարդակ, վերացնել հայաստանաբնակ-օտարաբնակ արհեստածին ջրբաժանը, որ տասնամյակների ընթացքում վերածվել է մտածելակերպային կաղապարի: Ընդ որում՝ այդ «անխախտ մեծությունը» ինքնուրույն ուժով շարունակվում է անխաթար պահպանվել թե՛ ՀՀ-ում, թե՛ Սփյուռքում:

Սփյուռքի գործերով զբաղվող մի պաշտոնյա՝ ամեն հրապարակային ելույթի ժամանակ սիրում է դեմքին խորհրդավորություն հաղորդել և ավետել՝ Սփյուռքը բարդ երևույթ է. իբր, ես գիտեմ, դուք՝ չէ, թողեք «պրոֆեսիոնալները» զբաղվեն: Դրանից ի՞նչ է փոխվում, ոչինչ. Հանրապետության վերաբերմունքը Սփյուռքի հանդեպ եղել է մնում է **շահառուական**: Ոչ ոք դրան դեմ չէ, դա տրամաբանական է, սակայն ամբողջ հարցը **շահառության որակի** մեջ է. Հանրապետությունը Սփյուռքից ունի լոկ **մանր շահախնդրական** ակնկալիքներ, այնինչ՝ Սփյուռքի առաքելությունը պիտի լինի ազգային շահը, մի հասկացություն, որը Հանրապետությունն ի վիճակի չէ հստակ ձևակերպել ու հրապարակավ հայտարարել:

Այո՛, Սփյուռքը բազմադեմ, տարաշերտ, տարաբնույթ իրողություն է, սակայն ինչպես ցանկացած հասարակական երևույթ, մա էլ ունի ծագման, զարգացման իր օրինաչափությունները, որոնց ուսումնասիրումն ու զննահատումը խիստ այժմեական, գործնական եզրակացությունների հանգման հնարավորություններ են ընձեռում:

Սփյուռք բառիմաստի միջազգային համարժեքը **դիասպորան է**. դիասպորան ընդհանուր անվանումն է բոլոր այն հուղայացիների, որոնք բաբելոնյան գերեվարությունից հետո ապրում էին Պաղեստինից դուրս: Հայոց Սփյուռքը ծագել է միանգամայն ինքնատիպ ձևով՝ մեր ժողովրդի ճակատագրին համապատասխան: Հիմնովին սխալ է մինչ օրս հաճախ հնչող այն կարծիքը, թե Սփյուռքը Ցեղասպանության հետևանք է. դա պատմական իրականության հետ ոչ մի առնչություն չունի կամ, ավելի ստույգ՝ մասամբ է ճշմարիտ: Աշխարհի տարբեր երկրների հայոց գաղթավայրերը ի սկզբանե եղել են առևտրատնտեսական համայնքներ, որոնք առաջացել են զուտ տնտեսական դրդապատճառներով, հայ վաճառականության ներկայության և շարունակական երթևեկի արդյունքում: Որպես կանոն՝ դրանք միայն տղամարդկանցից բաղկացած վաճառականական հանրակցություններ էին, որոնց թվակազմը ուղիղ համեմատական էր առևտրի տեսակետից տվյալ երկրի արժեքավորության հետ: (Ազգային սնապարծության մեղադրանքն անսալով՝ կարող եմ նույնիսկ պնդել՝ որտեղ չկար հայ վաճառական, այդ երկիրը հետամնաց էր ու ոչ մի հետաքրքրություն չէր ներկայացնում: Այսինքն՝ հայի ներկայությունը քաղաքակրթածության չափանիշ էր): Այդ վաճառականները, բնականաբար, պահում էին Հայրենիքում թողած իրենց ընտանիքներին, ինչպես նաև ֆինանսապես ու նյութապես աջակցում եկեղեցիներին, վարժարաններին և այլ հաստա-

տություններին: Ջարդերից, կոտորածներից, ցեղասպանություններից փրկվածներն ո՞ւր պիտի արտագաղթեին. պարզ էր՝ այնտեղ, ուր իրենց ազգակիցները, հայրենակիցները, ցեղակիցները ապրում էին ապահով ու համեմատաբար բարեկեցիկ կյանքով: Բայց քանի որ արտագաղթը կատարվում էր զանգվածաբար, սպա պանդխտության մեջ հայտնվեցին դրամազլիսից ու բիզնես վարելու ունակություններից զուրկ խլկաներ, ինչի հետևանքով փոխվեց նաև առևտրատնտեսական համայնքների սոցիալական կազմը: Համայնքը վերածվեց վերապրման գաղթավայրի, որի անդամները ժողովվեցին եկեղեցու շուրջ և սկսեցին զբաղվել հաց վաստակելով: Այդ զբաղմունքը թելադրված էր Աստվածատուր ձիրքով, դարավոր գեներով, որը հայտնվելով օտար պարարտ հողում, բարենպաստ պայմաններում արագորեն հանգեցրեց բացառիկ հաջողությունների տնտեսական ասպարեզում: Այսպիսով՝ **արդի Սփյուռքն իրենից ներկայացնում է այլ երկրների պետաիրավական համակարգերում ազգային**

Հանրապետության վերաբերմունքը Սփյուռքի հանդեպ եղել է մնում է **շահառուական**: Ոչ ոք դրան դեմ չէ, դա տրամաբանական է, սակայն ամբողջ հարցը **շահառության որակի** մեջ է. Հանրապետությունը Սփյուռքից ունի լոկ **մանր շահախնդրական** ակնկալիքներ, այնինչ՝ Սփյուռքի առաքելությունը պիտի լինի **ազգային շահը**, մի **հասկացություն**, որը Հանրապետությունն ի վիճակի չէ հստակ ձևակերպել ու հրապարակավ հայտարարել:

հատկանիշի հիման վրա գործող քրիստոնյա հանրակցությունների մի ամբողջություն, որի առաջնային բաղադրյալը, գոյատևման հենարանը տնտեսական գործոնն է:

Ստամբուլի քաղցի բավարարումը, սակայն, սփյուռքահայության համար բնավ չէր նշանակում հոգու քաղցի բավարարում, բռնազավթված բնօրրանների կարոտի մեղմում: Ի՞նչ կարող էր լինել կարոտի հանգրվան. բնականաբար, խորհրդային Հայաստանը, ապա՝ Հայաստանի Հանրապետությունը: Եվ այստեղ մենք առնչվում ենք քաղաքականության հետ:

Խորհրդային Հայաստանը Սփյուռքի հետ գործակցության երկու հիմնակետ ուներ՝ օգտվել տնտեսական օժանդակությունից և համայնավարական գաղափարախոսություն տարածել արտասահմանի հայության մեջ (ի դեպ, լիովին ապարդյուն):

Հայաստանի Հանրապետության հիշական սահմանադրությունը հայրենիքի գաղափարը փոխարինեց պետությանը, իսկ ազգային պատկանելության հատկանիշը՝ քաղաքացիությանը: Դա ոչ միայն անընդունելի անջրպետ առաջացրեց Հանրապետության և սփյուռքահայության միջև, այլև կորստյան մատնեց ազգային միասնականացման, համազգային զարգացման ուղին բռնելու հարմարագույն պահը:

Սփյուռքի հանդեպ նման վերաբերմունքը գրեթե նույնությամբ պահպանվում է ներկայումս, և արտաքին քաղաքական գործելակերպ հռչակված **կոմպլեմենտարության** սկզբունքը կիրառվում է նաև սփյուռքահայության նկատմամբ:

Որո՞նք են դրա դրսևորումները: Առաջին հերթին, լիակատար **սիրողական** մակարդակն է: Բարձրաստիճան պաշտոնյաներից մեկը, դեպքից դեպք հանդիպումներ ունենալով սփյուռքահայության հետ, ավետում է՝ աշխարհի բոլոր հայերը պիտի վերադառնան Հայաստան, դուք մի օր պիտի տուն դառնաք: Այսինքն՝ ներգաղթի կոչ է անում: Սակայն հանրապետությունը պետք է պաշտոնապես ստանձնի մեկ առաքելություն՝ զորացնել Սփյուռքը ու նրան ուղղորդել դեպի պետականապահպանություն, որովհետև Սփյուռքը ազգային արժեք է:

Գործածելով սպորտային եզրաբանություն՝ երկրի դեկավարությունն ասում է՝ Հայաստանը Սփյուռքի հետ մի քաշային կարգում է, առանց Սփյուռքի՝ այլ «խորիմա՛ստ»

ծնակերպում): Ո՞ր «քաջային կարգի» մասին է խոսքը: Ըստ էության՝ սփյուռքահայությանն առաջադրվում է մեկ հիմնադրույթ՝ նպաստել ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանը (ընդ որում՝ կոմպլեքսներարությունը թույլ չի տալիս ասել՝ հանուն ինչի), և այնպիսի տպավորություն է ստեղծվում, թե դրանից կարևոր բան չկա: Ո՛չ, կա: Այնհայտ է, որ Ցեղասպանության ճանաչումը երկարատև ու բարդ գործընթաց է, Սփյուռքի կարող ուժերի մեծ մասի մտավոր, նյութական միջոցները, ջանքերը այդ նպատակին բևեռելը սփյուռքահայության այժմեական կարևորագույն առաքելության արհեստական սահմանափակում է: Մեծ եղեռնի ճանաչումը և միջազգային դատապարտումը պետք է կատարվի հրճաբաց, այնինչ Սփյուռքին հարկ է ներկայացնել մեկ հիմնական պահանջ-խնդրանք՝ **նպաստել Հանրապետության տնտեսական հզորացմանը. սա՛ է խնդիրներից խնդիրը, սա՛ է առաջնահերթությունը, սրանի՛ց է շատ բանով կախված նաև ցեղասպանության ճանաչումը:**

Ասել, թե սա նոր գաղափար է կամ Հանրապետությունը չի գիտակցում դրա կարևորությունը, սխալ կլինի, սակայն զայրույթ է հարուցում այն հավկուրությունն ու ապաշնորհությունը, որ դրսևորվում է:

Ես երկու անգամ մասնակցել եմ երևանում կազմակերպված Համահայկական համագումարներին և ամոթից գետնին էի մտնում: Ըստ էության՝ սփյուռքահային ասվում էր մեկ բան՝ արի, ֆինանսական ներդրում կատարիր: Միայն մտոք կույրը կարող է չտեսնել և չընդունել, որ տնտեսական միավոր հանդիսացող և վիթխարի ներուժ ունեցող Սփյուռքի ներդրումային մասնաբաժինը Հանրապետության տնտեսությունում չնչին ու աննշան է: Ինչո՞ւ, ո՞րն է պատճառը: Այն, որ **սփյուռքահային վերաբերվում են որպես օտարերկրացու:** Եթե նա՝ հայոց դասական ազգային կապիտալի ժառանգորդը, Հանրապետությունում լոկ բիզնեսով պիտի զբաղվի, ապա եկամտատանալու ավելի շահութաբեր շուկաներ գիտի (ասեմք՝ Հոնգ Կոնգ, Մալայզիա, Սինգապուր և հազարումի այլ տեղ): Իսկ եթե բիզնես-հատույցը պիտի նվազ լինի, ապա պիտի իմանա՝ հանուն ինչի: Նրան էլ հենց ասում են՝ հանուն հայրենիքի: Բայց դրանք զուտ բառեր են:

Եթե Հանրապետությունը հիրավի իր հայրենիքն է, ապա **նա հնարավորություն պիտի ունենա մասնակցելու երկրի կառավարմանը, ընտրելու և ընտրվելու, դադարի սփյուռքահայ (նույնն է թե՛ օտարերկրացի) համարվելուց:** Դիցուք, ի՞նչ նշանակություն ունի՝ թաղապետ, մարզպետ, քաղաքագուլիս, Ազգային ժողովի պատգամավոր, երկրի նախագահ կղառնա Ամերիկայի, Ռուսաստանի, Հնդկաստանի, Իրանի կամ Թուրքիայի հայը, թե՛ երևանցի կամ դարաբաղցին: Ինչի՞ց ենք վախենում, թող թեկնածություն առաջադրեն, ծրագիր ներկայացնեն՝ բնակչությունն էլ ընտրի լավագույնին: Ի վերջո, լավ նախագահ լինելու համար իմաստունի խելք պետք չէ, իմաստունություն պետք է ունենալ: (Լատվիացիները հնարավորություն ընձեռեցին, Կանադայից մի կին եկավ, ընտրվեց ու հրաշալի նախագահ դարձավ):

Սակայն վախ, այդուհանդերձ, կա, դա տիրողների՝ սեփական իշխանությունը կորցնելու երկյուղն է: Նույնիսկ «իդիոտական» պատճառաբանություն են բերում, թե՛ մենք այստեղ «տանջվում-տառապում» ենք, սփյուռքահայն իր համար «քեֆ է քաշում» (աղբատի՛, խորհրդային մարդու հոգեբանություն): Մինչև մենք չհաղթահարենք այս մտածելակերպային կաղապարը, հայաստանյան եսամոլությունը կշարունակենք հանրապետությունում իրոք տանջվել-տա-

ռապել՝ առանց չակերտների, իսկ սփյուռքահայը կգա, կգնայվի Էջմիածնով, Գառնի-Գեղարդով, Արարատ-Սևանով ու կթողնի-կհեռանա՝ քեֆ քաշելու՝ առանց չակերտների:

Մտահոգիչ է մի հանգամանք ևս՝ այն, որ իշխանության հետ մտածելակերպային նույն հարթության վրա է գտնվում նաև ընդդիմությունը: Ազգային-ժողովրդավար Վազգեն Մանուկյանը ժամանակին ասում էր՝ մենք համաշխարհային ազգ ենք. ասում-ասում էր՝ հիմա այլևս չի ասում, որովհետև հիմնարար կերպով տրամաբանական շղթան շարունակելու դեպքում կհանգեր «վտանգավոր» մտքերի: Մեկ այլ ազգային-ժողովրդավար՝ Արշակ Սաղոյանը, որի քաղաքացիական ազնիվ կեցվածքը կասկածանքի տեղիք չի տալիս, առիթը բաց չի թողնում քննադատելու է. Երնեքյանի կողմից «Ձվարթոց» օդանավակայանը ձեռք բերելու փաստը: Ի՞նչ վատ բան կա դրա մեջ: Ենթադրենք, «Ձվարթոցը» գներ պլուտոկրատին սնուցող կոմպրարդորը, մի՞թե դրանով էլ ավելի չէր ամրապնդվի նրանց մենաշնորհային, միահեծան դիրքը: Կամ, լա՞վ է, որ Հանրապետության էներգետիկան, կապը, տնտեսության այլ ճյուղեր տնօրինում է օտարերկրյա կապիտալը, ախր, պարզից էլ պարզ է, որ դա քաղաքական ու տնտեսական կախվածության հանգեցնող էքսպանսիոնիզմ է:

Օրերից մի օր ընդդիմությունը կղառնա իշխանություն, բայց եթե նա այժմվանից այսպիսի մտածելակերպային դիրքորոշում ունի, մնում է մեկ եզրակացության հանգելի՝ ազգային համախմբվածության հարցում ոչինչ չի փոխվի: Տխուր է...

Եվրոպական միջազգային կառույցների դրոմամբ կոալիցիոն իշխանությունը ինչ-ինչ քայլեր է ձեռնարկում, ի մասնավորի՝ սահմանադրական բարեփոխումների նախագծում երկքաղաքացիություն է ծրագրել: Որ սա կիսամիջոց է, որ իշխանությունը հոժարական չի գիշի սեփական դիրքերը, կասկածից վեր է, քանզի պաշտոնների բազկաթռուների համար հերթագայություն է սահմանվել: Նույն նախագծում շարադրված են դրույթներ, որոնք անընդունելի են, այսինքն, ի սկզբանե զին է նշանակված՝ եթե ուզում ես Հանրապետության մուտքի դուռը բացվի սփյուռքահայության առջև, աստիճանաբար տիրապետող դառնա ազգային միասնության գաղափարը, ձգտես ձեռք-ձեռքի տված դիմակայելու մարտահրավերներին, ազգային առաջադիմության, զարգացման ուղին բռնես, պիտի ընդունես նաև անընդունելին: Ի՞նչ ասես...

Աշխարհն օրեցօր, ժամառժամ փոխվում է, և այդ ընթացքից միայն մենք՝ հայերս ենք ետ մնում: Ի դեմս պետության, Սփյուռքի ու Ղարաբաղի, մենք ունենք ազգային վիթխարի ներուժ, որը չենք կարողանում օգտագործել: Այնինչ, «մեր փրկությունը մեր միասնության մեջ է»: Փոխանակ կոմպլեքսներարության «քաղաքակիրթ» փաթեթավորմամբ աշխարհի առաջ սուսիկ-փուսիկ, խելզ ու ծեծված մուրացկան ներկայանալու՝ մեզ անհրաժեշտ է տնտեսապես զորանալ, որպեսզի հրեայի նման հայի հետ էլ հաշվի նստեն երկրագնդի ամեն ծայրում: Որպեսզի 10, 100 թե 1000 տարի հետո կարողանանք իրականացնել մեր համազգային իղծը՝ վերականգնել Միացյալ և Անկախ Հայաստանը, բոլոր հայերի Հայրենիքը: Ահա՛ գաղափարների գաղափարը:

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԴԱՐԱՅԱԼ

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ա Վ Ա Ր ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՀՆԱՐԱՎՈՐ Է ԱՐԴՅՈՔ ԱՅՆ ԿԱՌՈՒՑԵԼ ՄԻ ԵՐԿՐՈՒՄ, ՈՒՐ ՀԱՄԱՌՈՐԵՆ ՓՈՐՁՈՒՄ ԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱՆՋԱՏԵԼՈՎ, ԱՐԳԵԼԵԼ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Անհիշելի ու վաղնջական ժամանակներից անվիճելի է Բովանդակության առաջնայնությունը Ձևի նկատմամբ: Հայտնի է՝ յուրաքանչյուր երկրի պետականության սկիզբը, ասել է թե՛ ակը՝ աղբյուրը, առաջնայինն ու առաջնորդողը նրա ազգային ԲՈՎԱՆԴԱՎՈՒԹՅՈՒՆՆ է: Իսկ պետությունը ՁԵՎՆ է՝ արդյունքն ու հետևանքը ազգային բովանդակության ինքնաստեղծագործ ստեղծագործումի:

Ժողովրդավարությունը ԿԵՆՍԱԶԵՎ է, որի միջոցով՝ օրենսդրորեն և գործնականորեն իրագործվում է համաժողովրդական իշխանությունը՝ տվյալ երկրի-պետության ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Հայոց Պետությունն ու Ինքնիշխանությունը իրենց ինքնության մեջ, բովանդակային առումով, հազարամյակներ շարունակ բոլոր միջբրիստոնեական և քրիստոնեական ժամանակաշրջաններում (որքան հայտնի է գրավոր աղբյուրներից նաև հայկական էպոսից), լիովին հարազատ են եղել ու մնացել Հայոց Պետականությանը. կենսածնի առումով՝ նախընտրելով ժողովրդավարությունը՝ որպես ներկայացուցչական և միջնորդված ապակենտրոն, իշխանությունների և ազգային ինքնակենտրոնացումի համաժողովրդական՝ անմիջական իշխանության կենտրոնակիր ձևավորում. հենված ազգային բարոյականին, նաև ազատ հոգու և մտքի հիմնարար դրսևորումներին: Իրողություն, որին վերջին մեկուկես հազարամյակում առավելապես IX - XX դարերում, մեծապես խանգարել են Հայոց քաղաքակրթական՝ մոտիկ ու հեռու հարևանության արտաքին միջավայրի ոչ ժողովրդավարական՝ նյութական արժեքներին մոլազար սևեռվածության, վայրի կարգավորվածություն ունեցող բոլոր երկրները՝ պետությունները: Դրա վառ ապացույցներն են Հայոց պետականությանը պարտադրվող Սովետմիության սոցիալիստական ժողովրդավարությունն ու վերջին 10-15 տարիներից Եվրոմիության կողմից մեզ և այլոց հարկադրվող, ժողովրդավարության հետ ոչ մի առնչություն չունեցող, հենց իրենց՝ եվրոպական երկրների ու ժողովուրդների կողմից մերժելի ու անընդունելի եվրոարևմտյան ժողովրդավարությունը:

Այն, որ ՀՀ Սահմանադրությունում Մարդու իրավունքներն ու ժողովրդավարությունը ունեն լուրջ սահմանափակումներ, հայտնի է վաղուց. դրանք վերացնելու պահանջները դրված էին դեռ 1995-ին՝ Սահմանադրությունն ընդունելու հանրաքվեի քարոզարշավի ժամանակ: Քանզի նրանում բացակայում է ՀՀ ինքնիշխանության ամբողջ բովանդակային մասը, այդ թվում՝ ա) բարոյահոգևոր՝ ազգային ավանդական ու հոգևոր ինքնիշխանությունը, բ) բարոյամտավոր՝ Հայոց արվեստը, գիտությունն ու կրթությունն ամբողջացնող մշակութային ինքնիշխանությունը, գ) ազգային - քաղաքակրթական պաշտպանության, անվտանգության և զարգացման ազգային-պետական հիմնարար հենքը: Թերություններ, որոնք ակնկալվում էր վերացնել ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների և լրացումների միջոցով:

Սակայն 2003-ի գարնանը օրենքի ուժով բացահայտված Սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծը գերազանցեց բոլոր հնարավոր նեգատիվ սպասումները: Պարզվեց, որ ոչ միայն չեն ուղղվել նախորդ բոլոր «բացթողումները», այլև՝ ՀՀ-ում ՀՀ օրինապաշտ քաղաքացիների համար ավելի են խորացրել Մարդու իրավունքների սահմանադրական մերժման չափը, նաև լիովին վերացման տանելով ժողովրդավարությունը: Փորձ է արվում սահմանադրորեն երաշխավորել և պաշտպանել ՀՀ ներկայացուցչական իշխանությունների կողմից ժողովրդին պատկանող ՀՀ ամբողջ իշխանության՝ դեռևս ստվերում գտնվող, փաստացի յուրացումը:

Այն, որ Մարդու իրավունքներ ու ժողովրդավարություն թմբկահարող, դրանք մեր երկիր ներմուծելու, նաև քրիստոնեական արժեքներին մեզ վարժեցնելու հանձնառություն ինքնաստանձնած Եվրոմիութենական քաղաքականությունը իրականում հենց միայն փորձում է խոչընդոտել, մերժել ՀՀ-ում ժողովրդավարությունն ու Մարդու իրավունքները, մեզ հայտնի դարձավ դեռ 2000-ին՝ Քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակի եկեղեցական հանձնաժողովի վարիչ-քարտուղար, երջանկահիշատակ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աշոցանի ոգևորող հավատով ու հետևողական ջանադրությամբ Ծաղկածորում, մարտի 2-5-ին հրավիրված «Հայոց եկեղեցի և պետություն» միջազգային գիտաժողովից անմիջապես հետո: Գիտաժողովում՝ որպես հիմնական քննարկման առարկա, դրված էր ՀՀ-ում հոգևոր իշխանության վերականգնման, ասել է թե՛ Ազգային կրոնի և Հայոց եկեղեցու կարգավիճակի վերականգնման հարցը¹: Գիտաժողովի ավարտը եզրափակեց հայտարարագիրը, որով մասնակիցները ՀՀ իշխանություններին առաջարկում էին քննության առնել Ազգային կրոնի և Հայոց եկեղեցու պետական սահմանադրական կարգավիճակի վերականգնման հարցը: Դեռ չէինք խասցրել Ծաղկածորից վերադառնալ, երբ Եվրոպայից շտապով երևան ժամանեց, այսպես կոչված, եվրոխորհրդատվական «դաստիարակչական» մի հանձնախումբ, որի խնդիրն էր ՀՀ Արտգործնախարարությունում կազմակերպված քննարկման միջոցով ՀՀ իշխանություններին հորդորել ու պահանջել, որ հեռու մնան ՀՀ Հոգևոր իշխանության վերականգնման գաղափարից, փոխարենը, իբր հանդուրժողականություն ցուցաբերեն, ասել է թե՛ պետականորեն լայն հնարավորություններ և իրավունքներ ընձեռեն ՀՀ-ում առկա, նաև հետագայում ներթափանցող բոլոր աղանդների՝ յուրաքանչյուր երկրի համար համաշխարհային նշանակության միջազգային այդ հայտնի ՉԱՐԻՔԻ նկատմամբ:

Հայտնի է, որ այդ քննարկմանը հրավիրված, այսպես կոչված, հասարակական ներկայացուցիչները գերադասեցին լռել, ուստի՝ Հայոց հոգևոր բարոյագրկմանն ուղղված այդ եվրոքաղաքական գրոհին հիմնական և միակ դիմակայողը եղավ երջանկահիշատակ Շահե արքեպիսկոպոս Աճեմյանը՝ որպես Մայր Աթոռը ներկայացնող:

Հազարամյակների դաժան փորձություններին դիմակայած մեր երկիրն ու ժողովուրդը հնից հին ու նորից նոր այս փորձությանն էլ կդիմակայի և առաջադեմ մարդկության հետ միասին կհաղթահարի՝ առաջնորդվելով Հայոց բարոյահոգևոր ինքնակազմակերպումին, մշակութային իմաստությանը՝ ապավինելով Աստծուն և ազգային ինքնապաշտպանության հավատակիր ու հավատավոր հզորությանը:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ներկայացուցիչ: Նրա համարձակ համառունի և ջանքերի արդյունքում էր, որ որպես եվրոգիջում «թույլ տրվեց» ՀՀ Աշխարհիկ և Հոգևոր իշխանությունների միջև համաձայնագիր (կոնկորդատ) ստորագրելու տարբերակը: Փաստաթուղթը պետք է պատրաստ լիներ 9 ամիս հետո: Ինչպես հայտնի է, այդ համաձայնագիրը առ այսօր չկա՝ չի կնքվել, քանզի, ինչպես հետագայում պարզ դարձավ, զիջման այդ 9-ամսյա ժամկետը տրվել էր ոչ թե խնդիրը լուծելու, այլ ղեկավարելի հետևողականությամբ այն մոռացության մատնելու համար:

Այն, որ 1995-ից գործող ՀՀ Սահմանադրությունում տեղ չի գտնվել ոչ Հայոց Ազգային կրոնի և ոչ էլ Հայոց եկեղեցու համար, մտահոգիչ էր և ոչ անակնկալ: Քանզի այն, անգամ հպանցիկ, չի անդրադարձել ազգային մի շարք՝ (ոչ պակաս կարևորությամբ) կենսախնդիրների և կառույցների: Անսպասելի, նաև ավելի քան մտահոգիչն այն էր, երբ Քրիստոնեությունը Հայաստանում պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակի մեծ տոնախմբություններին զուգահեռ՝ 2001-ին, ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծում, գրչի մի հարվածով ամրագրվեց. «Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցին անջատ է պետությունից», ասել է թե՛ ժողովրդից, քանզի ՀՀ-ում ամբողջ իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին: Հայոց Պետականության կրողին: Հարկ է նշել, որ Հայոց կրոնին ու եկեղեցուն վերաբերող եվրոմիության մեթոդական որոշմանը ՀՀ ժողովուրդը տեղյակ եղավ միայն 2003-ին, երբ նախագիծը արդեն դրվել էր հանրաքվեի: Ի դեպ, դրանից հետո էր, որ մեզ համար հասկանալի դարձավ Ծաղկածորի գիտաժողովը տապալելու բոլոր չհաջողված փորձերի բուն նպատակն ու պատվիրատուն:

Ժամանակին՝ 1920-30թթ., կրոնի, հավատի ու եկեղեցու դեմ պայքարող, սրբություններ չճանաչող, նաև անաստվածներին առաջնորդող բուլշևիկներին Աստծո պատիժը երկար սպասեցնել չտվեց. նրանցից շատերը արդեն 1937-40թթ. իրենց մահկանացուն կնքեցին նույն Չեկայի բանտերում կամ Սիբիրի ճամբարներում:

Վստահաբար, նյութականի նկատմամբ մոլուցքով տարված նեոբուլշևիկյան այս նոր եվրոդոկտրիններին, բոլոր ազգուրաց, հայրենադավ ու սրբություններ չճանաչող, օտարին ինքնաստրկացող այսօրվա ծառայամետներին նույնպես Աստծո (ասել է թե Հայոց ու համաարդկային բնության բնականոն) պատիժը երկար սպասեցնել չի տա...

Մենք ներկայացրել ենք Մշակույթի աջակցման և

ռազմավարության հայկական կենտրոնի կողմից ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի հեղինակներին ... մայիսի 2005թ. առաջարկված հոդված 7.1-ի փոփոխության Առաջարկը: Այն, ոչ միայն չներառվեց առաջին ընթերցման տարբերակում, այլև լռության մատնվեց, քննարկման իսկ չդրվեց նախագծի հեղինակների կողմից: Քանզի սա ևս այն հիմնադրույթներից մեկն է, որը Վենետիկի եվրոհամեմատողովի կողմից արգելված է փոխել:

Կարծում ենք, ակնհայտ է, որ եկեղեցին պետությունից անջատելով, առաջին հերթին ՀՀ-ում արգելափակվում է ժողովրդավարությունը. քանզի հակառակ պարագայում, երբ Հայոց ազգային կրոնն ու եկեղեցին ունենան պետական կարգավիճակ, ասել է թե ՀՀ Հոգևոր իշխանությունը լինի իր օրինական՝ ազգային օրինապահ դիրքերում, իսկ ՀՀ-ում սահմանադրորեն մերժվեն ժողովրդավարությունն ու մարդու իրավունքները, ապա Հայոց պետականության վերջին 1700-ամյա փորձից հայտնի է, որ հենց միայն եկեղեցին, ՀՀ-ում հոգևոր իշխանություն իրագործելով, կարող է և ի գործ է մեր երկիրը պահել ժողովրդավարական կենսաձևում՝ ստեղծելով նաև երաշխավորված ու հզոր պաշտպանություն մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների համար՝ ապահովելով նաև երկրի ու ժողովրդի ազգային քաղաքակրթական պաշտպանությունը, նաև անվտանգությունն ու զարգացումը: Քանզի շուրջ 1700 տարի Հայ առաքելական եկեղեցին եղել և մնում է աշխարհիկներից աշխարհիկը և ժողովրդավարականներից ժողովրդավարը. անգամ Հայոց Պետության անկախության կորստի՝ օտարի բռնության ու հալածանքների պարագայում:

Հազարամյակների դաժան փորձություններին դիմակայած մեր երկիրն ու ժողովուրդը հնից հին ու նորից նոր այս փորձությանն էլ կոփմակայի և առաջադեմ մարդկության հետ միասին կհաղթահարի՝ առաջնորդվելով Հայոց բարոյահոգևոր ինքնակազմակերպումին, մշակութային իմաստությանը՝ ապավինելով Աստծուն և ազգային ինքնապաշտպանության հավատակիր ու հավատավոր հզորությանը:

ՄԻՄՈՆ ԿԱՄԱՐԱՎԱՆ

Ծանոթագրություն.

1. Գիտաժողովում բարձրացված հարցերին մանրամասն կարելի է ծանոթանալ «Հայոց եկեղեցի և պետություն» միջազգային գիտաժողովի նյութերից, էջմիածին-Օշական-Ծաղկածոր, 2000թ., Երևան:

ՌԴ-Ն ՉԻ ԿԱՐՈՂ ՀԱՄԱԶԱՅՆԵԼ ԱՊՅ ՏԱՐԱԾՔԻ ԲՈՆԻ «ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱՑՄԱՆԸ»

Ռուսաստանը չի կարող համաձայնվել ամբողջ հետխորհրդային տարածքի բռնի «ժողովրդավարացման» մեթոդներին, հայտարարել է ՌԴ արտաքին գործերի փոխնախարար Գրիգորի Կարասինը:

«Մենք չենք կարող համաձայնվել ամբողջ հետխորհրդային տարածքի բռնի «ժողովրդավարացման» մեթոդներին լինեն դրանք «գունավոր հեղափոխություններ», թե տեղեկատվական-քաղաքական ճնշում գործող իշխանության վրա», - ասել է Կարասինը «Ռոսիյսկայա գազետա»-ում հրապարակված հարցազրույցում, որի տեքստը զետեղված է Ռուսաստանի արտգործնախարարության պաշտոնական կայքում:

Դիվանագետի խոսքով՝ «դա անխուսափելիորեն տանում է տարածաշրջանի իրադրության ապակայունացման, ինչը հղի է երկարաժամկետ բարդություններով՝ անկանխատեսելի հետևանքներով, այդ թվում նաև ծայրահեղականության աճի առումով»:

Ո՞ՒՄ, ՈՐՏԵ՞Ղ, ԻՆՉՊԵ՞Ս...

Հոգևոր մուտա-
ցիան արագորեն իր
ավերիչ գործն է կա-
տարում մեր ազգա-
յին նկարագրում:
Բայց ես հավատում
եմ, որ հնարավոր է
այդ աղետի առաջն
առնել, եթե հա-
մախմբվեն նպատա-

կի բարոյականությունը խորապես գիտակցող մարդիկ:
Ժողովուրդների կյանքում միշտ էլ լինում են ճակա-
տագրական տարեթվեր, որոնք օրացույցում համայնա-
կան սգահանդեսի կամ ուրախության և ոգևորության
օրեր են արձանագրում: Վերջին հազարամյակում Հայոց
օրացույցը որքա՛ն առատ եղավ նման օրերով:

Բայց խոսքը հիմա վերջին տասը տարիների մասին է:
1988-ը ցնցեց, կարծես՝ լեթարգիական քնի մեջ ընկղմ-
ված ժողովրդին և արթնացունի կարևոր պահ ընծայելով
նրան, սկիզբ դրեց արդարությունը վերականգնելու, ազ-
գային միասնական կամքի դրսևորման, Արցախյան
շարժման, շրջափակման ու հաղթանակների, ողջակի-
զումի ու հառնումի մի ժամանակաշրջանի: Թվում է՝
կարճ, բայց հակասական զգացումների ու ապրումների
ինչպիսի՞ ժամանակաշրջան էր: Փառք ու մեծարանք ար-
ժանապատվության դրոշի ներքո զոհված կամ իրենց ող-
ջությանը մեզ ուրախացնող քաջորդիներին, նրանց խն-
կելի գործերին: Նրանք արժանի են, որ իրենց հերոսա-
կան ու արժանապատիվ կյանքի յուրաքանչյուր դրվագը
գրվի տաղանդավորի ոսկյա գրչով: Բայց խոսքն այսօր
հաղթանակների մասին չէ, այլ այն հոգևոր աղետի, որին
ամեն օր, ամեն ժամ, ենթարկվում են երեխաները:

Խոսքն այն մասին չէ, թե փլուզված քաղաքներում և
շենքերում, կամ պատերազմի ներսում գտնվող երեխանե-
րը, որոնց գլխին այդ տարիներից ռումբեր էին պայթում,
ինչպիսի՞ չարչարանքներով ապրեցին...

Կարեկցանքի արժանի մեր երեխաները:

Բայց մենք՝ մեծահասակներս, մեզ թույլ տալի՞ս ենք,
կարեկցելուց բացի, հասկանալ նրանց: Կամ գիտակցո՞ւմ
ենք, որ երեխան, անկախ մեր վերաբերմունքից, իր էու-
թյան ներսում կրում է հնարանքի հանդեպ ունեցած հա-
վատը, և եթե նրան թողնել է պետք, նա բնավ չի մտա-
ծում, թե ոտքերին կյանքի պարտադրված «երկաթե կոշ-
իկներ են»: Նրա երևակայությունն անկաշկանդ է, և երևի
մեծահասակներին հարկավոր է ոչ միայն կարեկցանքով,
այլև բանիմացությամբ հոգալ նրա ներաշխարհի բնածին
հարստությունը, որը կոչվում է Հնարանք և Երագանք:

Բացատրեմ միտքս:

Դեռ աղետի ու պատերազմի սարսափները հոգիներ-
րում՝ ահաբեկված անչափահասների համար մեծահա-
սակներս հանում մեր շահերի, կամ պարզապես մեր խա-
թարված զգացումներից ու մտածումներից ելնելով,
ամեն բարոյական արգելք ջարդուփշուր անելով, նրանց
դասեր տվեցինք կեղծ «ազատության» անունից: Նրանք,
որ եկել են խորհրդային իշխանության տարիներից, շատ
լավ գիտեն միտքը կաշկանդող գլավիտ՝ գրաքննություն
հասկացության արժեքը: Հիմա ազատություն է: Հիմա ով,
ինչ ցանկանա կարող է անել և ասել... Այսինքն՝ ազատ
ենք և կարող ենք ուրիշ մի տեսակ «աղբանոցի» վերածել

մեր Ոգեղենի տիրույթները, որի վաղվա լիիրավ տերերը
այսօրվա երեխաներն են:

Հարյուրամյակներ շարունակ պետությունից զուրկ,
սակայն մշտապես կառուցող, կերտող, բարոյական
բարձր արժանիքներով ապրող ժողովրդից մենք կամաց-
կամաց վերածնվեցինք մի ժողովրդի, որի երգած երգերը
այսօր կարող է ստիպել խնկելի Կոմիտասի անմահ ոգուն
նորից ու նորից խելագարվել:

Որքա՛ն «անբարո» է բոլորիս այն հավաստիացումը,
թե երեխաները մեր ապագան են, մեր կյանքի ծաղիկներն
են: Բայց ինչպե՞ս ենք վարվում նրանց հետ. մենք մեր
Ոգեղենի տարածքը նրանց համար դարձնում ենք փուշ
ու տատասկ՝ անդաստան: Իսկ այդ Ոգեղենի մեծագույն
արժեքը, նախ և առաջ, Հայոց լեզուն է, որն ամեն օր,
ամեն վայրկյան, խոցոտվում ու արյունոտվում է փողո-
ցում, դպրոցում, մամուլի էջերում, հեռուստատեսությամբ
և ռադիոյով՝ անզրագետ, թլվատ, աններդաշնակ բարբա-
ռային շեշտերով ու խառնուրդով մեծամիտ «գիտակնե-
րի» թեթև ջանքերով: Երեխաները լսում և սովորում են:
Սա չափազանց լուրջ և ընդգրկուն թեմա է, որին պիտի
անդրադառնալ առանձին, օրինակներով և ապացույցնե-
րով:

Բայց երեխաների «անզուգական բարեկամ» հեռուս-
տատեսության մասին ուզում եմ հիմա խոսել, որի բազ-
մաթիվ կայանների էկրաններից ինչ ասես, որ չի մատուց-
վում:

Հեռուստատեսությունը ինքն իրեն վաղուց է պար-
տադրել յուրաքանչյուր ընտանիքի մեծին ու փոքրին:
Ամեն օր, ամեն ժամ ցուցադրվող ահասարսուռ, կատա-
ղի, անմարդկային, արյունռուշտ, էրոտիկ, անբարո,
տգեղ, հոգին ահաբեկման անդունդները ընկղմող, դա-
ժանության գազանային կրքերին հագուրդ տալու ճանա-
պարհին ընկած ամեն արգելք ջարդուփշուր անող դասեր
են տնային էկրաններից մատուցվում մեծին ու փոքրին:
Մեծը՝ մեծ, բայց մտահոգությունը երեխաներն են:

Երբ Աստված Ադամին ու Եվային վտարեց դժոխքից, և
խեղճ առաջին մարդիկ հասկացան, որ մերկ են, իրենց
ծածկեցին թգեմու տերևներով, չնայած որ մեն-մենակ էին
ամբողջ աշխարհում: Արդյո՞ք այս առասպելը մեզ ոչինչ
չի հուշում: Ամեն առիթով քարոզում ենք հավատ, բարու-
թյուն, մաքրություն, բարոյականություն... Բայց այս քա-
րոզները վասն ինչի՞ են, երբ, ահա, ավելի իրական, որո-
շակի, առանց քարոզի, պարզապես բուռն գործունեու-
թյամբ ծավալվում է միասեռների, հաշիշամուլների, վա-
վաշոտների, բռնաբարոյների, սպանողների, թալանչի-
ների, խաղամուլների սերունդն աճեցնելու գործը: Այդ դա-
ժան ու նողկալի ֆիլմերը, այդ կատաղի, նյարդերը սղո-
ցող, միտքն օրապակաս դարձնող խժալուր ծայների
զարհուրանքը, որը կոչվում է երաժշտություն և որտեղ
բացառվում են մեղեդին ու զգացմունքները, ազգային և
համաշխարհային հզոր ձեռքբերումները, մարդկային
սքանչելի լսողության ընկալումները բթացնող, ոռնացող
բերանները, այս ու այն կողմ զարնվող հոգեխախտված
մարմինները, այդ անընդհատ տղամարդ և կին անասնա-
կան կապը **ջատագովող աղտեղությունները** մի՞թե չեն
թելադրում այսօրվա մշակույթի հոգեվարքը: Դեռ աշ-
խարհի լավն ու վատը չտարբերակող անչափահասնե-
րին նման թունավոր արտամղումով վարակող ոճրա-
գործների ձեռքերը հարկավոր չէ՞, արդյոք, անհապաղ

բռնել: Ես կրկնում եմ՝ ոճրագործների՝ որոնց օրենքի ոչ մի կետով պատասխանատվության կանչել հնարավոր չէ, որով և նրանք ավելի վտանգավոր են: Ուրեմն, եթե վտանգվում է սերնդի դաստիարակությունը, պետք է գործեն բարոյական օրենքները, հազարամյակների ընթացքում բյուրեղացած ու ազնվացած մեր ազգային բնավորության օրենքները:

...Անչափահաս հանցագործների թիվը տարեցտարի ավելանում է:

Սաղիզմի և անբարոյականության դասեր առած պատանին, որը վաղվա ժառանգներ ծնող տղամարդն է կամ կինը, դժվար թե դառնա հայրենիքի այն կառուցողը, ուսուցիչը, զինվորը, արվեստագետը, ղեկավարը, որի վրա հույսով աչքը հառած պիտի պահի ազգը: Նա, պարզապես, ո՛չ ֆիզիկապես, ո՛չ գիտելիքներով, ո՛չ մտածելակերպով, ո՛չ հոգեբանորեն պատրաստ չի լինի իր առաքելությանը:

Վերջերս, պարզապես, ազգային աղետ են դարձել գովազդները՝ ցածրորակ տեսարաններով, խոսքով, երաժշտությամբ: Սա է հիմա երեխայի իսկական դպրոցը: Երեխան, որն արդեն մշտապես գամված է հեռուստատեսա-

յին էկրանին, ակամա՝ առանց հասկանալու, արդեն անգիր գիտե գովազդների խոսքերը, երաժշտությունը, նմանվելով նրա «հերոսներին», կրկնում է ու երգում թութակի նման: Հարցրեք նրան. գիտե՞ արդյոք, զո՞նե մի բանաստեղծություն

Տերյանից, Թումանյանից, Չարենցից: Գիտե՞, արդյոք, ի՞նչ է դասական երաժշտությունը կամ ո՞վ է Կոմիտասը:

Պետք է փրկել երեխաների, պատանիների հոգիները: Բայց ո՞վ պետք է փրկի. զուցե դպրո՞ցը:

Մենք չենք փորձում փրկել երեխայի օր-օրի աղճատվող երազանքի ու հնարանքի հանդեպ ունեցած բնածին մղումը: Այդ մղումին մենք՝ մեծահասակներս, տալիս ենք այնպիսի ուղղություն, որը տանում է դեպի անխուսափելի մտային հետաճ: Եվ առանց դադարի հարմարեցնում ենք նրանց երազանքները մեր խաթարված մտածելակերպին, մեր անընդունելի ապրելակերպին: Բայց չէ՞ որ **մանուկ հոգիներում առկայծող երազանքի գեղեցկությունն է մարդկությանը փրկում գոեհկությունից, փրկում՝ աշխարհը կործանումից: Որովհետև երազանքից են սկիզբ առնում մեծ ու փոքր, բարի և օգտակար գործերն իրականություն դարձնելու ջանքերը:**

Վաղվա հուսալի տուներ նրանք պիտի կառուցեն, Հայոց հողը նրանք պիտի մշակեն, իրենց ուսերին կրեն հայոց աշխարհի ծանրությունն ու ապահովությունը:

Ապահովությունը:

Սակայն վասն ինչի՞ են այս խոսքերը, եթե երեխայի ոգեղենի փրկության համար որոշակի ուղիներ չեն մշակում և առաջարկներ չեն արվում... Գուցե օգնենք միմյանց հասկանալու համար, թե ո՞ւմ, որտե՞ղ, ինչպե՞ս պետք է արվեն այդ առաջարկությունները: Գուցե ողջ հայության լտողությունն ի վար պիտի աղաղակենք. **«Հայեր, միացե՛ք՝ փրկելու համար մեր զավակների հոգիները»:**

ԱՆՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՋԱՎԱԽՔՈՒՄ ՉԵՆ ՈՒԶՈՒՄ ԽՈՍԵԼ ՎՐԱՑԵՐԵՆ

2003թ. «վարդերի» հեղափոխությունից հետո Ջավախքը հայտնվել է նոր իրադարձությունների փուլում, որն առաջ է բերել ավելի լարված ու պատասխանատու իրադրություն: Վրաստանի իշխանությունները սկսել են ավելի ակտիվ կերպով զբաղվել ազգային փոքրամասնությունների հետ կապված հարցերով, որոնք հանգեցնում են մայրենի լեզվի դերի նվազման և արգելման, բնակչության կազմի փոփոխման, այսինքն՝ այն տարածքում, որտեղ գերակշռում են ազգային փոքրամասնությունները, և այս տարածքները վերաբնակեցվում են ազգությամբ վրացիների կամ վրացական ցեղերի կողմից:

Ջավախքի հայ ազգաբնակչությունը դժգոհ է վրաց իշխանությունների վերաբերմունքից և չի կարող համակերպվել հայկական դպրոցներում ուսուցման լեզուն վրացերեն դարձնելու իրողության հետ, քանի որ դրա համար կան պատճառներ՝ նախ այն, որ իրենց մայրենի լեզուն հայերենն է, երկրորդ՝ նրանք իրենց երեխաների ապագան չեն պատկերացնում վրաց հասարակության և Վրաստանի վարչական համակարգում, քանի որ այսօրվա տվյալներով Վրաստանում 10% ազգային փոքրամասնություն կազմող յամ-ով ազգանուն ունեցող հայերը չեն ներկայացված պետական կառավարման համակարգում: Անգամ 90% հայաբնակ Ջավախքը փորձում են վրաց իշխանավորները ղեկավարել:

Իսկ թե ինչպես կարելի է հանդուրժել վրաց իշխանությունների այսպիսի վերաբերմունքը, առանց այն էլ ծանր վիճակում գտնվող Ջավախքի նկատմամբ, դա միայն գիտի ջավախքահայությունը:

ՀԱՅՈՑ ԳԻՐՆ ՈՒ ԳԻՐՔԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՐԻՆ

Եվրոպական ժառանգության օրերն այս տարի Հայաստանում կանցկացվեն սեպտեմբերի 3-18-ը «Գիրք ճանապարհի, ճանապարհ գրքի» խորագրով և կմվիրվեն մաշտոցյան գրերի գյուտի 1600-ամյակին: Կկազմակերպվեն ֆիլմերի ցուցադրություններ, զիտաժողովներ, կներկայացվի հայ գրի և գրքի անցած ճանապարհը, մասնակիցները կայցելեն պատմամշակութային այնպիսի հուշարձաններ ու վայրեր, որոնցում գործել են գրատներ, գրչության կենտրոններ:

Եվրոպական ժառանգության օրերի հայաստանյան նախաձեռնող խմբի կազմում ընդգրկված են պետական գերատեսչություններ, հասարակական կազմակերպություններ, ինչպես նաև Եվրոխորհրդի գրասենյակն ու Եվրոպական հանձնաժողովի պատվիրակությունը: Մշակած ծրագրի մանրամասները նախաձեռնող խումբը կներկայացնի միջոցառման նախօրեին, Հայաստանի ճարտարապետների տանը:

ՀԱՅՈՑ ՀԻՆ ԵՎ ՆՈՐ ՀԱՎԱՏՔԸ

Ներկայիս պատմական, քաղաքական, հասարակական, տնտեսական և մշակութային իրավիճակում հավատքի հարցը չափազանց կարևոր է: Առողջ և կենսունակ պետություն ստեղծելու ձգտում ունեցող ժողովուրդը՝ հարկ է, որ ունենա հավատ առ Աստված, և հավատ իշխանությունների հանդեպ: Փոքր-ինչ շեղվելով բուն թեմայից՝ խոսենք հավատի մասին:

Երբ հին չինական մտածող Կոնֆու-Ցզիին հարցնում են, թե ո՞րն է լավ կառավարությունը, նա պատասխանում է. «Դա այն կառավարությունն է, որը երաշխավորում է առատ սնունդ, ապահովում երկրի անվտանգությունը թշնամիներից և հոգ է տանում, որ ժողովուրդը հավատա իրեն»: Նորից է հարց տրվում, որ եթե անհրաժեշտ լինի այդ երեքից միայն երկուսն ունենալ, ո՞ր մեկից կարելի է հրաժարվել: Պատասխանը՝ բանակից: Դարձյալ հարցնում են, եթե հարկ լինի մնացած երկուսից մեկը թողնել, ապա որի՞ց կարելի է հրաժարվել: Եվ իմաստունը պատասխանում է. «Սննդի մասին հոգալուց: Առանց սննդի մարդիկ կմեռնեն, բայց մահը, ի վերջո, բոլորիս ճակատագիրն է: Իսկ եթե ժողովուրդը չհավատա իր կառավարությանը, այն ժամանակ կմեռնի պետությունը»:

Կարծես՝ մեր օրերի վերաբերյալ ասված խոսք է, որը չի կարելի անտեսել այս բարդ, ներազգային իրավիճակում, և որն առավել է կարևորվում միջազգային կամ, ինչպես ասում են, տարածաշրջանային խնդիրների զարգացմանը զուգընթաց:

Շրջապատված լինելով հիմնականում ոչ քրիստոնյա ժողովուրդներով մենք՝ հայերս, պետք է աչալուրջ լինենք հավատքի հարցում: Եվ առաջին հայացքից թվում է, թե աչալուրջ ենք, սակայն...

Գիտամշակութային մի միջոցառման ժամանակ հոգևորականներից մեկն այն կարծիքը հայտնեց, թե Հայոց հեթանոսությունը բավականին թույլ էր, տկար, այդ պատճառով էլ քրիստոնեությունն ընդունվեց գրկաբաց: Ցավալի է, որ հոգևորականն իսկ իրազեկ չէ իր ժողովրդի հոգևոր անցյալին: Նա ձգտում է բարձրացնել քրիստոնեության դերը՝ ի հաշիվ նախաքրիստոնեական հավատքի, և միակը չէ այս ձգտման մեջ:

Այսօրինակ ձգտումը պատճառաբանված և հասկանալի էր քրիստոնեության տարածման սկզբներում: Սակայն մեր օրերում այն խզում է առաջացնում հին հեթանոսական, և միջնադարյան ու արդի քրիստոնեական մշակույթների միջև:

Հայ քրիստոնեական հավատքն, իրավամբ, հզոր է եղել և է: Այն, պետականություն չունենալու երկար ու ծիգ ժամանակաընթացքում, համախմբել է ժողովրդին մի դրոշի ներքո: Եկեղեցին փոխարինել է պետությանը և հնարավորինս լրացրել այն բացը, որ եղել է պետական կառույցներ չունենալու հանգամանքներում:

Ցավոք, մեր հեթանոսական շրջանը կարոտ է ամբողջական ուսումնասիրման: Բայց հիմա, արդեն կարող ենք դիտարկումների և հետազոտումների հիման վրա ասել, որ մենք՝ հայերս, քրիստոնեությունն ընդունեցինք ոչ միայն այն պատճառով, որ տվյալ ժամանակահատվածի քաղաքական ու պատմական իրադրություններն էին թելադրում ընդունել նոր կրոն, այլև այն պատճառով, որ մեր հեթանոսական պատկերացումներում պարարտ հող կար քրիստոնեության պաշտամունքի արմատակալման համար: Հեթանոսական հավատքում կար այն լույսը, այն բարին, այն մաքրությունը, որ քարոզում էր քրիստոնեությունը: Սկսած Հայկից, Արամից, Տորքից ու Արայից մինչև Խալդ ու Արամազդ, Անահիտ ու Աստղիկ, Վահագն ու Միհր, հայոց հեթանոսությունը ողողված էր վեհով, գեղեցիկով, քաջությամբ, հայրենասիրությամբ:

Երբ Սահակ Բագրատունի իշխանը Մովսես Խորենացուն պատվիրում էր գրել ազգի պատմությունը, քաջ գիտակցում էր, որ առանց «Հայոց մեծաց ծննդաբանության»՝ հայկազունների ու նրանց սերունդների պատմության, չկա պատմություն Հայոց: Եվ այդ պատմությունը ճշմարտացի և սիրով շարադրելու շնորհիվ էր, որ Խորենացի պատմիչը «Պատմահայր» ճանաչվեց սերունդների կողմից:

Անհրաժեշտ է դպրոցական ծրագրերում մտցնել Ս. Խորենացու «Հայոց պատմություն»-ից շատ սեղմ դասընթաց-ընթերցումներ՝ ամենավառ իրադարձությունների մատչելի ներկայացմամբ, որպեսզի հայ պատանին հաղորդակից լինի մեր նախաքրիստոնեական պատմությանն ու մշակույթին, առասպելաբանությանն ու բանահյուսությանը:

Բուհական դասընթացում տեղին կլինի «Կրոնի պատմություն» առարկայի ուսումնասիրումը, ընդ որում լայն, համաշխարհային ընդգրկումներով, որպեսզի կիրթ մարդը՝ ուսյալ երիտասարդը, զաղափար ունենա ինչպես իր, այնպես էլ մյուս ժողովուրդների կրոններից ու դավանանքներից:

Այժմյան պայմաններում, երբ հայ երեխան, պատանին ու երիտասարդը գերադասում են օտար արժեքները ազգայինից, սա հաճախ արդյունք է սեփականը չիմանալու: Շփվելով աշակերտի և ուսանողի հետ՝ նրանցից շատերը սիրով կճանաչեն հայրենին, ազգայինը, եթե այդ հնարավորությունն ունենան: Իսկ նրանք, ովքեր ինչ-ինչ պատճառներով կարծում են, թե սեփական արժեքները իրենց չեն հետաքրքրում կամ պետք չեն, գիտելիք ստանալով, վաղ թե ուշ, հասու կդառնան ազգայինի գիտակցմանն ու գնահատմանը:

Հայոց հին ու նոր հավատքի առիթով կուզեի նշել ևս մի հանգամանք. հաճախ հայ հոգևորականներն իրենք են հինը՝ հեթանոսականը, դիտում իբրև՝ թշնամական,

Սուրբ Եջմիածին. կրակարան խորանի տակ:

մերժելի, սխալ: Մի՞թե վերջին գիտնականն էր Մխիթարյան միաբանության անդամ, վանահայր Ղևոնդ Ալիշանը, որ գրեց «Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրօնք հայոց» աշխատությունը, որտեղ, ճիշտ է, «չաստվածներ» է համարում հին աստվածներին, սակայն անաչառ ու մանրամասն գիտական քննություն է կատարում իր ժամանակի հայագիտության մակարդակին համապատասխան: Այս առումով գովելի աշխատություններից է նաև Արտակ արքեպիսկոպոս Մանուկյանի «Հայ եկեղեցու տոները» գիրքը (Թեհրան, 1960-ականներ), որտեղ, տոների, եկեղեցական արարողությունների նկարագրությանն ու վերլուծությանը զուգընթաց, տրվում է հեթանոսական շրջանի ժողովրդական ծեսերի նկարագրությունը: Հաճո է մեզ, թե ոչ՝ քրիստոնեական պատկերացումները, տոները, ծեսերը, ինչպես և կերպարները՝ Հիսուս Քրիստոսն ու Մարիամ Աստվածածինը, ունեցել են նախաքրիստոնեական ակունքներ ու նախատիպեր: Ինչպես հայտնի է, քրիստոնեական տաճարներն էլ կառուցվել են հեթանոսականների տեղում, հաճախ՝ նրանց ճարտարապետությամբ և քարերով:

Վաղուց ժամանակն է, թե՛ աշխարհիկ և թե՛ հոգևոր կյանքում ընդունել, գիտակցել հայոց հին ու նոր հավատքների՝ մեկը մյուսի բնականոն շարունակությունը լինելու հանգամանքը, և մեզ ու մեր սերունդներին չզրկել հեռավոր նախնիների ստեղծած անգերազանցելի արժեքներին հաղորդակից լինելու հնարավորությունից, որի իրավունքն ունի ամեն մի հայ:

Հայացքներս անցյալից հառենք ապագային: Երրորդ հազարամյակ ենք թևակոխել, և ոչ միայն մենք, այլև աշխարհի բոլոր ժողովուրդները, հավատքի նոր գաղափարների որոնումների մեջ ենք: Համաշխարհային ընթացքներից մեկուսանալ չենք կարող, բայց շատ տուրք տալու իրավունք էլ չունենք:

Ի՞նչ է փոխվել հիմա մեր հավատքի ոլորտում: Լավն այն է, որ վերականգնվում են ազգային ավանդույթները, տոները, ծեսերը: Ձատիկը արդեն ոչ միայն հայրենադարձ հայերի օջախներում է նշվում, այլև՝ տեղացիներիս, ճիշտ է, փոքր-ինչ անվստահ, ոչ լրիվ գրագետ, բայց հավատով ու նվիրվածությամբ՝ ավելին սովորելու և կենցաղում կիրառելու ձգտումով: Այսինքն՝ ժողովուրդը այն, ինչը փայփայանքով, գուրգուրանքով պահել-պահպանել է հազարամյակների, դարերի ընթացքում, այժմ փորձում է վերականգնել, վերակենդանացնել, իր ազգային կենցաղավարությունն ու հիշողությունը գործուն պահել: Եվ որպեսզի պատանիներն ու երիտասարդները չհակվեն որևէ աղանդի կողմը, չընկնեն աղանդավորների ցանցը, հայ ընտանիքները պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնեն իրենց զավակներին ազգային ավանդույթներով դաստիարակելուն:

Ի՞նչ դեր ունի Հայ առաքելական եկեղեցին ժողովր-

դի այս դժվարությունները հաղթահարելու գործընթացում: Չափազանց մեծ դեր, որը, ցավոք, թերի է կատարվում: Սկսենք մանուկներից, որոնց մի ստվար մասը մուրալով է հայթայթում իր, զուցե նաև հարազատների (կամ էլ ոչ հարազատների) հանապազօրյա հացը:

Ամենայն հայոց բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանը կոտորածներից մազապուրծ որբերին հավաքել էր Էջմիածնում, խնամում էր հիվանդներին՝ չմտածելով վարակվելու կամ այլ բաների մասին: Ինչո՞ւ այսօր Հայաստանյայց եկեղեցին, որը, դարասկզբի Էջմիածնի համեմատ, շատ ավելի հարուստ է, առավել մեծ հնարավորություններ ունի, չի նախաձեռնում փողոցներում անտեր դեգերող երեխաներին տեր կանգնելու գործը: Չէ՞ որ հիմա էլ դրությունն արտակարգ է, և մի ամբողջ սերունդ է հոգեպես հավլվում, թե՛ նրանք, ովքեր մուրում են, թե՛ նրանք, ովքեր կուշտ ու անտարբեր անցնում են մուրացիկ երեխաների կողքից:

Նույն ահագանգը կարելի է հնչեցնել ծերերի կապակցությամբ: Ո՞ր են անհետացել վանքերին կից ծերանոցները, անկելանոցները: Արդյո՞ք մեր եկեղեցին միջոցներ չունի գոնե ինչ-որ չափով նեցուկ լինելու մի ամբողջ կյանք ապրած, վաստակած ծերերին, ովքեր դաժան ճակատագրի բերումով հայտնվել են չքավորության կիզակետում: Էլ ո՞վ պիտի ողորմա նրանց, եթե ոչ հայոց եկեղեցին:

Միջին սերունդը նույնպես եկեղեցու կողմից ուշադրության կարիք ունի, մասնավորապես՝ երիտասարդությունը: Ինչո՞ւ հայ աղջիկը փողոցում վաճառվելու արատավոր գործում չի հանդիպում եկեղեցական սպասավորի վերաբերմունքի (եթե սխալվում եմ, թող ինձ ուղղեն): Մի՞թե այդպես էլ պետք է լիներ, բոլորս անտարբեր պետք է դիտենք ապագա հայ մայրերի այսօրինակ ինքնաբարոյազրկումը: Եվ վերջապես, սովորական հայ մարդը կարո՞ղ է արդյոք եկեղեցում հոգեկան և, ինչու ոչ, նաև նյութական ապաստան գտնել ծայրահեղ հուսահատության պահին:

Գուցե սպասելիքները չափազանց մեծ են մեր հոգևոր տաճարից, սակայն իմ խորին համոզմամբ, այսօր ևս հայ հասարակությունը եկեղեցու օգնության կարիքն ունի, քանզի Աստծո տաճարն այն վայրն է, ուր հավատավոր մարդը ոտք է դնում՝ բարձրալի ողորմածությունը հուսալով, նրա բարեհաճությանն արժանանալու հավատով: Ամենևին չակնկալելով՝ թե եկեղեցին մեր բոլոր հոգսերը հոգալու է, ուզում եմ հավատալ, որ ազգային կարևորագույն խնդիրները լուծելու պարագայում այն, իրոք, միջնորդ է Աստծո և ժողովրդի միջև:

ԳՈՐՀՈՐ ՎԱՐԴՈՒՄՅԱՆ
Ազգագրագետ,
պատմական գիտությունների թեկնածու

Մ Ե Մ Բ Ո Պ Մ Ա Շ Տ Ո Ց

Հայ ժողովուրդը այս երևելի հոգևորականին է պարտական հայոց այբուբենի ստեղծման համար, որը դարձավ հայ ժողովրդի ինքնապահպանման առաջին կոմանդ: Գրերի գյուտը, կարելի է ասել, հայության համար ունեցած իր պատմական նշանակությամբ, գրեթե, հավասարը չունի: Մաշտոցի ավագ աշակերտներից Կորյունը «Վարք Մաշտոցի» երկում խոսում է իր ուսուցչի կյանքի, նրա ազգանվեր գործունեության, քրիստոնեական կրոնին նրա նվիրվածության և Ավետարանի քարոզչության, հայ ժողովրդի լուսավորության վերաբերյալ նրա մտահոգությունների և, վերջապես, գրերի գյուտի մասին: Կորյունը Մաշտոցին համեմատում է աստվածաշնչյան Մովսես մարգարեի հետ, որին Աստված ընտրում է՝ որպես հրեաների առաջնորդ, և նրա միջոցով հրեաներին փրկում է եգիպտական գերությունից, ու նրան է հանձնում «Տասնաբանյա պատվիրանները»:

Մաշտոցը ծնվել է մոտ 362-ին, Տարոն գավառի Հացեկաց գյուղում, մահացել է 440-ին Վաղարշապատում, թաղված է Օշականում: Սկզբնական շրջանում զինվորական ծառայության է անցել, սակայն 394-ին, թողնելով այն, դարձել է հոգևորական: Հայկական գրերը ստեղծելու մտայնությամբ եղել է Ամիդ, Եդեսիա, Սամոսատ քաղաքներում, որոնք ժամանակի կրթական մտքի կենտրոններից էին: Մաշտոցը «սուրբ աջովն իւրով» 405թ. ծնունդ տվեց հայկական գրերին և գրեց հայերեն առաջին նախադասությունը. «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»: Գրերի գյուտից հետո մեծ թափ առավ հայ դպրության զարգացումը, նա հավաքեց աշակերտներին, հիմնեց դպրոցներ: Ծավալվեցին թարգմանական աշխատանքներ. առաջինը թարգմանվեց Աստվածաշունչը:

Մաշտոցը լինելով ուսյալ մարդ՝ տիրապետել է հունարենին, պարսկերենին, ասորերենին, վրացերենին: Նա թողել է մատենագրական մեծ ժառանգություն. ճառեր, քարոզներ՝ ավետարանական ճշմարտություններով ներթափանցված: Ուսումնասիրողներից ոմանք գտնում են, որ Գրիգոր Լուսավորչի անվամբ հայտնի Հաճախապատում ճառերի հեղինակը Մաշտոցն է (ճառերում կան 4-5-րդ դարերի՝ մաշտոցյան ժամանակի, իրադարձությունների արձագանքներ, 5-րդ դարում թարգմանված եկեղեցու նշանավոր հայրերի մտքեր և այլն), իսկ մյուսները կարծում են, որ ճառերն ուղղակի թարգմանվել են Մաշտոցի կողմից, և որոշ ավելացումներ են կատարվել:

7-րդ դարից մեզ հասած մի վկայության հիման վրա՝ ուսումնասիրողները (Մառ, Ադոնց) ենթադրում են, որ Սբ. Գրիգոր Լուսավորչի մասին զրույցներն առաջին անգամ հավաքել և շարադրել է Մեսրոպ Մաշտոցը, այդպիսով՝ լինելով Լուսավորչի առաջին վարքագիրը:

Բացի դրանից, Հայոց Կանոնագրքի միջնադարյան խմբագրություններում առկա է Մաշտոցի անունով մի գրվածք: Մասնագետների համոզմամբ՝ սա Մաշտոցի

մեզ չհասած շրջաբերական թղթից մի քաղվածք է, որը նա հայոց գավառներ էր ուղարկում: Այս երկն ունի ուսուցողական բնույթ, այն ուղղված է տարբեր հնայությունների դեմ, և ովքեր հավատում ու կատարում են նման հնայություններ, նզովյալ են եկեղեցու մեջ:

Մաշտոցի անունով հայտնի են Ապաշխարության կարգի շարականները, նա հորինել է նաև հոգևոր երգեր՝ պահքի ժամանակ երգելու համար (Պահքի յոթ շաբաթների օրերի քանակով): Մաշտոցի գրչին են պատկանում ապաշխարության կարգի «Ողորմեա»-ները, «Տեր յերկնիցը»-ը, «Մանկութ»-ը՝ շուրջ 130 բանաստեղծություն: Մաշտոցի ժամանակ սրանք կոչվել են երգեր, հետագայում անվանվեցին շարականներ: Մաշտոցյան շարականները ներմուծվել են «ժամագիրք», «Ճաշոց» և «Մաշտոց» ժողովածուների մեջ: Նրա հոգևոր բանաստեղծությունները, երգերը աչքի են ընկնում իրենց ինքնօրինակությամբ, հոգևոր ապրումի մաքրությամբ:

«Ծով կենցաղոյս հանապազ զիս ալեկոծե, Սրրկեալ ալիք թշմամին ինձ յարուցանե. Նաւապետ բարի, լեր անձին իմոյ ապաւեն:

Ի խորս մեղաց ծովու տարուբերեալ ծփին.

Նաւապետ բարի, փրկեա զիս»:

Այս բանաստեղծության մեջ այլաբանական պատկերների մեջ խտացվում են քրիստոնեության կրոնական ըմբռնումները, օրինակ՝ Նավապետը մարմնացեալ Աստված է, ով առաջնորդում է և ով կարող է փրկել: Սա վկայում է հեղինակի խորը հավատի և ժողովրդին քրիստոնեական ճշմարտություններին հաղորդակից դարձնելու նրա ձգտումի մասին:

Սահակ Պարթևը և Մաշտոցը կարգավորել են հայոց բանավոր ժողովրդական ու հոգևոր ծայնեղանակները և օգտագործել՝ եկեղեցական երաժշտության մեջ՝ երաժշտության ելևէջումը պայմանավորելով հայոց լեզվի հնչերանգով: Բացի հոգևոր երգերից, Մաշտոցը նաև աղոթքների հեղինակ է (Աղոթք սրբոյն. Մեսրոպայ հայոց թարգմանչի):

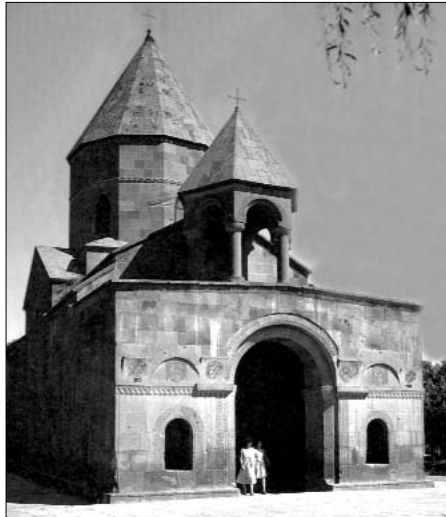
Պարզ է, որ Մեսրոպ Մաշտոցն իր հոգևոր, քաղաքական, մշակութային գործունեությամբ մեկ տեսիլք ուներ, որը խտացնում էր իր մեջ հետևյալ գաղափարները՝ հայ ժողովրդի ինքնապահպանություն, ազգի լուսավորություն (հայերեն լեզվի և հայ դպրության միջոցով), հայության քրիստոնեացում: Հայ եկեղեցին Մաշտոցին դասել է սրբերի շարքը:

ՍՈՒՐԲ ՇՈՂԱԿԱԹ ԵԿԵՂԵՑԻ

Սուրբ Շողակաթ եկեղեցին գտնվում է Էջմիածին քաղաքում՝ Հռիփսիմե եկեղեցու մոտ: Շողակաթ եկեղեցու տեղում ժամանակին կառուցված է եղել Սբ. Մարինե կույսի վկայարանը: Վկայարանի տեղում (երբ այն արդեն կիսաքանդ է եղել) 1964թ. Եդեսացի Նահապետ Ա կաթողիկոսի օրոք (1691-1705թթ.) կառուցվել է Սբ. Շողակաթ եկեղեցին: Ըստ ավանդության՝ Սուրբ կույսի վկայարանը Շողակաթ է կոչվում այն պատճառով, որ Սբ. Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքով լույսի շող է իջել Մարինե կույսի շիմի վրա: Շողակաթը, Հռիփսիմե և Գայանե եկեղեցիների համեմատ, ավելի ուշ շրջանի կառույց է: Այն պատկանում է Հայաստանում դեռևս 6-7-րդ դարերում մշակված (Պտղոմի, Արուճ) «Գմբեթավոր սրահ» կոչվող եկեղեցիների տիպին: Եկեղեցու սրահը իր միջին մասում պսակված է նրբակերտ մի զանգ-աշտարակով, իսկ ավագ խորանում կառուցվել է սեղան և երկաթակուռ ջահ: Պարսպապատել և բարեկարգել են բակը (նախագիծը՝ ճարտարապետ Ց. Չախալյանի): Բակում կառուցվել է երեցուուն, տեղադրվել է բազալտից ցայտաղբյուր՝ հետևյալ

արծանագրությամբ. «ՈՆԼՉ (1987) Ի ՀԻՇԱՏԱԿ ԿԵՍԱՐԻՈՅ ՊՈՒՆԵԱՆ ԳԻՈՒՂԻ ՆԱՅԱՍԱԿՆԵՐԻ. ՆՎԻՐՈՒՄ ԵՆ ԽՈՐԵՆ ԵՎ ԵՐՈՒԱՆԴՈՒՅԻ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆՆԵՐԸ»:

1988թ. երկրաշարժից տուժել է Սբ. Շողակաթ եկեղեցու զանգակատունը, որը մինչև հիմա չի վերանորոգվել: Եկեղեցու դռան աջակողմյան պատին կա մարմարյա մի տապանաքար, որի վրա կա հետևյալ արծանագրությունը. «ՍՈՒՐԲ ՇՈՂԱԿԱԹ ՏԱՃԱՐԸ ՀԻՄՆՎԵԼ Է VII Դ., ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՎԵԼ Է 1694Թ. ՆԱՅԱՊԵՏ Ա ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՂՄԻՑ, ԱՅՍՏԵՂ ԱՄՓՈՓՎԱԾ Է Ս. ՄԱՐԻՆԵ ԿՈՒՅՍԻ ԱԳՅՈՒՆԸ»: Այստեղ ամփոփված է նաև Նահապետ Ա և Կրետացի Աբրահամ Գ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսների աճյունները:

Եկեղեցու ավանդատանն է գտնվում Սբ. Մարինե կույսի գերեզմանը, նրա շիրմաքարին գրված է՝ Սուրբ Շողակաթ: 1998թ. բարերար Արամ Վարդանյանի ծախսերով շիրմաքարը փոխարինվել է մարմարե քարով, որի վրա գրված է՝ «Սուրբ Մարինե»:

ԳԱՅԱՆԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

«ՎԱՏԻԿԱՆԻ ՈՒԴԻՈՆ»՝ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԻ ՈՂՆՉԱՑՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ինչպես հաղորդում է Մեդիամաքս գործակալությունը, Հռոմի Կաթոլիկ եկեղեցու պաշտոնական մարմինը՝ «Վատիկանի ռադիոն» հաղորդում է հեռարձակել Թուրքիայում հայկական ճարտարապետական հուշարձանների ոչնչացման մասին:

Ռեպորտաժում «Վատիկանի ռադիոն» մեջբերել է Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտի թուրքագիտության բաժնի վարիչ Ռուբեն Սաֆրաստյանի խոսքերն այն մասին, որ «Թուրքիան զբաղվում է հայկական մշակույթի կանիբալիզմով՝ յուրահատուկ մարդակերությամբ»:

Վկայակոչելով Սաֆրաստյանին՝ «Վատիկանի ռադիոն» նշել է, որ 1915 թվականի Հայոց ցեղասպանությունից հետո Արևմտյան Հայաստանի տարածքում մնացել էին 913 հայկական եկեղեցիներ ու վանքեր: 1974 թվականի տվյալներով, դրանցից մնացել էին 464-ը, որոնցից 212-ը գտնվում էին կիսաքանդ վիճակում, իսկ 197-ը անհապաղ վերանորոգման կարիք ունեին: Մերօրյա փաստերն էլ ավելի տխուր են:

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՕՐԵՐ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

Այս տարի աշնանը Երևանում անցկացվելու են Գերմանիայի Սաքսոնիա-Անհալտ երկրամասի մշակութային օրեր: Թե ինչպիսի՞ ծրագրեր կան, ի՞նչ է արվելու. ներկայացնում է Գերմանիայում Հայաստանի Հանրապետության դեսպան Կարինե Ղազինյանը.

- Սեպտեմբերի 2-7-ը Երևանում կկայանա «Սաքսոնիա-Անհալտի այցեքարտը» անվանյալ միջոցառումների շարքը: Հայաստան կժամանի Սաքսոնիա-Անհալտի պաշտոնական պատվիրակությունը՝ մշակույթի նախարար Յան-Հենդրիկ Օլբերտցի գլխավորությամբ: Պատվիրակության կազմում կլինի նաև Բունդեսբազի պատգամավոր, Գերմանիա-Հարավային Կովկաս խորհրդարանական խմբի նախագահ Քրիստոֆ Բերգմերը, ով մեծ նպաստ բերեց Բունդեսբազում Հայոց ցեղասպանության բանաձևի անցկացմանը: Տարեցտարի ընդլայնվող մշակութային համագործակցության հետ մեկտեղ անհրաժեշտություն է դարձել ակտիվացնել նաև գիտակրթական կապերը: Մշակութային օրերի շրջանակներում նախատեսվում է նոր պայմանագիր ստորագրել մշակույթի և գիտության բնագավառում: Պաշտոնական բացման համերգին կհետևեն ֆոտոցուցահանդեսներ, տիկնիկային ներկայացումներ: Ծրագրված է հայ և գերմանացի պատմաբանների հանդիպումը Մատենադարանում:

ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆԻ ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒՆԵՐԸ. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԳՐԱՏԱՆ ՀԻՆ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒ

Մատենադարանը աշխարհի հնագույն և ամենահարուստ ձեռագրատներից մեկն է: Նրա միայն հայերեն ձեռագրերի հավաքածուն այսօր բովանդակում է 10.171 ամբողջական ձեռագիր և 1.683 ձեռագիր պատառիկներ:

Մատենադարանի հայերեն ձեռագրերի հավաքածուի հիմքում ընկած է Էջմիածնի նախկին գրատան հավաքածուն, որի պատմությունը սկսվում է դարաշրջան կազմող այն օրերից, երբ Մեսրոպ Մաշտոցը ստեղծեց հայկական գիրը և հիմք դրեց ազգային մատենագրությանը:

Լինելով հայոց պետականության և հոգևոր կյանքի կենտրոն՝ քաղաքամայր Վաղարշապատը 5-րդ դարի վաղ արշալույսին հանդիսացավ այն մտավոր կենտրոնը, որի դպրոցներից դուրս եկած սաները մեսրոպյան լույսով ողողեցին ողջ Հայաստանը՝ ավանդելով այնպիսի մի մատենագրություն, որը հայ ժողովրդի ելևէջներով հարուստ պատմության ամբողջ ժամանակաշրջանում միշտ հույսի ու ոգևորության անսպառ աղբյուր հանդիսացավ:

Որպես նորաստեղծ հայ դպրության կենտրոն, ուր առաջին թարգմանիչները՝ անսպառ եռանդով ու փութաշանությամբ թարգմանություններ էին կատարում հունական և ասորական մատենագրությունից, իսկ առաջին հայ հեղինակները շարադրում էին իրենց երախայրիքները, Վաղարշապատը, բնականաբար, պետք է ունենար իր մատենադարանը:

Պատմությունը, դժբախտաբար, չափազանց ժլատ է և, գրեթե ոչ մի տեղեկություն չի տալիս Վաղարշապատի այն ժամանակվա մատենադարանի և նրա ունեցած մատյանների մասին: Դժվար չէ ենթադրել, որ դրանք պետք է լինեին հունարեն ու ասորերեն և բովանդակեին Սուրբ գրքերն ու քրիստոնյա հայրերի աստվածաբանական-դավանաբանական աշխատությունները, որոնք անհրաժեշտ էին նոր կրոնի տարածման և ամրապնդման համար: Դրանց վրա հետագայում պիտի ավելանային Մեսրոպի և նրա աշակերտների (Ամիր, Եղեսիայ և Սամոսատ, ինչպես նաև Աթենք և Ալեքսանդրիա) ուսանելու մեկնածուների, իրենց հետ հայրենիք բերած մատյանները: Ավելի ուշ Վաղարշապատի մատենադարանը պիտի հարստանար այդ մատյանների հայերեն թարգմանություններով և առաջին հայ հեղինակների ինքնուրույն գործերով:

Հայաստանի քաղաքական անկայուն վիճակը, թշնամական հորդաների անընդմեջ արշավանքներն ու կողոպուտները պատճառ են դարձել, որ հայրապետական գահը ստեպ-ստեպ տեղափոխվի մերթ Դվին, մերթ Անի և մերթ էլ հեռավոր Կիլիկիա: Իսկ այս համգամանքը, բնականաբար, չէր կարող բացասաբար չանդրա-

դառնալ Վաղարշապատում մտավոր կյանքի զարգացման վրա:

Ժամանակի գործիչներից շատերը, ինչպես՝ Խաչատուր Կեչառեցին, Ստեփանոս Օրբելյանը, Թովմա Մեծովիտցին և ուրիշներ, ցանկանում էին, որ Էջմիածինը նորից շենանա, վերագտնի իր նախկին փառքը, և հայրապետական գահը նորից վերահաստատվի այնտեղ: Այս ցանկությունը, վերջապես, իրականացանում է 1441-ին, երբ հազարամյա ընդմիջումից հետո (441-1441թթ.) հայրապետական գահը Սիսից տեղափոխվում է Էջմիածին: Սկսվում են շինարարական աշխատանքները, վանքի շուրջն են համախմբվում նոր միաբաններ, և Էջմիածինն

ու շրջակա վանքերը նորից դառնում են մտավոր կյանքի ու գրչության արվեստի ծաղկման կենտրոններ: Մտավոր կյանքի աշխուժացման մասին են վկայում XV-XVI դարերում Էջմիածնում և շրջակա վանքերում ընդօրինակված բազմաթիվ ձեռագրերը:

Շինարարական աշխատանքները մեծ թափ ու ծավալ են ստանում կաթողիկոս Հակոբ Ջուղայեցու ժամանակաշրջանում (1655-80թթ.): Նրա օրոք Էջմիածնի վանքում, աշխատում էին բազմաթիվ գիտնական-վարդապետներ, որոնցից մեկն էր նաև Ստեփանոս Լեհացին, ով խոշոր ներդրում ուներ ինչպես հայ մատենագրությունը ինքնուրույն ու թարգմանական նոր աշխատություններով հարստացնելու, այնպես էլ աշակերտներ պատրաստելու գործում:

Այդ ժամանակ Էջմիածնի Մատենադարանը կան (ինչպես ժամանակակիցներն են անվանել) գրատունը արդեն եղել է կանոնակարգված մի հաստատություն: 13-րդ դարը, ինչպես ողջ Հայոց պատմության, այնպես էլ Էջմիածնի մայրավանքի և նրա Մատենադարանի պատմության ամենամռայլ ժամանակաշրջաններից մեկն է: Թուրք-պարսկական ավերիչ պատերազմները, պարսիկ իշխողների խժոժություններն ու հաճախակի դարձած ավարառությունները, ինչպես նաև Էջմիածնի մի շարք բարձրաստիճան հոգևորականների անուսումնասեր լինելը այնպես են ամայացնում վանքն ու գրատունը գրչագրերից և ուսումնասեր միաբաններից, որ դարավերջին նրա բազմահազար ձեռագրական գանձերից շատ քիչ բան է մնում, իսկ գիտությամբ զբաղվող՝ և ոչ մի անձ:

Ինչպես ողջ Արևելյան Հայաստանի, այնպես և Էջմիածնի մատենադարանի պատմության համար մի նոր շրջան է սկսվում 1828-ից, երբ ռուսական բանակը և հայ կամավորները գրավում են Երևանը:

« Մ Շ Ա Կ »

Գրիգոր Արծրունի

Հայ մամուլի պատմության մեջ իր հաստատուն տեղն ունի «Մշակ» պարբերականը, որը լույս է տեսել 1887-ին, Թիֆլիսում: Հիմնադիրը Գրիգոր Արծրունին էր, ով իր «Մշակ»-ով հիմք դրեց լիբերալ-ազատական հոսանքին, այստեղ՝ խմբագրական աշխատանքներում, մեծ ավանդ ուներ նաև Քալանթարը:

Պարբերականի հիմնադիր-խմբագիրը 1892-ի դեկտեմբերին վախճանվեց. լրագրի հրատարակումը դադարեցվեց 10 ամսով: Այդ ընթացքում որոշվում էին նոր խմբագրի հաստատման ու պարբերականի գաղափարական ուղղվածության հարցերը, միևնույն ժամանակ՝ նրա գլխավոր աշխատակիցների հետագա գործունեությունը:

Գ. Արծրունու այրին՝ Մարիամ Մելիք-Աղամյանը դիմում է գրաքննական կոմիտե՝ Համբարձում Առաքելյանին «Մշակ»-ի խմբագրի պաշտոնում հաստատելու խնդրանքով: Սակայն մամուլի գործերի գլխավոր վարչությունը մերժում է այդ թեկնածությունը՝ նկատի ունենալով որոշ հանգամանքներ: Նշվում է, որ Արծրունու կենդանության օրոք Հ. Առաքելյանին չի հաջողվել իր գաղափարները զետեղել մամուլում, որովհետև Արծրունին հետևողականորեն դիմադրում էր 1880-ականների հայ նարոդնիկ գործիչների տպագրությանը «Մշակ»-ի էջերում: Չնայած Հ. Առաքելյանը չհաստատվեց խմբագրի պաշտոնում, բայց մնաց թերթի գլխավոր աշխատակիցներից ու հրատարակիչներից մեկը մինչև 1913թ., երբ վախճանվեց Քալանթարը, որից հետո միայն նա դարձավ թերթի խմբագիր և աշխատեց մինչև իր ողբերգական մահը: Ունենալով լիբերալ հայացքներ՝ Հ. Առաքելյանը 1905-ից սկսեց հարել Սահմանադիր Ռամկավար կուսակցությանը և դարձավ կադետների գաղափարների ջերմ պաշտպան արևելահայ իրականության մեջ: 1906թ. «Մշակ»-ի առաջին համարներում թերթը հայտարարվեց կադետների պարբերական և հրատարակեց ինչպես կուսակցության ծրագիրը, այնպես էլ նրանց հայացքներին հարազատ մեկնություններով շաղախված հոդվածներ: Սակայն կադետական ջատագով լինելով հանդերձ՝ «Մշակ»-ի գործիչները իրենց գործունեությունը ծավալում էին գլխավորապես հայ ազգային իդեալների և խնդիրների շրջանակներում:

1905-07թթ. պարբերականի աշխատակիցները հաճախ օգտագործում էին եզովպոսյան լեզուն՝ երկրում տիրող իրավիճակը մերկացնելու համար: Ապա հոդվածագիրն անդրադառնում է Թուրքիայում տիրող կացությանը և նկատում, որ այնտեղ՝ Արևմտյան Հայաստանում, հայության վիճակը ծանր է: 1907-ին թուրքական կառավարությանը Մուշի և Բիթլիսի նահանգներից արտաքսում է տեղաբնակ հայերին: Չդիմանալով ճնշումներին ու հալածանքներին՝ հայերը հեռանում էին նաև Երզրունից ու Դիարբեքիից:

«Հայաստանը մոռացված» առաջնորդողում Առաքելյանը գրում է, թե տասնյակ տարիներ ի վեր հայկական հարցը շոշափվում է ամենատարբեր ատյաններում, սակայն, երբ Անգլիան ու Ռուսաստանը նոր դաշնագրեր են կնքում, հարցի լուծման գործընթացը առաջ չի շարժ-

վում մնալով քաղաքական խաղերի առարկա: Իսկ հեռագրերը նորանոր սարսափազդու լուրեր էին բերում Աղանայից, Կիլիկիայից և հայաշատ մյուս վայրերից: Ահա թե ինչո՞ւ մշակականները կարծում էին, որ հայերը պիտի պատրաստ լինեն ինքնապաշտպանության, այդ ուղղությամբ ձեռք առնեն բոլոր հնարավոր միջոցները: Նրանք ապստամբելու կամ նախահարձակ լինելու կոչ չէին անում, բայց ցանկանում էին ժողովրդի գիտակցության մեջ արմատավորել օրհասական պահերին ինքնապաշտպանության դիմելու գաղափարները: Առաջին համաշխարհային պատերազմի լուրը տազնապով ընդունեցին մշակականները, ովքեր իրենց թերթի էջերում քաջալերում էին հայ ժողովրդին՝ առաջ մղում, հույս ու հավատ ներշնչում:

Թերթը բազմիցս անդրադարձել է հայ գյուղին, գյուղական առօրյային ու խնդիրներին: Քալանթարը գիտեր, որ գյուղացին նորությունները շատ դժվար է ընդունում, բայց նաև համոզված էր, որ դրանց առավելությունների դրսևորման դեպքում աստվածավախ մարդիկ կընդունեն այն: Հեղինակները հասարակական կյանքի բոլոր օղակներն օգտագործում էին ազգի լուսավորության համար: Միայն այս ուղիով էին նրանք ձգտում առաջադիմության հասնել: Եվ բնական է, որ Գ. Արծրունու պես, նրանք էլ պահանջում էին մարդու, ընտանիքի, կնոջ,

համայնքի և ողջ հասարակության զարգացում: Այդ դերը մեծ մասամբ հատկացնելով եկեղեցուն՝ այնուամենայնիվ, նրանք պահանջում էին հիմնավոր բարենորոգումներ մատաղ սերնդի կրթության ու դաստիարակության համակարգում: Այս իմաստով թերթը ուշադրություն էր դարձնում ուսուցման արդիականությանը, սեռերի փոխհարաբերությանը, հայրեր-որդիներ հիմնահարցին: Դնում էր նաև ան-

հատի ազատության պահանջը՝ հիմնված ընտանիքի անդամների հավասարության վրա՝ պահանջելով պատշաճ տեղ հատկացնել նոր սերնդին, որը հակված էր դեպի նորը, առաջավորը:

1905-21թթ. «Մշակ»-ը, Գ. Արծրունու նման տարածայնություններ ունենալով հայ հոգևոր գործիչների հետ, ոչ թե ժխտում էր լուսավորչական եկեղեցին ընդհանրապես, այլ ցանկանում էր այն կատարելագործված տեսնել:

Հ. Առաքելյանը թերթը խմբագրեց մինչև 1918-ի հուլիսի 9-ը՝ իր եղերական մահը, երբ անհայտ չարագործների ձեռքով սպանվեց իր բնակարանում: Կյանքից անժամանակ հեռացած խմբագրին թերթը բնութագրում է՝ իբրև սկզբունքային և ուղղամիտ մի մտավորականի, ով մինչև վերջ պայքարել է իր համոզմունքների և գաղափարների համար, նպաստել հայ հասարակական - քաղաքական մտքի զարգացմանը: Հիրավի, այդպիսին էր «Մշակ»-ի անաչառ խմբագիրը, ով Քալանթարի և մյուս մշակականների օգնությամբ կարողացավ ոչ միայն «պահպանել» «Մշակ»-ի արծրունյան դիմագիծը, այլև՝ որպես արժանի ժառանգորդ ու իրավահաջորդ, զարգացնել ու ավելի հեղափոխականացնել այն, դրանով հաստատելով պարբերականի բացառիկ դերը հայ մամուլի պատմության մեջ:

ԼԻԼԻԹ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՆՈՒՌ. ՄՈՉԱԿԱՆ ՃԻՉ

«Պետք չէ պարծենալ ազգությամբ, պետք է ապրել այնպես, որ ազգը հպարտանա քեզանով»։ այս կարգախոսով է առաջնորդվում արվեստագետ Նուռը և փորձում իր լուսնան ներդրել Հայ ազգի անունը բարձրացնելու գործում։ Մատաղ սերնդին նա խորհուրդ է տալիս, որ ուղղորդվեն այս կարգախոսով։

Նուռն ավարտել է Երևանի Կիրառական արվեստի, ապա՝ Մոսկվայի Քարագիտության ինստիտուտները, որից հետո՝ Միացյալ Նահանգներում ուսանել է Մայամիի Արվեստի համալսարանում։ 15 տարի է, ինչ արվեստի աշխարհում է և արդեն յոթ տարի է մուտք է գործել միջազգային ասպարեզ՝ ցուցահանդեսներից ստանալով գլխավոր մրցանակներ և դիպլոմներ։

- Ինչո՞ւ հենց Նուռ...

- Մանկապարտեզում կազմակերպված մի հանդեսների կայացման մեջ ես Նուռն էի (այդ ժամանակ չորս տարեկան էի)։ Տարիների ընթացքում բոլորի անունները մոռացվեցին, իմը՝ մնաց։ Սկզբում պայքարում էի դրա դեմ. ինձ ծիծաղելի էր թվում։ Հետո հասկացա, որ եթե մարդիկ այդպես են ինձ կոչում, պետք է դա ընդունել։

- Ի՞նչ խորհուրդ ունի նուռը Նուռի համար։

- Նուռը խորհրդանշում է կյանք, որով հետև նա մի մոգական ճիգ է։ Չկա մի միրգ, որի ներսի հատիկներն են ուտելու, այլ ոչ թե՛ արտաքինը, և որի մեջ հատիկները 365 են, և դրանք էլ բաժանվում են 12 մասերի, իսկ ամեն մասում՝ 30-31 հատիկ։

Նուռը մեծ խորհուրդ ունի և շատ պատմություններ կան նրա մասին։ Ինքս ինձ «Նուռ» զգում եմ։ Տարիների ընթացքում սովորել եմ այդ մտքին։ Եթե ինձ Նուռ են ասում, ուրեմն ինչ-որ մի բան տեսնում եմ իմ մեջ։ Եվ հետո ես այլ կերպ ինձ չեմ էլ պատկերացնում։ Երբ նուռ են ասում, ինձ թվում է՝ ինձ են կանչում։

- Հիշո՞ւմ եք Ձեր առաջին աշխատանքը։

- Այդ աշխատանքի պատրաստելու պահը կա լուսանկարի տեսքով (ես անգամ չեմ էլ իմացել, միայն վերջերս նվիրեցին ինձ այդ նկարը, որը մեծ անակնկալ էր ինձ համար)։ Այդ աշխատանքը ես կերտել եմ չորս տարեկանում։ Քանդակել եմ կավից բու, որը մինչև այսօր ցուցադրվում է Մանկական վերականգնողական հիվանդանոցի սրահում։

Ասում են՝ Աստված ստեղծեց մարդուն և աշխարհը, հետևաբար՝ Աստված ստեղծագործող է, և երբ դու ես մի փոքր մոտենում այդ արարման ընթացքին՝ քեզ մի քիչ «Աստված ես զգում»։ Այդ ժամանակ հոգեկան բավարարվածություն ես զգում, որ կարողացար քո ձեռքով ինչ-որ մի բան ստեղծել։

- Ի՞նչը կարող է Ձեզ ոգեշնչել, որպեսզի ծնվի մի

նոր, յուրահատուկ քանդակ։

- Մարդը, ում հետ ես շփվում եմ, իմ ստեղծագործական բանաձևն է. մարդու հետ շփվելուց հետո, այդ զգացողությունը փոխանցել՝ մարմնավորել իրի մեջ։ Դրա համար, ինչպես մարդիկ, այնպես էլ իմ ստեղծագործությունները տարբեր են։

Իմ աշխատանքները իմ երեխաներն են։ Ես նրանց «բեղմնավորում եմ» իմ մեջ, «կյանք տալիս»՝ իմ ձեռքերի շնորհիվ։ Իմ հիմնական արտահայտման ոճը անիմացիոն քանդակագործությունն է, որը կատարում եմ ոչ թե պատվիրատուի ցանկությամբ, այլ՝ իմ։ Աշխատանքներս մի մասը կազմում են ոսկյա իրերը։

- Ձեր արվեստանոցը նաև փոքրիկ դպրոց-ստուդիա է... Ի՞նչ է հարկավոր Ձեզ մոտ ընդունվելու համար։

- Այստեղ պատրաստում եմ ապագա մասնագետներ, ովքեր արվեստի աշխարհ են մտնում՝ որպես դիզայներներ և մոդելյորներ։ Ընդունվելու համար՝ ոչինչ, եթե կա ցանկություն մնացածը ես եմ սովորեցնում... Ուղղակի պետք է այդ ցանկությունը լինի անվերջ և անսահման։

- Ձեր սաներից այսօր դիզայնի ասպարեզում կա՞ն։

- Այո՛, աշխատում են դիզայնի ասպարեզում՝ իբրև մոդելյորներ։ Ես միայն ուրախանում եմ իրենց լավ հաջողություններով և տխրում՝ վատից։ Վատն է այն աշակերտը, ով չի գերազանցում իր ուսուցչին, և վատն է այն ուսուցիչը, ով գոհ է իր աշակերտից։

Չորս տարի եղել եմ Կիրառական արվեստի ինստիտուտի պրոռեկտոր, մինչ օրս համատեղ դասավանդում եմ և՛ այստեղ, և՛ Մոսկվայում, և՛ Միլանում։ Նշեմ նաև, որ այս տարի մեկնեցի Միլան և այնտեղ անցկացրի դիզայնի դասընթացներ։ Համարում եմ, որ դա իմ կողմից նվաճում է։

- Խոսենք Ձեր քանդակներից։

- Իմ քանդակների հավաքածուն մեծ է և արտահայտված՝ տարբեր ձևերով, որը հոգեբանական թեալիզմի արտահայտում է։

Ես քանդակագործության մեջ հայտնի եմ հինգ քանդակից կազմված «Հանճար» կոչվող աշխատանքով, որի շնորհիվ համաշխարհային արվեստում դարձա անիմացիոն քանդակագործության հիմնադիրը։ Այդ քանդակները առայժմ եզակի են, և դարձել են իմ այցեքարտերը, ամենուր ինձ ճանաչում ու ընդունում են այդ աշխատանքները։

«Լիլիթ»

տանքներով: Ես երբեք չեմ բաժանվում դրանցից:

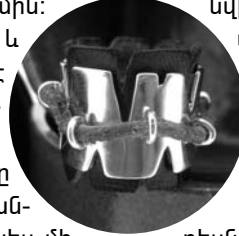
«Հրից ծնված կինը» քանդակը պատկերում է Լիլիթի ծնունդը: Երբ Աստված հողից ստեղծեց Ադամին, կրակից էլ կին՝ Լիլիթին: Բայց Լիլիթը չափազանց կրքոտ էր և իր կրակով գերում էր հողեղեն Ադամին:

Հանուն Ադամի՝ Լիլիթը զոհաբերում է իրեն և գնում երկրի ընդերքը: Աստված որոշում է ստեղծել Եվային այն հողից, ուր գնացել էր Լիլիթը, ուս մեջ էլ ապրում է Լիլիթը:

Իմ պատկերացմամբ կնոջ խորհրդանիշը գունդն է, քանի որ գունդը մի ամբողջություն, անվերջություն և կատարելություն է: Եվ վերջապես մի տեղ է, որտեղ կարող է կյանք ծնվել, և որտեղ տղամարդը ընդամենը մի գեներ է՝ մասնիկ: Ես իմ բոլոր սիրելի կանանց նվիրում եմ ոսկյա զարդեր՝ յուրաքանչյուրին անվանում՝ կրողի անունով:

- Դուք նաև հագուստի՞ դիզայներ եք:

- Ես զբաղվել եմ նաև հագուստի դիզայնով: Դրանք եղել են արտահայտման ձև և առևտրական բնույթ չեն կրել և չէին էլ կարող կրել, քանի որ դրանք միայն նախատեսված են եղել ցուցադրության նպատակով:

- Ի՞նչ նորություններ կան Ձեր ստեղծագործական կյանքում:

- Պատրաստվում եմ նոր ցուցահանդեսի, որը բաղկացած կլինի երեք մասից: Մի ցուցասարահուն կլինի մի աշխարհ՝ կազմված վաթսուս աշխատանքներից: Մյուսում Լիլիթը՝ կրակից ծնված կինը, իսկ երրորդում՝ Եվան: Վախենում եմ կնամուլ թվալ, բայց իմ ամբողջ կյանքը նվիրել եմ կին էակին և փորձում եմ նրա համար ստեղծել գեղեցկություն: Իսկ ցուցահանդեսի Ադամը կլինեն ես:

Կարելի է ասել մեծ շուռ է լինելու, որը աշնանը անպայման կցուցադրվի Հայաստանում, որից հետո՝ Փարիզում և Նյու Յորքում:

Տարեկան երեք-չորս միջազգային ցուցահանդեսների եմ մասնակցում: Անցյալ տարի մասնակցելով Մոսկվայում համաշխարհային դիզայներական մրցույթին՝ համարվեցի տարվա «Համաշխարհային դիզայներ»: Այս աշնանը՝ սեպտեմբերին, կմեկնեմ Մոսկվա՝ կրկին մասնակցելու այդ մրցույթին՝ նոր հաղթանակի ակնկալիքով:

ԼԻԼԻԹ ԵՐԻԱՋԱՐՅԱՆ

ՆՈՆԵՆԻ

Մեզանից չորսուկես հազար տարի առաջ, Հայոց աշխարհում, Վրույր անունով մի իմաստուն բժիշկ էր ապրում: Սա իր պարտեզում աճեցնում էր ամեն տեսակ ծառ ու ծաղիկ, նրանից դեղեր ու կենարար հյութեր էր պատրաստում և բուժում՝ մարդկանց: Նա հաշվել է, որ միայն նռան հյութը դարմանում է քառասուն ցավ: Բայց այն ժամանակվա նռենին ուրիշ էր: Հատիկները տուփերի մեջ չէին հավաքում, ինչպես այժմ: Ծառի բոլոր ճյուղերը պատած էին նռնահատիկներով: Դե՛, արի ու իմացի, թե քանի՞սն են դրանք:

Այս բոլորն ասում ենք ոչ թե նրա համար, որ Վրույրը ժլատ մարդ էր, չէ՛, բժիշկն իր դեղերը մարդկանց բաշխում էր անվճար: Բայց Վրույրի պարտիզպանը բկլիկ մարդ էր: Նրա քիմքին ամենից շատ դուր էր գալիս նռան հատիկը: Մեկ-մեկ կուլ էր տալիս՝ չսպասելով, որ հատիկները հասունանան:

- Գուցե մեր այգին գող է մտնում,- մի անգամ պարտիզպանին խաթող ակնարկ արեց Վրույրը:

- Չէ, տե՛ր իմ, ոչ մի մարդ չի կարող ոտք դնել մեր այգին: Նռան հատիկի եղածն ի՞նչ է, մի թեթև քամուց օդ է բարձրանում և գնում-կորչում:

Այդ պատասխանը զայրացրեց բժիշկին: Նա ասաց.

- Սա քամու բան չէ: Այսուհետև ես պետք է հաշվեմ բոլոր նռնահատիկները:

- Խնդրեմ, տե՛ր իմ, ինչպես կամենաս:

Ճյուղերի վրայի հատիկները հաշվելը համարյա անկարելի էր:

Մի քանի տարի Վրույրը մտմտաց, մտմտաց և, կարծես թե հնարը գտավ: Նա պատվաստեց նռենին: Շու-

տով նռենու վրա երևացին հատիկներն ամփոփող տուփ - պատյանները: Ոնց որ հյութը լցնես տիկի մեջ ու բերանը պինդ փակես:

- Հիմա դժվար չէ նռան տուփերը հաշվելը,- ասաց Վրույրը պարտիզպանին:

- Այո՛, տե՛ր իմ, դու ճարտարորեն բռնեցիր իմ սուտը,- պատասխանեց պարտիզպանը,- ինչ էլ անեմ, այսուհետև ինձ չես հավատա: Ավելի լավ է՝ ես նոր տեր որոնեմ, դու էլ՝ նոր պարտիզպան:

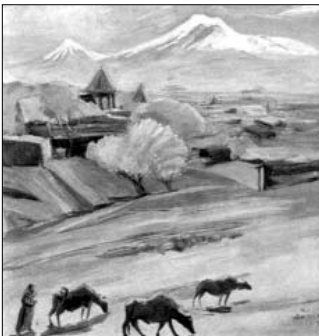
ԻՄ ԵՐՋԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՅԱՆՔՆ Է

Նայել՝ դեռ չի նշանակում տեսնել: Մենք ապրում ենք՝ շրջապատված գեղեցիկով: Բայց մենք հաճախ ենք արդյոք նկատում այդ գեղեցիկը: Մ. Սարյան (1880-1972)

Ինչպես ամեն մի ժողովուրդ, այնպես էլ հայ ժողովուրդն ունի հպարտության իր խորհրդանիշերը՝ Մեսրոպ Մաշտոց, Նարեկացի, Կոմիտաս, Թումանյան...: Հայ կերպարվեստի խորհրդանիշն էլ Մարտիրոս Սարյանն է, որի անունը վաղուց դուրս է եկել ազգային շրջանակներից և ձեռք բերել միջազգային ճանաչում: Ինչպես ամեն մի ճշմարիտ արվեստագետ, այնպես էլ Սարյանը հարթ ու հանգիստ չանցավ իր կյանքի ճանապարհը, ստեղծագործությունները անտարբեր համոզիսատես չունեցան, քանի որ դրանց հեղինակն ինքը անտարբեր չէր և մարդկանց հանդեպ:

Սարյանն ամբողջ Հայաստանն է: Ոչ մի նկարիչ, Մ. Սարյանից բացի, գույներով այնպես ուժգին չի հաղորդել նրա թափանցիկ օդն ու հազարամյա մառախուղը, վիթխարի, առասպելական Արարատի ու Արագածի ձյունափայլը, նրա արգավանդ հողի գույները, արևի խաղը խաղողի վազերի հետ, ժողովրդի գեղեցկությունն ու աշխատասիրությունը: Մարտիրոս Սարյանը պարզապես աշխատում էր: Նրա կարծիքով, նկարիչը ծնվում է հենց մարդու մեջ, իսկ մարդը պետք է հավատա այն ամենին, ինչ ասում կամ անում է: Ամենազխավորը սա է: Գործի հանդեպ ձգտումը պետք է ապրի մարդու ներաշխարհում, ոչ թե՛ նրանից դուրս: Իր էությանը է մարդն ընկալում ամբողջ աշխարհը, և ամբողջ աշխարհն էլ արտացոլվում է նրա մեջ: Ուստի, ամեն ինչ և՛ օգտակար կարող է լինել, և՛ վնասակար (նայած թե՛ ի՞նչ են «կորզում» կյանքից): Յուրաքանչյուր մարդ աշխարհ նվաճող է. ատելությամբ աշխարհ չեն նվաճի: Պատմության մեջ քիչ չեն դրա ապացույցները: Այն սիրով պետք է նվաճել: Նա սկսել է՝ որպես աշխարհը սիրող նկարիչ և ձգտել է միշտ հավատարիմ մնալ այդ սկզբունքին: Վարպետը ստեղծել է տեսիլքներ, որոնք նշանաբանում են բնությունը, հավիտենական շարժման մեջ պահող համատիեզերական կենսաուժի գոյության նկարչի բնութագրական (պանթիստական) հավատամքը, անմահության, երջանկության և ազատության գաղափարները: Նրա գործերը՝ հագեցած ու հնչեղ, հակադիր ու համադիր գույների, լուսաստվերների և հարթությունների այդ գմայլելի աշխարհները, արտահայտում են կյանքի հավերժության խորհրդավոր ներգալույցը: Ամենաերջանիկ օրը նրա համար եղել է իր ծննդյան օրը: Ծնվելն ինքնին երջանկություն է: Նա իրեն համարել է երջանիկ մարդ: Ոչ փողոց է նրա երջանկությունը, ոչ ծառայությունը, այլ հենց ինքը՝ կյանքը:

Մ. Սարյանն ասել է. «Բնության ամենաիրաշալի ստեղծագործությունը մարդն է: Մարդն ինքը բնությունն է: Միայն մարդու միջոցով է բնությունը ճանաչում իրեն: Դա մարդու մեծագույն երջանկությունն է, հսկայական, անվերջ բնություն և փոքրիկ մի արարած, որ իր մեջ կրում է այդ անսահման մեծությունը: Բնությունը ծնել է մարդուն, առանց խնայելու

տվել ամեն, ամեն ինչ... Մայր է տվել, տվել՝ բանականություն, որ երբեմն քեզ տանում է այն մտքին, որ հավանական է նաև՝ չլինելիր... Գոյություն չունեիր և ահա, բնության հրաշքով, «ոչնչից» վերածվում ես մարդու: Գիտակցում ես քո «ես»-ը, բնությունը, հայրենիքը, տեսնում ես արևը: Չգտում ես կյանքը, իսկ կյանքի զգացումը երջանկության զգացումն է:

Կյանքն ունի իր պատմությունը՝ ինչքան սովորական ու հասկանալի, նույնքան և ավելի զարմանալի ու առեղծվածային: Հատիկը ծլում է հողում փարթամորեն, աճում, իր ժամանակին ծաղկում, նորից՝ հատիկ տալիս և ... չի մեռնում: Մարդն էլ այդպես է, չի մեռնում, մարդը բնությունն է: Այս բանի իմացումը հարատևության իմացումն է, որ թե է տալիս մարդուն»:

Վարպետը նորագույն շրջանի հայկական գեղանկարչության ազգային դպրոցի հիմնադիրն է: Արդիականությամբ տոգորված՝ նրա արվեստը հայ բազմադարյա մշակույթի հատկանշական գծերը կամրջել է նորօրյա խնդիրներին՝ ստեղծելով ձևի ու բովանդակության նոր, հումանիստական, «սարյանական» արվեստ, ուր գույնի, գծի, կոմպոզիցիայի, գեղանկարչական ժանրերի սահմանները ընդլայնվել են ամբողջ լայնքով ու խորքով: Ստեղծել է «հեքիաթներ ու երազներ» ֆանտաստիկ պատկերների մեծ շարքը՝ «Լուսնկա գիշեր», «Փերիների լիճը», «Փյունիկյան արմավենի» և այլն: Ստեղծել է հայրենասիրական ոգով տոգորված պաննոներ, դիմա-կարներ, բնանկարներ, մատյուրմորտներ՝ «Հայաստան», «Եղիշե Չարենցի դիմանկարը» և այլն:

1967թ. երևանում բացվել է Մ. Սարյանի տուն-թանգարանը, ուր գտնվում է նրա ստեղծագործական ժառանգության մի զգալի մասը: Մ. Սարյանի գործերը կենտրոնացված են Հայաստանի պետական պատկերասրահում և նրա մասնաճյուղերում, ինչպես և Տրետյակովյան պատկերասրահում, տարբեր թանգարաններում, ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի և այլ երկրների մասնավոր հավաքածուներում: 1901-ից Մ. Սարյանը անհատական ցուցահանդեսներ է ունեցել Փարիզում, Մոսկվայում, Լենինգրադում, Թբիլիսիում, Երևանում և այլուր: Պարգևատրվել է «Լենինի» երեք և երկու այլ շքանշաններով:

Հայ պոեզիայի Վարպետը՝ Ավետիք Իսահակյանը, գրում է. «...Մ. Սարյանի գործերը մեր նկարչական արվեստի հաղթանակն է, մեր կուլտուրայի անթառամ զարդը: Բայց որ զխավորն է, Սարյանը ազգային կոլորիտի նկարիչ է: Նրա արվեստի արմատները սուզվում են մեր հին արվեստի մեջ: Սակայն, երբ օտարը հիանում է մի ուրիշ ժողովրդի արվեստով, հասկանում է, զնահատում և սիրում, ապա այդ արվեստը անվիճելիորեն դառնում է համամարդկային, բոլորիս սեփականությունը: Եվ ճշմարիտ ուղին սա է՝ ազգային արվեստի միջով դեպի համամարդկայինը: Մ. Սարյանի արվեստը բովանդակ աշխարհին է, սիրելի է բոլորին»:

ԻՄ ՄԻՐՏԸ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ Է ՎԻԼՅԱՄ ՍԱՐՈՅԱՆ

Նրան,
Ով սրտով անկեղծ է,
Ով կյանքում բանաստեղծ է,
Բարձրին ու ցածրին, ուն
կյանքը երգ է,-
Եվ ծերին մանուկ, և ման-
կանն անվիշտ,
Ով սրտով լեռներում է միշտ:

Համաշխարհային գրականության մեծերից է Վիլյամ Սարոյանը: Նա գրականությունն ստավ՝ իր հետ բերելով հայ ազգային ոգի ու անսահման բարություն. «Լեզուն, որով գրում եմ, անգլերենն է, սակայն իմ ստեղծագործությունների մեջ թևածում է ազգային ոգին»:

Սարոյանը բազմաժանր գրող է, գրել է պատմվածքներ, դրամաներ, վեպեր ու վիպակներ, ինչպես նաև բանաստեղծություններ, որոնք տեղ են գտել նրա դրամաներում: Սարոյանը տուրք է տվել գրական տարբեր հոսանքների, բայց հատկապես էքզիստենցիալիզմի կենսափիլիսոփայությանը, քանի որ այն քննում էր անհատի գոյության և կեցության խնդիրները, մահվան դատապարտվածության, օտարացվածության, ազատաբաղձության հարցերը, ինչպես նաև անհատի բարոյական պատասխանատվության խնդիրը: Վերջինիս վրա էլ հենվում է Սարոյանը: Սարոյանի անգամ ամենամշակ էջերում էլ կարելի է տեսնել թաքնված բարություն: «Եթե անգամ հայիդուն ես որևէ ազգի,- ասում է գրողը,- պետք է ամեն ժպտալով՝ հոգու խորքում չունենալով ատելություն»:

Նրան ժամանակակիցներն անվանել են մեծ, բարի հսկայ:

Սարոյանը ծնվել է 1900թ. օգոստոսի 31-ին, Կալիֆոռնիայի Ֆրեզնո գյուղաքաղաքում, ծագումով բիթլիսցի Արմենակի և Թագուհու ընտանիքում: Ընտանիքը գտնվում էր նյութական ծանր վիճակում: Երեք տարեկան հասակում կորցնում է հորը, մայրը ստիպված զավակներին հանձնում է բողոքականների որբանոց: 3-4 տարի անց երեխաները վերադառնում են և արդեն 9 տարեկան հասակում Սարոյանը լծվում է աշխատանքի: Նա Ֆրեզնոյի փողոցներում վաճառում է թերթեր, ամսագրեր: Դպրոց սկսել է հաճախել 10 տարեկան հասակում, այն էլ՝ աղքատների ու տնանկների անգլիական դպրոց:

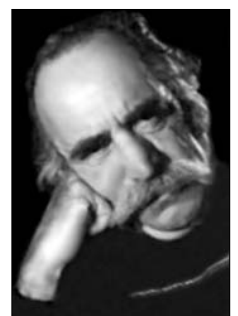
«Դպրոցը, ուր հաճախած եմ, ինձի բացի գրաճանաչութենեն ոչ մեկ բան տված է: Ինչի, որ հասել եմ կյանքում, հասել եմ ինքնակրթությամբ: Հաճախ աշխատանքն տուն դարձին կմտնեի գրախանութները և անոր վա-

ճառողներն կխնդրեի չվաճառված գրքեր: Կարդալեն ետքը ետ կուտայի: Կարդացել եմ Ֆոլքեր, Յեյթս, Ջեյմս Ջոյս, Անդերսոն, իսկ ռուս գրողներն՝ Դոստոևսկի, Տուրգենև և Տոլստոյ»:

Վ. Սարոյանը գրական փորձեր կատարել է 1920-ական թվականների կեսերին: Նրա առաջին պատմվածքը, որի վերնագիրը երբեք չի նշում, տպագրվել է «Սոթր Գրայնս» ամսագրում: Այն արժանացել է գրախոսների պարսավանքներին: Հիասթափված Սարոյանը որոշում է այլևս չգրել: Սակայն 1928թ. Ֆրեզնոյի «Հայրենիք» անգլերեն ամսագրում տպագրվում է «Խիզախ պատանին ճոճվող ճոճածողերի վրա» պատմվածքը՝ Արմեն Գորյան կեղծանունով, որն արժանանում է բարձր գնահատակաճի: Սարոյանը մեկը մյուսի ետևից հրապարակում է իր պատմվածքները, որոնք ազգային կնիք էին կրում իրենց վրա: Սարոյանը մտացածին ոչ մի բան չի գրել, գրել է իր մասին, իր շրջապատի մարդկանց մասին, արտացոլել է իր ժամանակաշրջանի կյանքը. «Իմ ստեղծագործություններում նյութը առել եմ մեր կյանքից: Իմ կերտած հերոսները ես եմ, դու՛ն ես, մենք ենք»:

Իրոք, Սարոյանը պատկերեց իրենց՝ ամերիկահայերի և ամերիկացիների դժվարին կյանքը: Սարոյանին մեծ փառք բերեցին 1939թ. հրապարակած «Իմ սիրտը լեռներում է», «Ձեր կյանքի ժամանակները» դրամաները, «Մարդկային կատակերգություն» վիպակը: Ամերիկյան մամուլը հեղեղված էր Սարոյանի մասին գրախոսություններով: Առաջին ջերմ արձագանքողը եղավ մեծ կատակերգու Չ. Չապլինը: Նա գրեց. «Ամերիկյան դրամատուրգիան՝ հանձին Սարոյանի, ունեցավ իր նախահայրը»:

Վ. Սարոյանը թողել է 100-ից ավելի ստեղծագործություններ, ցավոք, դրանց սովոր մասը դեռ թարգմանված չէ հայերեն: Սարոյանը այն հայ գրողն է, ով երբեք չամաչեց իր ազգային պատկանելությունից, ավելին՝ փորձեց աշխարհին ներկայացնել իր ազգը: Այն հարցին, թե «Ի՞նչ է հայ ազգը, ուրկե՞ կուգա, կա՞ հայ ազգը». Սարոյանը հպարտորեն պատասխանել է. «Ես հայ մըն եմ, հայ ազգը դարավոր պատմություն ունի, իմ ազգը Նոյ նահապետին առաջին սերունդն ենթադրեմ է, ես հայ մըն եմ և եթե հարկ ըլլա, աշխարհով մեկ կրնամ պոռալ, խենթ ազգեր, չե՞ք ճանչար ի՞մ ազգը, ի՞մ խեղճ ու անբախտ, ի՞մ հարուստ ազգը»:

ԿԱՐԻՆԵ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ

ՍԱՐՈՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿՆԵՐԸ ԳՏԵԼ ԵՆ ԻՐԵՆՑ ՏԵՐԵՐԻՆ

Մարկ Արաքսի և Ռիկ Վարցմանի համահեղինակած «Կալիֆոռնիայի թագավորը», Ջորջ Յեյզնի «Կսկիծներ» հատորներն արժանացել են 2005թ. Վիլյամ Սարոյանի անվան գրականության միջազգային մրցանակի. առաջինը ոչ գեղարվեստական անվանակարգում, հաղորդում է «Արմինյն միտք սփեքթերթը» շաբաթաթերթը: Մրցանակները՝ յուրաքանչյուրը 12.500 դոլար, շնորհում է Պալո Ալթոյի Ստանֆորդ համալսարանը, որը համագործակցում է «Սարոյան» հիմնադրամի հետ: Հիմնադրամը ստեղծվել է 1966-ին՝ քաջալերելու սկսնակ գրողներին: 1990-ին հոգաբարձուները Ստանֆորդ համալսարան են հանձնել Սարոյանի գրական ժառանգությունը: Այս տարվա մրցույթի երկու անվանակարգերում էլ եղել են 125-ական թեկնածուներ: Մրցանակակիրներից Մ. Արաքսը հայտնի լրագրող է, ապրում է Ֆրեզնոյում և թղթակցում է «Լոս Անջելես թայմսին»: Ռ. Վարցմանն ապրում է Լոս Անջելեսում և այդ թերթի գործարարական-տնտեսագիտական բաժնի խմբագիրն է: Նրանց գիրքը Ջեյ Բոսուելի և Սան Խոաքին հովտում նրա բանբակի արդյունաբերության մասին է: Ջ. Յեյզնը ապրում է Բրուքլինում (Նյու Յորք), և նրա գիրքը, որը նրա առաջին վեպն է, մի ընտանիքի առևանգման և դրա հետևանքների մասին է:

Հ. ԾՈՒԼԻԿՅԱՆ

«ՅԵՌԱՅՈՂ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ»-Ը՝ ՈՐՊԵՍ ԾԱԿԱՏԱԳԻՐ

Ծակատագրի բերումով ու իրադարձությունների «թելադրանքով», ոգեշնչումով է ստեղծված Սեյրանուհի Գեղամյանի գիրքը՝ «Յեռացող հիշատակներ»-ը, շուրջ երեսնամյա լրագրողական խոսակցությունների և ինքնարտահայտումների հանրագումարով՝ առ մեծապանծ այն մտավորականներն ունեցած խոնարհումով, որոնցից շատերն այսօր իրենց անընդգրկելի վաստակով են մնացել մեր հիշողության մեջ: Մանավանդ, նրանցից շատերը, լինելով սփյուռքահայ, հայաստանյան գրական-մշակութային իրականության մեջ այսօրվա խորապատկերի վրա առավել են հիշատակելի: Այս հնարավորությունը փորձիմաց լրագրողին տվել է «Յայրենիքի Ձայն» շաբաթաթերթը՝ հատկապես այն տարիներին, երբ Յայաստան-Սփյուռք հարաբերությունները վերընթաց էին ապրում. դրանք այնքան չարչրկվող, պատեհ-անպատեհ հիշատակվող գաղափարական դիկտատի տարիներ էին:

Գրքում ընդգրկված են գրականության, երաժշտության, կերպարվեստի ու ազգային-հասարակական լայն հնչեղություն ունեցող այնպիսի հոդվածներ, հարցազրույցներ, մշակութային մտորումներ և գրական դիմապատկերներ, խորհրդածություններ, որոնց առանցքի՝ հիմնագաղափարի, շուրջ ձևավորվում, շունչ ու կենդանություն է առնում, հիրավի, խորհրդածությունների մղող մթնոլորտ՝ ազգային ճակատագիր, հայի պայքարի ու լինելության, հայրենադարձության և մի շարք այլ (այսօր նույնպես չափազանց կարևորելի) խնդիրների շուրջ:

Ս. Գեղամյանի լրագրողական հետևողունակ հայացքն ու իրադարձությունները տեղին և ժամանակին «որսալու» ունակությունը գրեթե անվրեպ է՝ երևույթների դիտարկումների և մեկնաբանությունների առումով. արգասիքն այն իրողությունն է, որ տասնամյակների վաղեմություն ունեցող բազմաթիվ հոդվածներ, հարցազրույցներ, գրական-մշակութային վերլուծումներ, դիտարկումներ, այսօր էլ հետաքրքրահարույց են, ընթերցելի, և ինչու չէ՞ ինչ-ինչ առումներով ժամանակի բազկերակի տրոփներն «արատացող»: Ասվածի վկայություններից են «Որպես հոգու սպեղանի» բաժնում ամփոփված հրապարակումները՝ ժան Տեր-Սերկերյանի, Յայրիկ Սուրադյանի, Յակոբ Կարապետյանի, Նվարդ Չարյանի, Ալիսա Կիրակոսյանի, Անուշավան Տեր-Ղևոնդյանի և այլոց նկարագիրն արժեքավորող, ընդհանրացնող: Նույն բաժնում գետեղված հարցազրույցները, նույնպես (Վահագն Դավթյան, Ավետիս Սանճյան, Գառնիկ Աղդարյան, Ռիչարդ Յովհաննիսյան) իրենց բովանդակային նպատակամիտվածությամբ, առնչվում են հայության անցյալին և ներկային, Յայաստանի և Սփյուռքի, հատկապես՝ սփյուռքահայության ոգորումներին և ինքնահաստատման խնդիրներին: Ուշարժան դիտարկումներ է անում Ռ. Յովհաննիսյանը ամերիկահայ գաղթաբանի «ժողովրդագրական և ազգագրական կացության» վերաբերյալ. «Այսօր հիմնովին փոխված է ամերիկահայ գաղութը. փոխված է այս վերջին երեսուն տարիներու ընթացքին, Միջին Արևելքի երկրներու գաղութները նույնպես են քաղաքական, տնտեսական և ընկերային պատճառներով: Այս գաղութներու տկարանալը ուրիշ երես մըն ալ ունի, անշուշտ, գաղթողները հարստացուցած են ամերիկահայ գաղութը եւ նոր կյանք տված անոր»: Այնուհետև խորհրդածելով ամերիկահայ երկրորդ և երրորդ սերունդների հայկականությանը տոգորվելու՝ նրանից չհեռանալու մասին, պատմաբանը տակավին տասնամյակներ առաջ վստահորեն լավատես էր. «Ամերիկահայ նորագույն սերունդը այսօր փնտրտուքի մեջ է, կփնտրե իր արմատները, իր պատկանելությունը, բայց, ցավոք, մենք՝ իբրև ղեկավար, իբրև գործիչ չենք բավարարել անոնց փնտրտուքները»: Սփյուռքահայ մտավորականներից մեկի խոսքը չենք կարող չդիտել իր համաժամանակային մտահոգությամբ տազնապեցնող:

«Յեռացող հիշատակներ» գիրքն՝ իբրև ամբողջական կառույց, մտահոգություններ է ծնում, որոնք, եթե երեկվա հեռավորությունից աննշարելի ու հպանցիկ «պրկումների» տեղիք էին տալիս, ապա, գոնե, հետադարձ հայացքով դիտված՝ առավել են կարևորվում իրենց «անլուծելի» թվացող, արևմտահայերեն ասած՝ բնութեմականությամբ, կամ որ նույնն է՝ բնույթով ու էությամբ: Այդ իսկ պատճառով, Սփյուռքը, դիտելով իբրև շարժում, փոփոխությունների ենթակա (երբեմն անսպասելի, ինչու չէ՞, նույնիսկ անկասելի) և «խարխիսեն հեռու» օրգանիզմ, Ս. Գեղամյանը, Գ. Աղդարյանի հետ հարցազրույցում՝ լիբանանահայ գրող, հասարակական գործիչ ու հայապահպանումն ի խնդիր ուղեցույց ունեցող մտավորականին, հարցադրում է. «Ձեր խոսքը, գործը, մտահոգությունները վերաբերում են Սփյուռք կոչվող ամբողջ հավաքականությանը, նրա ապագայի հետ կապված հազար ու մի հարցականներին»: Պատասխանը որքան այն, նույնքան էլ ներկա ժամանակների համար է համահունչ, և որ ամենաեականն է՝ հայակեցվածք. «Երբ կա այս հողը (նկատի ունի Յայաստանը- Ա.Ա.) ու կա այս հողի վրա ապահով կյանք ապրող երեք միլիոնը, ես չեմ կրնար չհավատալ մեր ժողովրդի գոյատևմանը»:

Վերստին ժամանակային շրջադարձի անհրաժեշտության ձգտումով ուզում ենք արձանագրել արտագաղթ կոչված երևույթի, այսօր արդեն մեզանում անկասելի թվացող ընթացքը: Անշուշտ, այս մտահոգությունները ոչ միայն Գ. Աղդարյանի, այլև տարիներ շարունակ սփյուռքահայ մյուս մտավորականների ու հասարակական գործիչների ուշադրության կիզակետում են եղել: Եվ նրանք բոլորն էլ ունեցել են նույն համոզմունքը. Սփյուռքը կայուն ու դիմադրողունակ է միայն և միայն ու

Ժեղ, կենսունակ, բարգավաճ Հայաստան - Հայրենիքով:

«Զարմանալի հայեր» բաժնի հրապարակումներում նույնպես Ս. Գեղամյանը կարողանում է դրսևորել լրագրողի յուրօրինակ դիտողունակություն՝ անցյալի (Խ. Աբովյան, Թ. Թորոմայան) և ժամանակակից, իրենց վաստակով հայության մեջ հետագիծ թողած հայերի (Կարիկ Պասանճյան, Կարո Դերձակյան, Վարդգես Նաճարյան) և այլք: Կյանքն ու արգասաբեր գործունեությունը արժեքավորելիս՝ ազգային բարերարուհի Ռիտա Պալյանին նվիրված դիմանկարում տեսածը, զգացածի արտահայտումը անխաթար ներկայացնելու իր փորձառության շնորհիվ Ս. Գեղամյանը եզրահանգում է. «Նա այն մարդկանցից է, որ կարողանում է հնազանդեցնել անգամ ճակատագիրը»: Իսկ ողջ սփյուռքահայության շրջանում մեծ համբավ և սեր վայելող փաստաբան Վարդգես Եղիայանին բնորոշելիս՝ հստակորեն առանձնացնում է էականը՝ ԱՄՆ կառավարական-փաստաբանական շրջանակների՝ հայտնի իրավաբանի ազգային նկարագիրը անկորուստ պահելու ողջ հմայքը. «Գտնելով այդ չափազանց կարևոր փաստաթղթերը (Թուրքիայում հայերի ապահովագրական դրամական փաստաթղթերը - Ա.Ա.) Վ. Եղիայանը հասկանում է, որ եկել է մասնագիտությունը իր ժողովրդի դատին ծառայեցնելու ժամանակը»:

«Հայաստանի սիրով», «Ցավ և հույս», «Չհնացող պորբլեմներ» բաժիններում նույնպես խնդրահարույցը հայը ու հայկականությունն են անցյալի, ներկայի չափակշռումներով. անցյալի չսերտած դասերը ներկա պայմանների ընձեռած հնարավորությունների լուծումով: Եվ հաճախ՝ միջազգային համբավ վայելող անհատների հայանպաստ գործունեության հաստատումներով է լրագրողը կարողանում իր ասելիքի հրատապությունը ներկայացնել ավելի լայն մասսաներին: Հայագիտության երախտավոր ժան Պիեռ Մահեի հետ գրույցում նշանավոր հայագետը այսպիսի տեսակետ է

հայտնում. «...Հայագիտությունը փորձում ենք դիտել մեր՝ արևմտավրոպացու տեսանկյունից և ուզում ենք, որ եվրոպացին ընդհուպ մոտենա Հայաստանին, նույնիսկ, եթե նա հայերենի մասնագետ չէ»:

Ընդհանրապես, ողջ գրքի կառուցվածքը այնպիսին է, որ բազմազան և տարբեր հետաքրքրություններ ներկայացնող հրապարակումներն ու հարցազրույցները՝ իրենց պարունակած փաստացի չափազանց հարուստ տեղեկություններով և մեկնաբանություններով կարողանա սերունդներին ի պահ տալ վերջին երեսուն տարիների հորձանուտում ինքնահաստատման փորձեր անող հայության իրական նկարագիրը և այդ նկարագրից բխող շարունակական ընթացքի անխախտությունն՝ իբրև ճակատագիր և ապագայի բաց դաս՝ նրանց համար, ովքեր ապրել են և շարունակելու են ապրել այդ ճակատագրով՝ հայ ծնված լինելու առաքելությունը խորապես ու արժանապատվորեն գիտակցած:

Երջանկահիշատակ Գարեգին Առաջին Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի հետ հարցազրույցում «Ռ՞րն է ապրելու բանաձևը» լրագրողի չափազանց տարողունակ և խորքային հարցին, իմաստուն կյանք ապրած կաթողիկոսը պատասխանում է. «Մարդը, եթե ուզենա ինքն իրեն ճանաչել և հստակ կերպով զատել իրեն գոյություն ունեցող մյուս էակներից, այն ատեն պետք է գիտնա, որ իր մեջ կա այնպիսի մի ուժ, այնպիսի մի հասկացություն, որ վեր է ուրիշ տեսակ էակներից և դա, ըստ քրիստոնեական աստվածաբանության, Աստծո ոգին է մարդու մեջ. այսինքն՝ մարդու մեջ կա այնպիսի ոգեղեն ներկայություն, որ ժամանակի և նյութի միջոցով չի՛ խեղդվիր, չի՛ սպառիր...»: Այսօրինակ ոգեղեն ներկայությամբ է շնչում Սեյրանուհի Գեղամյանի «Հեռացող հիշատակներ» գիրքը, որն ի խորոց սրտի խոնարհում է հայ ինքնությանը հավատընծա երախտավորներին:

ԱՐԹՈՒՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿՅԱՆ

«ԱՐՄՄՈՆՈ» ԵՐՐՈՐԴ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՓԱՌՏՈՆԸ ԿՆՎԻՐԿԻ ՇԵՔՍՊԻՐՅԱՆ ԹԵՄԱՆԵՐԻՆ

Մոնոներկայացումների «ԱրմՄոնո» երրորդ միջազգային թատերական փառատոնն այս տարի Երևանում կանցկացվի սեպտեմբերի 12-17-ը և կնվիրվի շեքսպիրյան թեմաներին:

Փառատոնին այս տարի կմասնակցեն մի շարք հանրահայտ դերասաններ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներից, Մեծ Բրիտանիայից, Շվեյցարիայից, Լեհաստանից, Իրանից, Ռուսաստանից, Թուրքմենիայից: Հայաստանը կներկայացնեն անվանի դերասաններ Կարեն Զանիբեկյանը, Գուժ Մանուկյանը, Հովհաննես Բաբախանյանը, Արթուր Կարապետյանը, Մարիամ Ղազանջյանը և այլք:

Ինչպես տեղեկացանք փառատոնի կազմկոմիտեից, փառատոնի շրջանակներում Հայաստան կժամանեն Գերմանիայի, Լեհաստանի մամանտիպ միջազգային փառատոնների տնօրեններ: Դա իր հերթին լուրջ նախադրյալներ կստեղծի հայ դերասանների միջազգային ասպարեզ դուրս գալու գործում:

Պ Ա Ր Ը

Ձեզ հետ եմ ես, ովքեր ցավից պարուն եմ: ԱՐԹՈՒՐ ՄԵՍՉՅԱՆ

Պարը ծնվեց, երբ մարդն առաջին անգամ չկարողացավ իր ոգևորությունը խոսքի և նույնիսկ երգի միջոցով արտահայտել:

Պարը աճեց, զորեղացավ և դարձավ արվեստների թագը, որովհետև միակն էր, որ միաձուլեց մարդկային հոգին ու մամինը:

Պարը մարմնի երգն է և նկարչություն է մարմնի միջոցով: Պարը մտքի սլացքն է, ոգու կռիվն ու հերոսացումը: Պարը կնոջ հեզ նազանքն է և տղամարդու զորեղ զարկը:

Եթե «չար մարդիկ երգ չունեն», ապա տկարներն էլ պար չունեն:

Բայց պարն ապրում է, երբ ապրում ես պարով և մահանում է, երբ պարում ես ոչ թե քո, այլ այլոց համար:

...Եվ պարը սկսեց մահանալ, մեր պարը՝ այսօրվա իշխանական ու վեհ, այսօրվա հպարտ ու մարտական:

Եվ փոխանակ պարն ապրեցնեն, ապրելով նրանով՝ փորձեցին դիմային վիրահատություններով այն «թարմացնել, երիտասարդացնել»:

Փորձեցին աչքերը պարի ավելի ժպտուն դարձնել, քան հայի թախծոտ աչքերն են: Փորձեցին նրբացնել

նրա թավ հոնքերը և նույնիսկ անբռնազբոս ծիծաղ դարձնել հայ հարսիկի ամոթխած ժպիտը:

Ծամածովեց մեր պարի դեմքը:

Պարն այնքան օտարածին տարրեր կրեց իր մեջ, որ նմանվեց ժարգոնով գրված նախադասության, որի համարյա բոլոր բառերն օտար են, բայց հարմարեցված՝ ազգային երանգների, իմա՝ ազգային տարազ հագած:

Ես վախենում եմ, շատ եմ վախենում, որ վաղը պարը «գրաբար» դառնա:

Հանապազօրյա խնդիր է հայ պարի Կոմիտասի հայտնությունը:

«Դե՛, ե՛կ, վարդապետ ու մի՛ խենթանա»:

ԿԱՂՆՈՒ ՊԱՐԸ

Քամին կրկին մեղեդի է սուլում:

Եվ ծառերը՝ գունեղ տարազներ հագած, ընկալում են քամու մեղեդին, մեկ մեղմ պար բռնում, մեկ էլ ընդ-վզում, կարծես՝ ուզում են պարել «թռնոցին»:

Այգիները գարնանամուտին մեղմ հովիկից «հարսնապարն» են սկսում և, նորաբուխ բողբոջներն օրօրե-

լով, փթթում, ծաղկում, մեղմ բուրում են՝ հոգու խորքում սպասելով ամեն մեկն իր նուբարին:

«Շորոր»-ուն են, սաղարթներով իրար բռնում... և նազանքով սկսում են մեղմ շուրջպարը: Այդ շուրջպարից քամին հանկարծ ոգևորվում, խենթ մեղեդին է սուլում-սուրում, անցնում է նա երկշարք ձգված լայն ծառուղով: Դեմ-հանդիման շարքով կանգնած ծառերն էլ, նվազածու քամու կողմից առաջարկված այդ ռազմատենչ եղանակից ոգեշնչված քիչ հետ թեքվում, ապա կտրուկ առաջ գալիս, «ծափաբար» պարում՝ ծափ են տալիս:

Մեկ էլ, կարծես թե քամին էլ խենթանում, մեղեդին փոթորկածին է դարձնում: Սարերում անտառներն են իրար խառնվում և սկսում են հենց այն պարը, որ դարեր առաջ իրենց նախնիք են պարել: Հենց այն պարը, որ

լոկ պար չէ, այլ՝ պայքար, ոգու սլացք է ու հաղթապար, խորհուրդ է խորհին և ճակատագրից հզոր լինելու դաս է ու պատգամ:

Իսկ անտառից վեր այն խոլ կատարին նա-

հապետն է հպարտ պարում՝ այն հին կաղնին, որ անտառի շանթարգելն է եղել դարեր: Մերթ լուռ ծավլվում, վեր խոյանում, սաղարթներն է իրար տալիս, մենապարով հերոսական քամիածին մեղեդին է, ասես, սանձում:

Եվ քամին կարծես թևաթափ է լինում անզորությունից, հայացքն է հառում նահապետ կաղնու պարից սևացած՝ երկինքը ծածկող, ամպերի կույտին, մի ամենագոր, թե ամենակուլ շանթ աղերսելով:

Նահապետ կաղնին վեհ մի շարժումով իր վերջին պարին սկիզբ է տալիս, փորձում է կրկին իր անտառը շանթից ազատել, մի վերջին անգամ շանթարգել լինել:

Քամին զայրույթից խելագարվում, վերածվում է խենթ փոթորկի և փորձում է կաղնուն ծռել, և անխոնարհ կաղնուց հասկանում է, որ առանց շանթի ինքն անգոր է:

Կաղնին չծռված շանթահար ընկնում է՝ մի վերջին անգամ մռնչացնելով:

ԳԱԳԻԿ ԳԻՆՈՍՅԱՆ

«Կարին» ազգագրական համույթի ղեկավար

Հ.Գ. Կաղնին իր վերջին պարն է պարում մեն-մի համոզմամբ, որ իր ընկնելուց արմատները չեն անլանալու, նոր ծիլ են տալու, և որ, վաղ թե ուշ, այն խոլ կատարին հին արմատներով մի նոր շանթարգել կաղնի է պարելու:

Գծանկարների հեղինակ Էդվարդ Ամիրբեկյան

Ա Ն Ա Մ Ո Ւ Ռ

Ծովային Կիլիկիայի արևմտյան մասի նշանավոր բերդաքաղաքներից մեկն էր Անամուռը, որը գտնվում էր Միջերկրական ծովի Անամուռ հրվանդանում: Ձգվելով դեպի ծով՝ Կիպրոս կղզու ամենամոտ հողաշերտն էր, ներկայիս Ադանայի նահանգից 10 կմ հեռու: Որպես նավահանգիստ՝ այն հիմնադրվել է մ.թ.ա. 4-3-րդ դարերում՝ փյունիկեցի ծովագնացների կողմից: Չունենալով հարմար դիրք՝ բերդաքաղաք Անամուռը էական դեր է կատարել որպես բերդ-ամրոց, հատկապես՝ հունա-հռոմեական տիրապետությունների օրոք, երբ շրջապատված էր հզոր պարիսպներով: Նրա հսկայական աշտարակները նման են Տիգրանակերտի աշտարակներին, կառուցված տաշած քարերով: Պարիսպները, ունենալով ստորերկրյա անցքեր, դրսից ունեին խոր խրամներ, որոնք պատերազմի ժամանակ ծովի ջրով էին լցվում: Միայն քարաշեն կամուրջով կարելի էր մոտենալ բերդաքաղաքին, իսկ շարժական կամուրջը պատերազմի ժամանակ վեր էին բարձրացնում:

Անամուռի արևելյան կողմում տարիներ անց վեր է խոյացել նշանավոր մի դղյակ՝ «Մեհմուրիե գալեսի»-ն:

Ո՞վ և ե՞րբ է կառուցել նշանավոր այս բերդաքաղաքը՝ իր պարիսպներով, բուրգերով. պատմությունը լռում է: Ոմանք կարծում են՝ Ալեքսանդրն է կառուցել: Հայտնի չէ նաև, երբ է առաջին անգամ այն հայերի ձեռքն անցել:

Կիլիկիայի հայոց թագավոր Լևոն Բ-ի օրոք, Անամուռի առաջին հայ իշխանը Հակվանն էր: Նա ներկա է եղել նաև Լևոն Մեծի թագադրությանը: Բերդի մեծ դուռը բացվում է դեպի արևելյան կողմ՝ մեծ աշտարակ, որի վրայի արաբերեն արձանագրությունն էլ վկայում է, որ 13-րդ դարի կեսին բերդը հայերից խլել է Իկոնիայի սելջուկյան սուլթան Սալահեդդինը, իսկ բերդաքաղաքը՝ Թուրքի-Շերիֆը, բայց հայերը այն հետ են վերցրել Լևոն Գ-ի ժամանակ՝ 1284-ին:

Հետագայում՝ եգիպտացիները տիրեցին Կիլիկիայի ծովային շատ քաղաքների, այդ թվում՝ նաև Անամուռին, որը տարիներ անց ընկավ Օսմանյան Թուրքիայի տիրապետության տակ: Պոլսի սուլթանները այնտեղ կառուցել են մեծ մզկիթ՝ բարձր աշտարակներով, ուր հաստատել են թուրքական պահակագործը:

Քաղաքի տեղում այժմ պահպանվել են պարիսպների և ջրամբարների մնացորդներ, ընդարձակ գերեզմանատուն, թատերական շինությունների հետքեր: Կանգուն է քաղաքի միջնաբերդը՝ տարբեր շինությունների ու կամարակապ դամբարանների հետ միասին: Անամուռի միջնաբերդի գլխավոր մուտքի դիմաց՝ 20 մետր հեռավորությամբ, պահպանվում են բաղնիքի մնացորդները, իսկ շրջակայքում կան ցինկի պաշարներ:

13-րդ դարից հետո հայկական սկզբնաղբյուրներում Կիլիկիայի հրաշք այս բերդի՝ Անամուռի մասին հիշատակություններ չկան: Մխիթարիչ է մի իրականություն՝ Անամուռը կա, շարունակում է համբերել, ցավոք, ավեր վիճակում:

ՋԵՄՍԱ ԲԱՂՎԱԴՅԱՆ

ՀԵՏԱԶԳՎԱԾ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԸ՝ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ

Ստամբուլի Բողազիջի (Բոսֆորի) համալսարանի ռեկտոր Այշե Սոյսալը թուրքական «Հուրիեթին» հայտնել է, որ մայիսի 25-27-ին նշանակված և Թուրքիայի կառավարության հակազդեցության պատճառով հետաձգված «Օսմանյան հայերը կայսրության փլուզման շրջանում. գիտական պատասխանատվություն և դեմոկրատիայի հարցերը» գիտաժողովը նույն բովանդակությամբ, նույն տեղում և նույն մասնակիցներով տեղի կունենա սեպտեմբերի 23-25-ին:

Թերթը հայտնել է, որ հետաձգված գիտաժողովի ծրագիրը պատրաստել են Թուրքիայի Բողազիջի և Սաբանջի համալսարանների պատմության և Բիլգի համալսարանի համեմատական գրականության բաժինները: Գիտաժողովի խորհրդակցական խորհրդում տեղ են գտել Յալեի, Հարվարդի, Բրաունի, Մինեսոտայի, Միչիգանի, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Սոցիալական գիտությունների բարձրագույն դպրոց) համալսարաններում աշխատող թուրք գիտնականները: Գիտաժողովի նախապատրաստման հանձնաժողովի կազմում են թուրք առաջադեմ գիտնականներ Մուրադ Բելգեն, Հալիլ Բերթթայը, Սելիմ Դերինգելը, Էթեն Էլդեմը, Չաղլար Քեյդերը, Հաբան Էդեմը, Աբշին Սոմելը և Ջեմիլ Քոչաքը:

Թերթը գրել է, որ երկու օր տևելիք գիտաժողովի 12 նիստերում 38 գիտնական, թուրքական մանուկի և քաղաքական աշխարհի ճանաչված անուններ զեկույցներ կներկայացնեն՝ Հայկական հարցի պատմական գործընթացում ուսումնասիրության շուրջ: Նիստերը տեղի կունենան «Տեղահանությունը և կոտորածները», «Պատմվածքներ ողբերգության և ազատագրության մասին», «Հուշեր և ակնատեսներ», «Աշխարհի իմացածն ու Թուրքիայի չիմացածը» և նման այլ թեմաներով:

Թերթը հիշեցրել է, որ մայիսի 25-27-ին ծրագրված գիտաժողովը քննադատության թիրախ էր դարձել, սկզբում Թուրքիայի արդարադատության նախարար Ջեմիլ Հիջեքի, որ «գիտաժողովը դաշույնով հարված էր թուրք ժողովրդի մեջքին», նրանից հետո էլ՝ ակադեմիական շրջանակների որոշ պետականամետ անձանց կողմից:

ՍԵՎՐԻ ԶԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ

1920-ի օգոստոսի 10-ին՝ Սևրում (Փարիզի մոտ), Թուրքիայի սուլթանական կառավարության և 1914-18թթ. Առաջին համաշխարհային պատերազմում հաղթած դաշնակից պետությունների միջև պայմանագիր է կնքվում: Հայաստանի Հանրապետության անունից պայմանագիրը ստորագրել է Ավետիս Ահարոնյանը: Ա. Ահարոնյանը և արևմտահայության ներկայացուցիչ Ազգային պատվիրակության ղեկավար Պողոս Նուբարը գլխավոր դաշնակից պետությունների հետ կնքել են լրացուցիչ պայմանագիր՝ փոքրամասնությունների իրավունքների, դիվանագիտական և առևտրական հարաբերությունների վերաբերյալ: Միջազգային իրավունքի տեսակետից Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես պայմանագրի մասնակից, դե յուրե ճանչվում էր պայմանագիրը ստորագրած մյուս բոլոր պետությունների կողմից:

Պայմանագրի հիմքում դրվել էին 1916-ի Սայքս-Պիկոյի համաձայնագրի դրույթներն ու 1920-ի Սան Ռեմոյի կոնֆերանսի որոշումները: Պայմանագիրը բաղկացած էր 13 մասից ու 433 հոդվածներից, որի համաձայն՝ Թուրքիային մնում էին Կ. Պոլիսը և շրջակայքը, ապառազականացվում էին նեղուցները և դրվում՝ միջազգային կառավարման ներքո: Թուրքիան հրաժարվում էր գերիշխանությունից Թրակիայի նկատմամբ, Էգեյան ծովի կղզիներից, Կիպրոսից, Եգիպտոսից և արաբական տիրույթներից: Ասիական Թուրքիան սեղմվում էր մինչև Արևմտյան Անատոլիայի սահմանը:

Սևրի հաշտության պայմանագրի «Հայաստան» բաժինն ընդգրկում էր 88-93-րդ հոդվածները: Թուրքիան Հայաստանը ճանաչում էր՝ որպես «ազատ ու անկախ պետություն»: Թուրքիան ու Հայաստանը համաձայնում էին Էրզրումի, Տրապիզոնի, Վանի և Բիթլիսի նահանգներում (վիլայեթներ) երկու պետությունների միջև սահմանազատումը թողնել ԱՄՆ-ի որոշմանը և ընդունել ինչպես նրա որոշումը, նույնպես և բոլոր առաջարկները Հայաստանին դեպի ծով ելք տալու վերաբերյալ: Ադրբեջանի և Վրաստանի հետ Հայաստանի սահմանները որոշվելու էին այդ պետությունների հետ ուղղակի բանակցությունների միջոցով: Ըստ պայմանագրի՝ հոդվածները թույլատրում էին բնակչության կամավոր փոխանակում. տասնութից բարձր տարիք ունեցող անձինք կարող էին քաղաքացիություն ընտրել տարածաշրջանի մի այլ երկրում, որտեղ նրանք մեծամասնություն էին կազմում: Թուրքիայում մնացող փոքրամասնությունների պաշտպանությունը, կյանքը, ազատությունն ու հավասարությունը օրենքի առաջ պետք է ապահովվեր կառավարության կողմից. «Պատերազմի ժամանակ Թուրքիայում մարդկանց նկատմամբ կատարված վայրագությունների պատճառած չարիքն առավելագույն չափով քավելու համար օսմանյան կառավարությունը պարտավորվում է իր և օսմանյան իշխանությունների կողմից ցույց տալ ամեն տեսակ աջակցություն՝ 1914թ. նոյեմբերի 1-ից հետո անհետացած, ներկայված և ազատագրված ամեն ռասայի և

ամեն կրոնի մարդկանց որոնելու և ազատելու համար»: «Պատիժներ» մասում թուրքական կառավարությունը ճանաչում էր դաշնակից տերությունների իրավունքը՝ ռազմական ատյանին հանձնելու պատերազմի օրենքներն ու կանոնները խախտած մեղավոր անձանց, համաձայնում էր նաև հանձնել այդ մարդկանց, ինչպես և նրանց կատարած ոճրագործությունների վերաբերյալ տեղեկություններն ու փաստաթղթերը. «...Այդ անձինք պատասխանատու են կատարված ջարդերի համար այն ժամանակ, երբ երկիրը գտնվում էր պատերազմական վիճակում այն տարածքում, որը կազմում էր թուրքական կայսրության մասը 1914թ. օգոստոսի 1-ին»:

Պայմանագրվածություն ձեռք բերվեց, որ Վրաստանը, Հայաստանը, Ադրբեջանը և Պարսկաստանը Բաթումի նավահանգստով ազատ մուտք ունենան դեպի Սև ծով: Դաշնակիցները բարյացակամորեն էին վերաբերվում Կարսից ճորոխի հովտով դեպի Բաթում «Հայկական միջանցքի» գաղափարին, սակայն պայմանագիրը ստորագրելու պահին Վրաստանը դրա փոխարեն հայերին առաջարկեց երկաթուղի կառուցել Վրաստանի տարածքով: Եվ քանի որ դեռևս հայտնի չէր Տրապիզոնի նավահանգիստը Հայաստանի մեջ կնտցվի՞թե՞ ոչ, ապա հատուկ հոդվածով Հայաստանին երաշխավորվում էին տրանզիտային արտոնություններ ու այդ նավահանգստի մի մասի առեկտրական վարձակալություն:

Մինչև Սևրի հաշտության պայմանագրի ստորագրումը, պրեզիդենտ Վ. Վիլսոնի նշանակած հանձնաժողովը ուսումնասիրել էր տեղագրությունը, տնտեսությունը, տրանսպորտը, ջրային ռեսուրսները, առևտրական ճանապարհները, ժողովրդագրական ու մյուս խնդիրները, որոնք պետք է հաշվի առնվեին՝ սահմանները որոշելիս: Հանձնաժողովն իր հանձնարարականները քննարկման ներկայացրեց 1920-ի սեպտեմբերին, իսկ պրեզիդենտն իր որոշումը եվրոպական տերություններին հանձնեց նոյեմբերին: Նրա որոշման համաձայն Հայաստանը պետք է ստանար Վանի և Բիթլիսի նահանգների երկու երրորդը, Էրզրումի գրեթե ամբողջ նահանգը, Տրապիզոնի նահանգի մեծ մասը՝ ներառյալ նավահանգիստը: Ընդհանուր առմամբ այդ տարածքը կազմում էր մոտ 100 հազ. քառ. կմ: Միավորվելով Անդրկովկասում արդեն գոյություն ունեցող Հայաստանի Հանրապետության հետ՝ Հայկական անկախ պետությունը կունենար շուրջ 160 հազ. քառ. կմ տարածություն՝ դեպի Սև ծով ելքով:

Պայմանագիրը կարող էր նպաստել Հայկական հարցի լուծմանը և հայ ժողովրդին տրամադրել նրա ազգային համախմբման համար բավարար տարածք, եթե իրագործվեր: Այնուհանդերձ, Սևրի հաշտության պայմանագիրը այսօր էլ իրավական կարևոր մի փաստաթուղթ է Հայկական հարցի արդարացի լուծման, հայ ժողովրդի իրավունքի մասին:

ՄՈՒՍԱ ԼԵՌԱՆ ՅԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ 95-ԱՄՅԱԿԸ

1915 թվականը հայ ժողովրդի պատմության մեջ ոչ միայն ողբերգության տարեթիվ է, այլ նաև՝ հերոսական դիմադրության ու հայի անկոտրում կամքի դրսևորման տարի: Այդ հերոսամարտի մեջ առավել աչքի ընկնողներից մեկը Մուսա Լեռան հերոսամարտն է:

1915 թ. հուլիսի 1-ից մինչև սեպտեմբերի 11-ը Կիլիկիայի Ավետիա գավառի յոթ գյուղերի շուրջ հինգ հազար բնակիչներ՝ Եսայի Յաղությանի և Պետրոս Տըմլաքյանի ղեկավարությամբ, Մուսա Լեռան վրա 40 օր դիմադրեցին թուրք ջարդարարներին: Տալով ընդամենը 18 զոհ՝ մոտ 5.000 հայեր փրկվեցին անխուսափելի մահից:

Նրանց սխրանքը հիացրեց շատերին, նույնիսկ՝ օտարներին: Ավստրիացի գրող Ֆրանց Վերֆելը մուսալեռացիների սխրանքը անմահացրեց «Մուսա Լեռան 40 օրը» հանրահայտ վեպում: Չայրացած թուրք ամբոխը՝ ուսանողների նախաձեռնությամբ, 1934-ին Ստամբուլի Թանսին հրապարակում այրեց գրքի մեծ թվով օրինակներ: Թուրքական ֆաշիզմը, որը ցեղասպանության

Հաղթանակի հուշարձանը Մուսա Լեռան բարձունքին, որը պայթեցվել է 1942-ին թուրքերի կողմից:

գործում նախորդել էր գերմանական ֆաշիզմին, գրքերի հրադատության հարցում նույնպես գերմանական ֆաշիզմի հոգևոր ուսուցիչն էր: Թուրքական պետությունը կարողացավ խափանել նաև հերոսամարտի մասին 1936թ. ԱՄՆ-ում նկարահանվող ֆիլմը: Սակայն այն նկարահանվեց 1978-ին, և Թուրքիան այս անգամ արդեն անգոր գտնվեց՝ խոչընդոտ հանդիսանալու:

Մուսա Լեռան հերոսամարտը ոգևորել է բոլոր մարտնչող ժողովուրդներին: Ինքը՝ Ֆրանց Վերֆելը, երբ 1932-ին ճամփորդում էր Սիրիայում, խոստովանեց, որ մի բուռ հայերի պայքարը գովերգելով՝ նա կցանկանար

արթնացնել հայրենիքից զրկված իր միլիոնավոր հայրենակիցներին (Վերֆելը ծագումով հրեա էր):

Մուսա Լեռը հատկապես ոգևորել է հայ ժողովրդին բախտակից սերբերին: 1942թ. դիմելով ֆաշիզմի դեմ պայքարի ելած սերբ հայրենասերներին՝ պարտիզանական ջոկատի հրամանատար Մարկո Պաշիչը հորդորում էր. «Կռվեցե՛ք այնպես, ինչպես հայերը՝ Մուսա Լեռան վրա»: Այսօր էլ, երբ տալիս ենք սրբազան դարձած Լեռան անունը, պատկերացնում ենք անկոտրում կամք, ազատ ու անկախ ապրելու տենչ ունեցող մարդկանց:

Մուսալեռացիները այսօր էլ խոր արմատներ են գցել մայր հողում, մասնակցում են նրա տնտեսական, քաղաքական ու նաև ռազմական հզորացմանը: 1993-ի օգոստոսի 18-ին, Արցախում զոհվեց դասակի հրամանատար Սարգիս Անտոնյանը՝ Մուսա Լեռան հերոսամարտի մասնակից Պետրոս Անտոնյանի թոռը: Օգոստոսյան այդ օրը խաղաղ էր, Սարգիսը, վերցնելով իր սիրած «Իսպանիայի ժամանակակից պոետները» ժողովածուն, բացել էր 19-րդ էջը՝ Խոսե Բատալյոյի «Ազատություն, որ ինձ է մնում» բանաստեղծությունը և սկսել էր կարդալ.

Կարելի է ասել, որ ես ճանաչում եմ
նրանց՝ այն հողերը,
Եվ այս արևը՝ ծովափների
բարեկամը,
Եվ այս հասկը՝ հակառակ բոլորի՝
հատիկավորված,
Եվ այս մարդկանց, որոնց այնպես
քնքշորեն սիրում եմ,
Նրանց տխուր ձեռքերը, աչքերը
հոգնած...

Եվ այդ պահին նրան վրա հասավ նշանառուի դավադիր գնդակը: Մուգ կարմիր արյունը թափվեց գրքի էջերի վրա...

Սիրո և ազատության տողերը ծածկվեցին արյունով:

ՀԱԿՈՒ ՄԱՆՋՅԱՆ

ՀԱՅՐ ԵՎ ՈՐԴԻ ԱՂԱՊԱՏՅԱՆՆԵՐԸ ԲԱՐՁՐԱՑԵԼ ԵՆ ԱՐԱՐԱՏ ԼԵՌԱ

Օգոստոսի 18-ին Արարատ Լեռն են բարձրացել Լեռնագնացների խմբի 7 անդամները, այդ թվում՝ հունահայ երիտասարդ Կարո Աղապատյանը: Հայր և որդի Աղապատյանները հույն Լեռնագնացների այս արշավի գլխավոր կազմակերպիչներն էին:

Արշավին մասնակցում էին 21 Լեռնագնաց, սակայն Արարատի գագաթը բարձրանալու առաջին օրն իսկ վարակիչ հիվանդությունը պատճառ է դարձել, որ նրանցից շատերը, այդ թվում և Սարգիս Աղապատյանը, 4200 մետրից

ավելի չկարողանան բարձրանալ: Խմբից միայն 7 հոգու է հաջողվել հաղթահարել 5137 մետր բարձրությունը: Կարո Աղապատյանն առաջին հունահայ երիտասարդն էր, որին հաջողվում է բարձրանալ Արարատ Լեռը:

ՈՒՒՏԱԳՆԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆԻ

Հայաստանի մայրաքաղաք Անին ներկայիս անբնակ է և ևս երուած է: Անիի ակերակները կը գտնուին Կարսի վիլայեթին մէջ՝ Կիւմրի քաղաքէն 30 քլմ հեռաւորութեան վրայ՝ հարաւ-արեւմուտք: Անիկա կը գտնուի 1.500 մէթր բարձրութիւն ունեցող հրուանդանի վրայ: Անին իր անունը ստացած է Բարձր Հայքի Դարանաղի գաւառի Անի բերդաքաղաքէն: Ծաղկուն շրջանին ունեցած է մինչեւ 100.000 բնակչութիւն: 961թ. Բագրատունիները իրենց արքունիքը Կարսէն փոխադրեցին Անի եւ զայն հռչակեցին մայրաքաղաք: Գագիկ Ա-ի թագաւորութեան տարիներուն (989-1020) կառուցուեցան Անիի Մայր Տաճարը, Ձուարթնոց եկեղեցւոյ նմանութեամբ Գագկաշէն, Աբուղանրենց եկեղեցիները: 1045թ. Բագրատունեաց թագաւորութիւնը եւ Անի մայրաքաղաքը գրաւուեցաւ քիւզանդացիներու կողմէ: 1199թ. Անին ազատագրուեցաւ սելճուքներու տիրապետութենէն եւ անցաւ Ջաքարեան իշխաններուն: 1236թ. մոնկոլները պաշարեցին եւ ապա գրաւեցին քաղաքը: 16-րդ դարուն Անին արդէն փոքրիկ գիւղ էր: 1878-ին անիկա անցաւ Ռուսիոյ եւ 1920-ի պայմանագրով յանձնուեցաւ Թուրքիոյ:

1997-ի ուխտագնացութեան

Անցեալ տարի տեսած էի Անին: Գարեգին վեհափառին հետ Հայաստանի կողմէն մօտեցած էինք: Ձեռք երկարեի՝ արդէն կը զգայի: Այս անգամ միւս ափէն... բայց անկարելի է, որ գետէն անցնիս: Ամբողջ օրը Անի անցուցինք: Եկեղեցի է, կամուրջ է, մզկիթ է, քարաւանարայ է, կարծես՝ կենդանի քաղաք: Տաճար գացինք, արարողութիւն ըրինք: Չեմ գիտեր, թէ վերջին անգամ ո՞վ է այն-

Ուխտագնացները Անիի Մայր Տաճարի մոտ:

Անիի պարիսպները

տեղ եկեղեցական արարողութիւն կատարած: Պատահաբար հատուածներ յիշեցինք, «Գոհութիւն» երգեցինք, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը, Արամ կաթողիկոսը, Երուսաղէմի պատրիարքը, Պոլսոյ պատրիարքը յիշեցինք: Այդքան լաւ երգչախումբ ալ չունէինք, բայց ի՞նչ ընէինք... եղածով գոհացանք եւ մանաւանդ մեծ վարձատրութիւն ունեցանք, երբ քանի մը վայրկեան յետոյ 8-10 ֆրանսացի զբօսաշրջիկներ եկան-ըսին՝ հրեշտակներու ձայն լսեցինք, մօտեցանք:

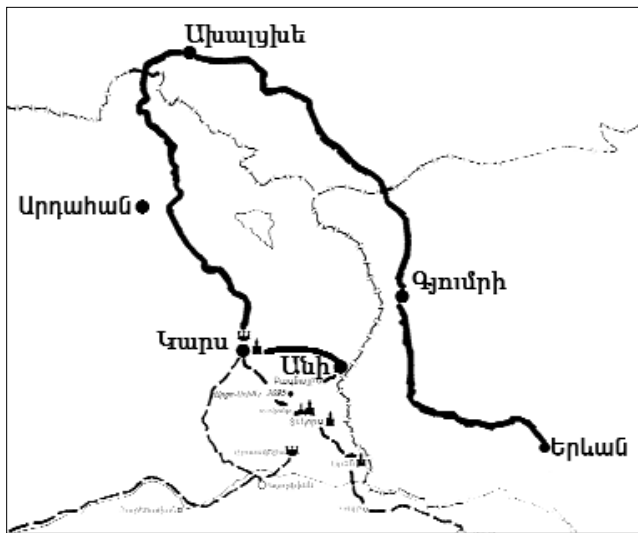
2000-ի ուխտագնացութեան

Անի հասանք անաղմուկ: Մեզի ընկերակցող երկու թուրք գիւնուորներու օգնութեամբ կրցանք այցելել **Մայր Տաճարէն** մինչեւ **Տիգրան Հոնեցի** եկեղեցին, **Կուսանաց** մատուռը: Մեր նպատակն էր. ժամ-պատարագ ընել Մայր Տաճարի մէջ:

Խորանի ութ կամարներու ներքեւ մոմեր վառեցինք, խունկ ծխեցինք, «Տէր Ողորմեա» լացինք եւ ապա, «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» երգով զիրար ողջունեցինք եւ լոյս եղբայր, լոյս քոյր եղանք Անիի հրաշագեղ եկեղեցւոյ բաց գմբէթին ներքեւ:

Անին գիտենք, կը ճանչնանք: 1989թ. Նիւ Եորքի մէջ՝ Անիի Մայր Տաճարի կառուցման 1000-ամեակի առիթով, միջազգային գիտաժողով էի կազմակերպած, Ամբաստ թագաւորի, Կադրանիդէ թագուհիի գովքը հիւսած ու Տրդատ ճարտարապետի հռչակը Այա Սոֆիայէն բարձր բռնած:

Մետրոպ արք. Աշճյանի հուշերը տպագրութեան պատրաստեց ՀՈՎԻԿ ՄԿՐՏՉՅԱՆԸ

Ուխտագնացութեան քարտեզ. 2000 թ.

ԱՄԻ. Արուղամբնց եկեղեցի

Վանա կատուն Վանա լճի ափին